

Az alternatív gazdaságpolitika

Célok és lehetőségek

Budapest, 1995. október hó

A program készítését irányította

Dr. Torgyán József

a Független Kisgazda-, Földmunkás- és Polgári Párt
elnöke

Az anyagot összeállította

Dr. Szabadi Béla

a Független Kisgazdapárt Gazdaságpolitikai Kabinetjének
vezetője

T a r t a l o m

A kiindulópont: gazdaságirányítási válság	11
<i>Megoldás helyett: a problémák növelése</i>	11
<i>Eltérés a nemzetközi gyakorlattól</i>	12
<i>A közgazdasági munka "helyettesítése"</i>	13
<i>Felesleges áldozatok - gyors lecsúszás</i>	13
<i>Növekedés és egyensúly</i>	14
<i>Keresés helyett: tagadás</i>	15
Az alternatíva	16
AKTÍV GAZDASÁGPOLITIKA	16
OLCSÓBB ÉS HATÉKONYABB ÁLLAM	18
<i>A változtatás irányai</i>	18
<i>A mai helyzet: feudális jellegzetességek</i>	18
<i>Szüntelen átszervezés helyett: megszervezés</i>	20
A PIACI VISZONYOK MEGERŐSÍTÉSE	21
Kínálatépítés, monopolhelyzetek korlátozása, piaci intervenció, vállalkozás segítés, átlátható privatizáció, dereguláció, reguláció, a feketegazdaság visszaszorítása	
A PROGRAMOK	26
A külső adósság problematikája	28
EGY VÁLASZ A RESTRIKCIÓRA	29

AZ ALTERNATÍVA ÉS ÖSSZETEVŐI	31
I. A TŐKEIMPORT - ÉSSZERŰ - NÖVELÉSE	31
<i>Előnyök és lehetőségek</i>	31
<i>Privatizációs és egyéb befektetések</i>	32
<i>A tőkeimport és a programok</i>	33
<i>Mozgósító hatás</i>	34
1. Gazdaságdiplomáciai feladatok	34
2. Az infrastruktúra és a tőkeimport	35
<i>Megtakarítási lehetőség?</i>	35
<i>Sürgető gondok, összefüggő problémák</i>	36
<i>Autópályák hazai forrásokból</i>	37
<i>Vasúti modernizáció - válságkezeléssel?</i>	38
3. A gazdasági klíma és a befektetések	39
II. A KÜLKERESKEDELMI EGYENLEG - HATÉKONY - JAVÍTÁSA	41
<i>Elképzelések és realitások</i>	41
<i>Az adósság fő oka: a cserearányromlás</i>	43
<i>Tüneti kezelés</i>	44
<i>Külkereskedelmi koncepció: "ködszurkálás" helyett</i>	44
<i>Konkrét válaszok kellenek</i>	46
<i>Gazdasági szerkezet, energia- és anyagigényesség</i>	46
<i>Válságágazatok, válságrégiók</i>	47
<i>Versenyképesség</i>	48

<i>A kitörési lehetőség: a minőség</i>	49
<i>Gazdasági visszaesés és egyenlegromlás</i>	50
<i>Gazdasági diplomácia</i>	50
<i>Infrastruktúra</i>	51
<i>Gazdasági klíma, piacépítés</i>	51
Az export segítése állami tanácsadással, információkkal. A feketegazdaság visszaszorítása.	
III. AKTÍV EGYENLEG A SZOLGÁLTATÁSFORGALOMBAN	53
<i>Nemzetközi tapasztalat</i>	53
<i>Eltérő gyakorlat</i>	54
1. Idegenforgalom	54
<i>Turisztikai nagyhatalom</i>	55
<i>Szerény hivatalos bevételek</i>	55
<i>Motívumok</i>	56
<i>Az előrelépés két lehetősége</i>	57
<i>Minőségi fejlődés</i>	58
<i>Falusi turizmus</i>	60
<i>Gazdaságdiplomáciai feladatok</i>	61
2. Nemzetközi szállítás	62
<i>Devizaegyenlegek</i>	62
<i>A tranzit lehetőségei</i>	62
<i>Magas szállításigényesség</i>	63
3. Egyéb szolgáltatások	64

<i>Összefüggő feltételek</i>	64
A belső államadósság problematikája	64
<i>Az adósság összetétele és a kamatok</i>	65
<i>Az eladósodás összetevői</i>	66
AZ ALTERNATÍVA IRÁNYAI	68
AZ INFLÁCIÓ LESZORÍTÁSA	69
<i>Elinflálható?</i>	69
<i>Inflációs politika: óriási kamatkiadások</i>	70
<i>Egy "csapdahelyzet"?</i>	71
<i>Az infláció leszorításával: hatalmas megtakarítások</i>	72
<i>Szükségtelen közbeékelődések: üzletek és veszteségek</i>	73
GAZDASÁGI NÖVEKEDÉS ÉS ÁLLAMHÁZTARTÁSI REFORM	73
I. ELVONÁSI RENDSZEREK	74
<i>A mai gyakorlat két hibás eleme</i>	74
<i>Alternatív gazdaságpolitika: azonnali jelentős könnyítések</i>	75
<i>Elvonás és orientálás</i>	76
<i>TB járulék: a változtatás három iránya</i>	77
II. A KINCSTÁR ÉS EGYÉB MECHANIZMUSOK	77
<i>Kincstár: komoly aggályok</i>	77
<i>Mechanizmusok és felesleges költségek</i>	78
III. NAGY ELLÁTÓ RENDSZEREK	79
<i>Közigazgatás: költséges és átgondolatlan átszervezgetések</i>	79
<i>Ellátó rendszerek: valós pénz-megtakarítási lehetőségek?</i>	80

<i>"Szabadulni" a kínos következményektől</i>	81
<i>Alternatív gazdaságpolitika: eltérő megközelítés, más hatások</i>	81
1. G y e r m e k t á m o g a t á s o k	82
<i>Elinflálás</i>	83
<i>A "rászorultsági" elv</i>	83
2. E g é s z s é g ü g y	84
<i>Három mérlegelendő körülmény</i>	84
<i>Gyógyszerár-támogatás</i>	85
<i>Kórházak koncepciótlan átalakítása</i>	86
<i>Térítési díjak és következmények</i>	86
<i>A táppénz "megtakarítása"</i>	87
3. N y u g d í j r e n d s z e r	88
<i>A nyugdíjkorhatár emelése, háromfázisú nyugdíj</i>	88
<i>Az alternatív gazdaságpolitika kiindulópontjai</i>	89
4. T á r s a d a l o m b i z t o s í t á s : á l l a m a z á l l a m b a n	89
<i>Minden rendben van?</i>	90
<i>Zavaros helyzetek</i>	91
<i>Komfortos működés</i>	91
<i>Az alapos átvilágítás elkerülhetetlen</i>	92
5. O k t a t á s	92
<i>A lehetséges gazdasági szerep</i>	93
<i>A nemzetközi összehasonlítás korlátai</i>	93
<i>Az egyik tévhit: az elvonás valós lehetősége</i>	93

<i>A másik tévhit: a rendbetétel csak pénzzel megoldható</i>	95
<i>A minőségi oktatás koncepciója</i>	96
IV. ELKÜLÖNÍTETT ÁLLAMI ALAPOK	96
<i>A cél: a költségvetés még "szabadabb" pénzköltése</i>	96
<i>Változtatás: hátrányos következményekkel</i>	97
<i>Az alternatív elképzelés</i>	98
<i>Ellenpélda</i>	99
Beruházási, fenntartási politika	100
1. B e r u h á z á s o k	100
<i>Lehetséges pozitív hatások</i>	100
<i>Ellenpéldák</i>	101
<i>Saiátos "kormányzati válasz"</i>	102
<i>Beruházási "offenzíva"?</i>	102
<i>Kimarad az infrastruktúra</i>	103
<i>Lakossági finanszírozás - különböző megközelítések</i>	104
<i>Lakásberuházások</i>	104
<i>Ismét eltérő gyakorlat</i>	105
<i>Mennyiség - struktúra - minőség</i>	105
<i>Kivonulás a lakásszektorból</i>	106
<i>Az infláció következményei</i>	106
<i>Aggodalom, luxus, ingatlanadó</i>	107
<i>Alternatív lakáspolitiká</i>	108
<i>A támogatások új rendszere</i>	108

<i>A várható hatások</i>	109
<i>A további növekedés lehetősége</i>	110
2. Fenntartás és felújítás	110
<i>Saiátos magyarországi gyakorlat</i>	110
<i>Lakóépületek felújítása</i>	111
<i>Ingatlanadóval a felújítás ellen</i>	112
<i>A megoldás egyik lehetősége: átfogó rekonstrukció</i>	112
<i>Városi utak</i>	113
Foglalkoztatáspolitikai, munkanélküliség	114
<i>Nagy egyéni és társadalmi veszteségek</i>	114
<i>A munkanélküliség kormányzati "ösztönzése"</i>	115
<i>Az alternatív gazdaságpolitika egyik prioritása</i>	116
<i>Az alternatíva elemei</i>	116
1. Gazdasági növekedés	117
2. A piaci viszonyok erősítése	118
<i>Az informális kapcsolatok szerepe</i>	118
<i>A Munkaügyi Központok lehetőségei</i>	118
<i>Állasközvetítés: a piacrálás feltételeinek előírása</i>	119
<i>A TB járulék mértéke és a foglalkoztatási problémák</i>	119
3. Az állami szféra szabályozása	120
4. Aktív eszközök	121
5. A munkaerő kínálat csökkentése	122

A kiindulópont: gazdaságirányítási válság

Magyarországon mindenekelőtt gazdaságirányítási válság van. A gazdaság súlyos zavarai, gyenge teljesítménye, a fejlett világtól való folyamatos és gyorsuló leszakadása nagyrészt ebből következnek.

Megoldás helyett: a problémák növelése

A gazdaságirányítás - alacsony tudatossága miatt - az elmúlt húsz évben nemcsak, hogy nem volt képes a gazdaság nyomasztó problémáit megoldani (feladatát ellátni), hanem - két értelemben is - alaposan hozzájárult a helyzet rosszabbodásához, a gondok elmélyüléséhez és szaporodásához.

Egyrészt a gazdaságpolitika nem megfelelő (nem a konkrét körülményekhez illeszkedő) megválasztásával és - sikertelensége ellenére - alkalmazásának további erőltetésével. A pontatlan diagnózishoz választott terápia (a restriktív) értelemszerűen számos negatív következménnyel jár.

Másrészt - saját gazdaságfilozófiájához képest is - ellentmondásos gyakorlatával. Megszorító politikája ugyanis saját illetékességi körében távolról sem zárja ki a nagyvonalú költségek, sőt pazarlást. Például az adósságválság egyik mélypontján kapott lendületet a Dunai Vízierőmű építése, majd egy másik mélypontján terjesztette elő Grósz Károly javaslatát a szlovákoknak az építkezés gyorsításáról. Vagy, a rendszerváltás után irgalmatlan pénzbe - mai ismereteink szerint 345 milliárd forintba kerülő - és a költségeket messze nem igazoló bank- és adóskonzolidációt hajtottak végre. A Horn-kormány a Budapest Bank titkos, 12 milliárd forintos tőkejuttatásával "folytatta" a bank-konzolidációt. A példák természetesen hosszan sorolhatók, hiszen kiterjedt gyakorlatot illusztrálnak. Magától értetődően pazarlásnak kell tekinteni az állami szférában, állami pénzekből fizetett indokolatlanul magas jövedelmeket, túlzott reprezentációt, stb. is.

A gazdaságirányítás alacsony tudatossága más értelemben is negatívan hat. Át nem gondolt intézkedéseivel, nyilatkozataival, ügyetlen megnyilvánulásaival sokszor egyenesen aktív ösztönzője, gerjesztője szükségtelen megrázkódtatásoknak,

kedvezőtlen gazdasági folyamatoknak. Az utóbbi évben az infláció és az import megugrásának, a külföldi befektetők elriasztásának, a devizabetétesek rohamának, sokféle spekulációnak, stb. Sorozatos mulasztásainak súlyos anyagi következményei vannak (a privatizáció leállása miatt előzetesen bekalkulált bevételei estek/esnek ki; az Agrobank botrány már eddig is 6 milliárd forintba került az államnak).

Eltérés a nemzetközi gyakorlattól

Ezek után több, mint meglepő, hogy ezt a restriktív gyakorlatot korszerűnek, piacinak lehet nyilvánítani, olyannak, ami megfelel a nemzetközi szokásoknak. Pedig - az előbbieken kívül is - sok eltérés van a nemzetközi gyakorlattól. Például Magyarországon a restriktív szokatlanul hosszú ideje alkalmazzák. Ráadásul nem is arra, amire kitalálták: az infláció visszaszorítására. Vagy, miközben piacról és az állam csökkenő szerepéről beszélnek, a gazdaság valósággal megbénul a szüntelen állami beavatkozásoktól.

Jelentős eltérés az is, hogy a kormánynak nincs jövőképe, nincsenek elképzelései arról, hogyan és mikor lehet a gazdaságot más pályára állítani, nincsenek kitörési pontjai. A koncepció hiányát - ami piacgazdaságokban teljesen szokatlan - viszont éppen állítólagos piacgazdasági elkötelezettségével magyarázza. Szerinte a megoldást a gazdaságnak kell megtalálnia, a fejlődés irányait neki kell "kikínálnia". Ez már azért is nehéz lenne, mert Magyarországon még kialakulatlanok a piaci viszonyok, ráadásul a szüntelen és koncepciótlan állami beavatkozások folyamatosan megváltoztatják, megzavarják a gazdálkodók orientálódását.

Végül, a fejlett világban a hivatalban levő kormány aligha vitathatja valamilyen felelősségét a gazdaság esetlegesen rossz teljesítményéért. Nem így Magyarországon: itt a kormány jól beolvas elődeinek, de legfőképp a társadalomnak, amely annyi gondot okoz a számára. Majd országmentőként fellépve beszedi a saját gyenge munkája miatt szükségessé vált "áldozatot". A mai kormány is válságkezelésre rendezkedik be, a válságot nem megoldja, hanem azzal

zsarolja a társadalmat. (A nemzetközi gyakorlattól való eltérés példáit még tovább lehetne sorolni.)

A közgazdasági munka "helyettesítése"

A gazdaságirányítás zavarai miatt periodikusan gazdasági válsághelyzetek alakulnak ki. Ezek sokszor - hisztérikus légkörében - viszonylag könnyű az újabb áldozatok elfogadtatása, elkerülhető az intézkedések szakmailag megalapozott kidolgozása. A kormányzat bármiben "tartalékot" láthat. Most a szociálpolitikában, a lerobbant egészségügyben, a működési gondokkal küszködő oktatásban talált pénzszerzési lehetőséget.

Két - egyébként fontos - célra, a külső és a belső (államháztartási) egyensúlyra való hivatkozás (és újabban azokkal való fenyegetőzés) ma helyettesíti a közgazdasági munkát, elegendő bármely intézkedés "indoklására", az alternatív elképzelések tagadására, a hatások nem vizsgálatára, az ellentmondások lesöprésére. A folyamatok összehangolását és a hatásvizsgálatokat leegyszerűsített érdekegyeztetés "pótolja". Ezzel megjelent a "könyvelői válságkezelés", amelyik - a sarc megszerzésére koncentrálna - teljesen ötletszerűen avatkozik be a gazdasági folyamatokba, nem érdeklik sem az összefüggések, sem a következmények. Az új módszer - ami a restriktió magyarországi alkalmazásának eddigi mélypontját jelenti - viszont igen "alkalmas" a gazdaság kárainak növelésére, a gazdaság dezorganizálására.

Felesleges áldozatok - gyors lecsúszás

A magyar gazdaság évtizedek óta tartó "stabilizációja" ismétlődő, súlyos áldozatokkal jár. Ezek nemcsak fájdalmasak, hanem lényegében feleslegesek is, az alapproblémák fennmaradnak, sőt erősödnek, miközben a gazdaság lecsúszása folytatódik. A külső és a belső adósság állomány növekedését csak időnként és időlegesen sikerült megállítani. Az eladósodás viszont összességében folytatódik, sőt az utóbbi években gyorsul. E kevésbé eredményes gazdaságpolitika ára viszont rendkívül magas: a gazdasági növekedés ütemének visszaesése, az ország nemzetközi leszakadása, az életszínvonal csökkenése, széles rétegek elszegényítése,

száguldó infláció, magas munkanélküliség, rossz minőségű infrastruktúra, alacsony beruházások, a környezet, az egészségügy és az oktatás rossz állapota, a nemzeti vagyon részbeni felélése, stb.

A gazdaság teljesítménye (a GDP) 1994-ben - a KSH legújabb számításai szerint - nem 2%-kal, hanem csaknem 3 %-kal emelkedett. Azonban ezzel a növekedéssel is csak a 17 évvel korábbi (1977-es) szintet sikerült "elérni", pontosabban oda visszakapaszkodni. A hosszúra nyúlt restriktív ideje alatt országok sora körözött le minket. Magyarországgal ellentétben ugyanis a korábbi pangás után sikerült gazdaságukban a fellendülést elindítaniuk. A változások megdöbbentőek: például Portugália, amely 1980-ban még lényegesen (18%-kal) fejletlenebb volt mint Magyarország, 1985-ben már kissé (8%-kal) elhagyott minket, 1993-ban pedig már 66%-kal fejlettebb volt nálunk. Vagy Ausztriában az egy főre jutó GDP 1980-ban még nem egészen kétszer akkora volt, mint Magyarországon. 1993-ban viszont már legalább háromszor akkora. Így már nem a fejlett országoktól való leszakadás veszélyéről, hanem a leszakadásról, mint tényről kell beszélnünk.

Növekedés és egyensúly

Nyilvánvaló, hogy a magyar gazdaság problémáit csak növekedés mellett lehet megoldani. A gazdaságnak egyébként is ez a természetes állapota. A restriktív viszont a növekedést nagy gyanakvással kezeli, kifejezetten egyensúlyrontó tényezőnek tartja azt. A gyenge eredményekért a következetlenséget okolja. Érdekes módon nem azért, mert a szükséges szerkezeti és hatékonysági változásokért, tehát az igazi pénzügyi stabilizációért nem tettek eleget, hanem, mert néhány év "kitartás" után hagyták, hogy a gazdaság - úgymond - "újból megalapozatlan és egyensúlyrontó növekedésbe fogjon".

A növekedés és a gazdasági egyensúly között azonban - még nem hatékony termelési szerkezet esetén - sincs ennyire egyenesvonalú és általános összefüggés. Nagyon sok függ a körülményektől. Így például 1981-ben, 1982-ben és 1984-ben 2,5-2,8%-os gazdasági növekedés mellett egyre nagyobb külkereskedelmi

aktívumot sikerült elérni. Ugyanakkor néhány éve a külkereskedelemben megdöbbentő és alig változó mértékű deficit alakult ki: a mérleg hiánya 1993-ban 3,6, 1994-ben 3,9 milliárd dollár volt és ez évben is legalább 3 milliárdos deficit várható. Ezt azonban aligha lehet növekedéssel megmagyarázni, sokkal inkább ennek elmaradásával, a gazdaság kimerülésével, a kínálat hiányával. A bruttó hazai termék ugyanis 1993-ban 1%-kal csökkent. 1994-ben nőtt ugyan, de nem olyan mértékben, ami ekkora deficitet "igazolt volna". Idén pedig a gazdaság teljesítménye stagnálni fog.

Az utóbbi hónapokban figyelemre méltó "gazdaságpolitikai fordulat" tanúi vagyunk. A kormány érzékeli a társadalom sokirányú elvárásait és ezeket sajátos módon - szavakban és tudatos megtévesztéssel - "ki is elégíti". "Beígéri" a gazdasági növekedést, sőt ennek jó magas ütemét: rendkívüli és folytatódó gazdasági megszorítások alatt és után. Miközben folyamatosan inflációt gerjesztő lépéseket tesz, nyilatkozataiban "biztosra veszi" az infláció gyors csökkenését. A példák egy új gazdaságpolitikai "szó offenzíva" jelei.

Keresés helyett: tagadás

A kormány - elődeihez hasonlóan - tagadja, hogy gyakorlatának lenne valós alternatívája. Horn Gyula kijelentette, hogy egészen márciusig reménykedett abban, hogy van másik lehetőség. Valószínűleg reménykedéssel töltötte a semmittevés nyolc-kilenc hónapját, így próbálta elkerülni az "elkerülhetetlent". Máskor és másutt a problémák megoldásával nem várokoztak évtizedekig, hamar fordítottak a megközelítésen. Ha Széchenyi nem alternatívában gondolkodott volna, lehet, hogy még mindig dereglyén kelnénk át a Dunán? Ha az 1929-1933-as világgazdasági válság idején nem következett volna be fordulat a közgazdasági felfogásban, ma egészen más világban élnénk. Akkor - mert keresték - mindössze négy év alatt megtalálták a megoldást.

A kormány gyakorlatát egyébként úgy igyekszik feltüntetni, mint amely ugyan kétség kívül sok áldozatot követel a társadalomtól, de egyúttal biztosítja a folyamatok kezelhetőségét, míg a másik lehetséges változat - szerinte - csak a

parttalan eladósodás, a külső és a belső adósságállomány ugrásszerű növekedése lehet. A választóvonal azonban nem itt húzódik, hiszen fizetéseképtelenség restrikciónak mellett is bekövetkezhet.

A rossz diagnózis - nem megfelelő terápia - gyenge megvalósítás "három egységének" természetesen van valós alternatívája, amely a gazdasági problémák megoldásának egészen más lehetőségeit kínálja. Nyilván nem abban az értelemben, ahogy ezt az utóbbi időben néhány elképzelés állítja magáról. Ezek ugyanis elfogadják a jelenlegi gazdaságpolitika helyzetértékelését, egyetértenek abban, hogy "mást nem nagyon lehet csinálni", számukra csak az a kérdés, ki viselje ennek az árát.

Az alternatíva

A reális alternatíva a gazdaságirányítás válságának megszüntetésében, tudatosságának és hatékonyságának jelentős növelésében jelenik meg. A nyomasztó gazdasági helyzetből való kilábalás érdekében és ennek eszközeként gazdaságirányítási rendszerváltásra van szükség. Ez tartalmában és módszereiben eltérő gazdaságpolitikával, az állam gazdasági szerepének más felfogásával, a piacgazdaság kiépítésének gyorsításával jár együtt. A javasolt változások egyébként számos ponton a fejlett országokban szokásos gyakorlat irányába mutatnak.

AKTÍV GAZDASÁGPOLITIKA

Az alternatív gazdaságpolitika a passzív válságkezeléssel szemben a lehetőségeket feltáró és mozgósító aktív gazdaságpolitikát jelent. Nem a válságot, hanem a gazdasági fejlődést menedzseli. Ennek során nem egy steril elméletből, hanem mindig a konkrét körülményekből, összefüggésekből, adottságokból indul ki.

A gazdaságirányítás nem bürokratikus hatalomként viselkedik, nem telepszik rá a gazdaságra, hanem kiszolgálja annak sokirányú igényeit. Sokoldalúan (és elsősorban nem mint finanszírozó) segíti a gazdaságot: a folyamatok összehangolásával, a piacgazdaság kiépítésének gyorsításával előmozdítja megfelelő irányú változását, alkalmazkodását. Van jövőképe, nagyjából látja, hogy

milyen lesz (és milyen lehet) az ipar, mezőgazdaság, közlekedés, stb. néhány év múlva Magyarországon. Programjaival és információival elősegíti a lehetséges fizetőképes kereslet, kínálat, befektetői szándék terelését, összefogását, a külföldi tőke beáramlását.

A vállalkozások fejlődését, alapítását és működtetését kiterjedt oktatással, tanácsadással segíti, továbbá átlátható adó- és vámrendszerrel, illetve a felesleges szabályok kiiktatásával. A külgazdaság-politika több lábon áll, az ellentmondásos leértékelés helyett elsődleges lesz a szerkezetváltás előmozdítása, a hatékonyság növelése, a minőség javítása, a gazdaságdiplomácia sokkal jobb teljesítménye. Az áruexporttal azonos megítélés alá esik az idegenforgalom. A gazdaságpolitika a szabályozórendszeren keresztül ösztönzi a verseny erősödését, a kínálat fejlődését, korlátozza a monopolhelyzeteket.

A gazdasági szabályozók stabilitásával, kiszámítható kormányzati magatartással, megfelelő klímával mozdítja elő a gazdaság megszerveződését, kívánatos alkalmazkodását.

Az alternatív gazdaságpolitika a jelenlegivel szemben egyidejűleg több prioritással számol. A gazdasági problémákat nem egymás után, hanem - az ésszerű hangsúlyok kialakításával - összehangoltan kívánja megoldani. Csak így van lehetőség és egyben kényszer színvonalas gazdaságpolitikára, az intézkedések hatékonyságának növelésére, a meglévő erőforrások és valós tartalékok mozgósítására.

OLCSÓBB ÉS HATÉKONYABB ÁLLAM

A gazdaságpolitika végrehajtása e változatban valóban olcsóbb, hatékonyabb és modern államot tételez fel, a maitól eltérő - és a fejlett országokhoz hasonló - szerepkörrel.

A változtatás irányai

A gazdaságpolitika megvalósítása szempontjából legsürgetőbb a közigazgatás átszervezése, pontosabban az új követelményeknek megfelelő

megszervezése. A kérdés nagyon jelentős, mivel a gazdaságirányítás hatalmas potenciált képvisel. Ennek fenntartása azonban a társadalom (és tegyük hozzá az anyagilag szegény társadalom) számára rengetegbe kerül, ráadásul - és ez még nagyobb probléma - a gazdaságirányítás hatásai több, mint negatívak. (Ez utóbbi értelemben különösen "kilógunk" a nemzetközi gyakorlatból.) A továbblépés tehát részben a gazdaságirányítás költségeinek csökkentése és főleg szerepének megjavítása. Ezt a potenciált értelmesen és hatékonyan, a gazdaság fejlődése/fellendítése és a piac jobb működése érdekében kell felhasználni.

Az előbbi változásokhoz nemcsak a koncepcióalkotási, tanácsadási, információadási, elemzési, előrejelzési, különböző gazdaságmenedzselési (egyebek között gazdaságdiplomáciai) tevékenységek megerősítésére van szükség. A jobb működés és a hatékony szabályozás érdekében deregulációt, illetve - ahol a körülmények és a célszerűség ezt kívánja - regulációt kell végrehajtani, továbbá ki kell küszöbölni a gyakori párhuzamosságokat. Valamennyi területen olyan lépéseket kell tenni, amelyek az olcsóbb működést, a magasabb szakmai színvonalat és a kedvezőbb hatásokat segítik elő.

A mai helyzet: feudális jellegzetességek

Fel kell számolni a közigazgatás bizonyos feudális vonásait. A közteherviselés elvének alkalmazása látnivalóan "a kormány köreire" nem vonatkozik. Itt nincs takarékoskodás, a kormány és a kapcsolódó állami elit számára - akármilyen országcsődről, megszorításokról és megvonásokról essék is szó - továbbra is biztosítják a magas juttatásokat és a komfortos, sőt fényűző körülményeket.

Erre számtalan példát lehet felhozni. A hűség jutalmaként osztogatott vezetői helyek adományozását, természetesen a kiegészítő személyzet, a megfelelő elhelyezés, a gépkocsi, stb. biztosításával. Ha nem elegendők - például az államtitkári, helyettes államtitkári keretek - újabb kellemes pozíciókat (főtitkár, főcsoportfőnök) kreálnak. A hivatalos hierarchia mellett/felett - a "saját emberekből" - a miniszterelnök, a miniszterek, államtitkárok jól fizetett és népes

tanácsadói stábot tartanak. De - az intézmények súlyos gondjai ellenére - hasonló gyakorlatnak vagyunk tanúi egyes önkormányzatoknál, így a budapesti főpolgármester környezetében is. A vezetőktől hemzsegő intézményekben ráadásul rendkívül körülményes a munka, lassúak és követhetetlenek a döntési/információs folyamatok. Az ésszerűsítés sürgető lépése: a vezetői pozíciók radikális csökkentése; innen várható a legnagyobb megtakarítás (közvetlen és közvetett értelemben egyaránt).

A feudális jellegzetességek közé sorolhatjuk a kormányzat nagy és drága autóparkját, ennek sűrű cseréjét, ebben presztízsszemponatok támogatását, továbbá a személyi használat széles körét, miközben a kormány az autót - úgy általában - luxuscikknek nyilvánítja. Az állami és az állami többségi tulajdonú vállalatok és bankok felső és közép vezetői kiemelkedő - az ország, az állam és általában cégük helyzetének teljesen ellentmondó - juttatásokban részesülnek. Az állami privatizációs intézményben a beosztott dolgozók is közel miniszteri jövedelmet kapnak, a vezetők pedig ennek a többszörösét. Ez és a kifizetett hatalmas szakértői díjak egyébként némi magyarázatot adnak a privatizáció rendkívül magas költségeire, óriási és felesleges önfogyasztására. Az eredmények ugyanis nagyon szerények, ezt a költsékezést tehát nem indokolják.

Az átalakult cégek igazgatótanácsai és felügyelő bizottságai - az állam gazdasági gondjai ellenére - tagjaiknak nagyvonalúan magas tiszteletdíjat fizetnek. A cégek közül ráadásul sokan "gyengélkednek", a tagok a döntésekért a gyakorlatban nem felelnek, így a tiszteletdíj kockázatukat sem fejezi ki. Az előbb felsorolt juttatások sokszor összekapcsolódnak, egy bizonyos körben halmozottan jelennek meg. Elkerülhetetlen a vezetői jövedelmek és jövedelem-kiegészítések sürgős limitálása.

Nemzetközileg teljesen szokatlan kormányüdüdő fenntartása, a fejlett világban csak a miniszterelnök/elnök számára biztosítanak üdüdőt. A korábbi gyakorlathoz képest meglepő a kormánygépek széleskörű használata. Irreális az állami kitüntetések hatalmas mennyisége és különösen az, hogy ez sokszor

pénzjutalommal is együtt jár. Ez a bizánci típusú államok szokása, modern államokban nincs ilyen gyakorlat.

Feudális vonások vannak jelen magában a privatizációban is, amikor vagyontárgyakat irreálisan olcsón, a nyilvánosság kizárásával - minden bizonnyal juttatásként - adnak át. De a feudális vonások közé tartozik a létszámban és nem a költségben kifejezett leépítés is, ami a "jobbágyok" elküldését ösztönzi. A feudális jelleg természetesen a közigazgatás és a társadalom vonatkozásában is megjelenik, amikor az ügyfeleket lényegében alattvalókként kezelik, kezelhetik. E szemléleten a tapasztalatok szerint a létszámcsökkentés önmagában nem segít; a munkafegyelem helyreállítására közvetlen módszereket kell igénybe venni.

Szüntelen átszervezés helyett: megszerzés

Nem szabad folytatni a "megszokott" formális és költséges átszervezgetéseket, amelyek - a tapasztalatok szerint - a közigazgatás hanyatlását eredményezik. Ezek a toldozgatások - eddig is - hosszú időre elbizonytalanították a szakmai munkát, alkalmat adtak belső hatalmi problémák "megoldására", a riválisok kiiktatására, erősítették a kontraszelekciót.

Ehelyett e szektor igazi megszerzésére van szükség, ami a gazdaság követelményeiből/igényeiből indul ki és az intézmények funkcióinak meghatározására épül. Ennek végrehajtása után viszont - a megfelelő működőképesség érdekében - a szervezet stabilitására kell törekedni. A közigazgatás átalakítása természetesen nemcsak a létszámot általában, hanem annak minőségi összetételét is érinti. Annál is inkább, mert érvényesül egy sajátos paradoxon: minél bonyolultabb a helyzet, minél nagyobbak a gazdasági problémák, annál jobb, felkészültebb, invenciózusabb, hatékonyabb gazdaságirányításra van (lenne) szükség.

A nagy elosztó rendszerek reformjára - az alternatív gazdaságpolitika szerint - időben később kerül sor. A bonyolult hatások miatt ehhez ugyanis csak alapos előkészítés, elemzés után szabad hozzáférni. (A jelenlegi statisztikai és egyéb

információs háttér egyébként nem kedvez e feladat elvégzésének.) A reformot továbbá össze kell kapcsolni az érintett területek szükséges fejlesztésével, mivel nem kizárólag finanszírozási kérdéstről van szó. A reformig az esetleges pazarlás kiiktatása az intézmények átvilágításával történhet.

Komoly megtakarítást eredményezne az államháztartás mechanizmusainak olyan kialakítása, amely költségvetési pénzek beszedésénél és elköltésénél a legkisebb ún. tiszta forgalmi költséggel járna. Sajnos ezt a szempontot a kormány jelenleg sem veszi figyelembe, itt sem dolgoz ki alternatívákat.

A PIACI VISZONYOK MEGERŐSÍTÉSE

Az alternatív gazdaságpolitika természetesen piacgazdaságra épül. Ez a mainál sokkal jobban működik, bár magától értetődően nem foglalja magában a gazdaság egészét.

Ez így van a fejlett országokban is, a mértékekben azonban kétségtelenül vannak különbségek. Azt, hogy konkrétan milyen legyen ennek a szférának a kiterjedtsége, nem szabad közvetlen és főleg rövidtávú költségvetési szempontoknak alárendelni, hanem a stratégiai érdekekből kell kiindulni. Mindenképpen szükséges ugyanakkor ezen a területen is a hatékonyság növelése; olyan módszereket, technikákat kell bevezetni, amelyek ezt elősegítik, többek között a versenyt biztosítják.

A versenyszférában viszont a piaci viszonyok gyors erősítésére van szükség; intenzíven folytatni kell tehát azt a munkát, ami az utóbbi időben legalábbis megtorpant. A piacépítés fontosságát a mai kormány - miként közvetlen elődei is - elismerik, a szükséges lépések irányában sokszor az alternatív gazdaságpolitikához formálisan közeli javaslatokat fogalmaznak meg.

Ez azonban csak a látzat. A többé-kevésbé deklarált célok ellenére ugyanis tény, hogy a versenyszférában a piaci viszonyok továbbra is kialakulatlanok, nem orientálnak, nem szelektálnak eléggé; e téren - a nyilvánvaló gazdasági zavarok ellenére - csekély az előrehaladás. A mai kormány viszont - rövidtávú költségvetési

érdekek alapján - az érdemi piacépítés helyett hozzálátott a költségvetésből finanszírozott tevékenységek - sokszor átgondolatlan - piacosításához.

Az alternatív gazdaságpolitika a piacépítést főleg az alábbi irányokban látja:

1. Kínálatépítés

A piacgazdaság kialakulatlansága, a termelés rugalmatlansága miatt a kínálat nem alkalmazkodik megfelelően a kereslet terjedelmének és összetételének változásához.

A kereslet általában kedvezőtlen alakulását a kínálati problémák csak erősítik. Fokozódik tehát a gazdaság egyébként is jelen levő recessziója/pangása. Az export lehetőségeit - például a mezőgazdaságban - sem tudjuk kihasználni. A rugalmatlan termelés ugyanis nem képes az igényeket teljesen kielégíteni. Ráadásul a kínálat gyengeségei miatt a potenciális kereslet egy része eleve meg sem jelenik a piacon. A megfelelő kínálat viszont keresletet gerjeszthetne.

A kínálat problémái miatt nincs elégséges verseny, nincs meg a szükséges kényszer a hatékonyság javítására. A költségek viszonylag könnyen átháríthatók, ami hozzájárul a magas inflációs ütemhez.

A kínálatépítés mindenekelőtt viszonylag stabil szabályozást tételez fel: az instabilitás ugyanis tartalékolásra, kiváráásra készlet. A kínálat jobb alkalmazkodását segítheti elő a beruházások ösztönzése, az export differenciált támogatása, stb. és általában minden olyan lépés, ami a piaci viszonyok fejlesztésére irányul. Így az alábbiak is:

2. Monopolhelyzetek korlátozása

Ez általában a monopolhelyzetek felszámolását, a verseny magánérdekű korlátozása elleni adminisztratív fellépést jelenti. Az ún. természetes monopóliumoknál pedig - amelyek gyakran a gazdaság egyfajta keretfeltételeit

alkotják - a helyzettel való visszaélés megakadályozását. Például áremelésnél, a szolgáltatás esetleges szüneteltetésénél, a minőségi jellemzők betartásánál, stb.

3. Piaci intervenció

A piaci intervenció az ellátási zavarok és az azokhoz kapcsolódó spekulációk megelőzésének/letörésének általában jól bevált, hatékony és "piaci" módja. Különösen kialakulatlan piacgazdaságban - ahol az ilyen zavarok gyakoribbak - szükséges az alkalmazása. Magyarországon viszont szerepe indokolatlanul jelentéktelen.

4. Vállalkozás segítés

Számos országban a vállalkozások indítását és működését sokoldalú tanácsadással, különböző információkkal, ötletekkel, korszerű módszerek propagálásával, stb. segítik. Ezzel csökkentik az indulás nehézségeit és bizonytalanságait, a vállalkozást szakszerűbbé, stabilabbá, életképesebbé, alkalmazkodóképesebbé teszik. Az ilyen sokirányú segítségnek (a vállalkozások említett ösztönzésének) Magyarországon - ahol a piacgazdaságot tulajdonképpen még mindenki tanulja - különösen nagy jelentősége lenne.

5. Átlátható privatizáció

Az állami tulajdon lebontásából az állam jelentős bevételekhez juthat. Ez kétség kívül fontos szempont, de nem lehet meghatározó. A privatizáció igazi jelentőségét ugyanis főleg az adja, hogy általa javítható a gazdaság működőképessége. A nagyobb hatékonyság ugyanakkor csak lehetőség és nem valami automatizmus. Fejlődéshez általában csak olyan privatizáció vezethet, ahol világosak a szempontok, teljes a nyilvánosság és érvényesül a verseny. Számos cég példája bizonyította ugyanis, hogy a tulajdonforma változása kevés a kedvező változáshoz: a privatizáció után - amiben az informális kapcsolatok játszottak meghatározó szerepet - a gazdálkodás zavarai fennmaradtak/erősödtek.

6. Dereguláció

A túlszabályozás valósággal gúzsba köti a gazdaságot. Ez ráadásul a szabályozás devalválódását jelenti, hiszen a "mennység" nem ad semmilyen biztosítékot a visszaélések elhárítására. Csak az élet nehezül meg. A felesleges és gyakran módosuló bürokratikus szabályok elsajátítása, betartása és ellenőrzése ésszerűtlen és tetemes költségekkel, valójában veszteségekkel jár együtt. A túlszabályozás egyúttal zavaros helyzetek és különböző viták forrása is.

A dereguláció - az évekkel ezelőtti lendület után - lényegében leállt. A koncepciótlan végrehajtás ugyanis természetesen zavarokat okozott. A dereguláció átgondolt és szakszerű megvalósítása így továbbra is sürgető feladat.

7. Reguláció

Másutt viszont éppen a szabályozás hiánya okoz gondot. Több területen például szabályozni kellene a piacralépés feltételeit, elő kellene írni a szakképzettséget, a különböző minőségi követelményeket, eljárási szabályokat. stb. Ezek betartását természetesen megfelelően ellenőrizni és szankcionálni kell.

A dereguláció és a reguláció egy szerves folyamat két - egyaránt szükséges - oldalát alkotja. Ennek célja: a mainál sokkal ésszerűbb, hatékonyabb és olcsóbb szabályozás kialakítása.

8. A feketegazdaság visszaszorítása

Ez valószínűleg a piacépítés központi kérdése. A feketegazdaság - mivel más feltételekkel működik/működhet - a legális szférával szemben tisztességtelen versenyt támaszt. Sokféle - adózási, foglalkoztatási, termelési, külkereskedelmi, devizagazdálkodási, minőségvédelmi, fogyasztóvédelmi, stb. - érdeket sért.

A feketegazdaság egyike a gazdaság legbonyolultabb jelenségeinek. Burjánzása visszavezethető a rendkívül magas közterhekre, amit - aki csak teheti - el akar kerülni. A közterhek magas és emelkedő színvonala egyben ok és okozat,

részben ez készlet/kényszerít a feketegazdaságba és emiatt kell ennyit fizetni másutt. A normál gazdaság számtalan szállal kapcsolódik hozzá, sőt ugyanazon vállalkozók egyaránt végezhetnek látható és láthatatlan tevékenységet. A lakosság feltehetően nagy részét érinti, eladóként és vásárlóként. Gyakran a kemény - hazai és külföldi - bűnözés melegágya. Itt egyértelműen hatósági fellépésre van szükség, másutt a probléma megoldásában gazdaságpolitikai módszerek fontos szerephez jutnak.

A feketegazdaság csökkentése, a legális gazdaságba való "beterelése" általában csak a feladatok egyidejű megoldása mellett lehetséges. Ha van egyébként értelme a sokkterápiának, itt van. A közterheket jelentősen csökkenteni kell és ezzel együtt összehangolt adminisztratív intézkedéseket kell tenni a feketegazdaság visszaszorítása érdekében. Ezt megelőzően azonban mindenképpen a helyzet és az összefüggések pontos felmérésére van szükség. Csak ebből kiindulva lehet a konkrét teendőket - és ezek súlypontjait - meghatározni. Azok a becslések ugyanis, amelyek a feketegazdasággal foglalkoznak, nem alkalmasak arra, hogy támpontul szolgáljanak egy intézkedéssorozathoz.

A feketegazdasággal szemben mostanában ugyan történtek bizonyos lépések, de ezek nem elégségesek. Különösen hiányolható, hogy a hatóságok elképzelt fellépése kifelé irányul, míg működésük belső anomáliái rejtve maradnak. Feltétlenül el kell kerülni, hogy a fellépés a legális szféra adminisztratív terheinek további növekedését jelentse.

A PROGRAMOK

Az alternatív gazdaságpolitika fontos - közvetett - eszközei a sokrétűen összehangolt részletes programok. Elősegítik a lehetséges fizetőképes kereslet, kínálat, befektetői szándék és finanszírozási források terelését, összefogását, mozgósítását. Nem az állami finanszírozás bővítésére, hanem lehetőség szerint önfinanszírozásra épülnek.

A programok a jelent és a jövőt, a hazai és a nemzetközi fejlődést kapcsolják össze. A hazai és a nemzetközi gazdasági helyzet alapos elemzésére és előrejelzésére épülnek. Ennek alapján látható, hogy melyek a világtendenciák és hol, hogyan és miért térünk el ezektől? Hogyan és hol tudunk a nemzetközi fejlődés fő csapásaihoz kapcsolódni? Hol és miképp tudjuk - sokszor egyedülálló - adottságainkat a legjobb hatásokkal hasznosítani, saját utunkat járni? Milyen fejlődési prioritások fogalmazhatók meg?

A gazdaság valamennyi főbb ágazatára és funkcionális területére (beruházás, képzés, munkaerő, külkereskedelem, területi munkamegosztás, stb.) programok készülnek, amelyek egymással is megfelelően össze vannak hangolva. Arra törekedve, hogy egymás számára a lehetséges legnagyobb ösztönzést adják. A szabályozó rendszer is "részt vesz" az összehangolási folyamatban, alátámasztva, "kiszolgálva" a programok megvalósulását. Jól látható, hogy itt egy iteratív folyamatról, a legkedvezőbb megoldás fokozatos megközelítéséről van szó.

Az összehangolt programok kidolgozása, mozgósító hatásuk kibontakozása természetesen bizonyos időt vesz igénybe. Felmerülhet, hogy emiatt nem kellene-e lemondani erről a lehetőségről valami operatívabb megoldás javára? Mindenképpen helyesebb azonban úgy feltenni a kérdést, késlekedhetünk-e tovább azzal, amit már régen meg kellett volna tennünk az előrelépés és a kibontakozás érdekében? Hiszen az operatív - valójában csapkodó, megalapozatlan, hatásaiban végig nem gondolt - intézkedések alkalmatlanságát és kártékony voltát évtizedek óta tapasztalhatjuk. Ráadásul a programok mozgósító hatása viszonylag gyorsan és erőteljesen is jelentkezhet. (Ennek feltételeivel később foglalkozunk.)

Az összehangolás hiánya nem mai jelenség. Ugyanez volt a helyzet az ún. tervgazdaságban is, amikor nem létezett igazi tervezés; a politika elvárásait "zenésítették" meg, a beválás gyenge volt. A rendszerváltás után lényegében a gazdaság feladata lett a jövő meghatározása. A szórványosan összeállított "koncepciók" politikai célokat szolgáltak, a gazdaság fejlődése szempontjából nem volt különösebb jelentőségük. Színvonaluk a pontatlan helyzetértékelést és a

kormányzat tanácsstalanságát egyaránt kifejezte. A Kupa program tulajdonképpen jókívánságokat foglalt össze, már az első évében elszakadt a reálfolyamatoktól. A Szabó Iván - Latorcai-féle "iparpolitikai koncepcióból" azt sem lehetett kiolvasni, hogy milyen ipart képzel el a kormány néhány éves távlatban. A Horn-kormány modernizációs programja ugyanezen a "nyomvonalon" jár. A több hónapja folyó "grandiózus" munka célja a közvélemény megnyugtatása: lám, a mai szomorú helyzetből sok jó is kijöhet. A programnak ugyanakkor nincs köze a napi gyakorlathoz: jókívánságokat fogalmaz meg, amelyek mellett "elmennek" az aktuális intézkedések. A formalitást mutatja a fejlődés megítélése: egyszerre három variánszal is számol (optimista, mérsékelt optimista és pesszimista változattal). Ez minden lehetőséget felölel, semmivel nem jutunk viszont ahhoz közelebb, mi lesz valóban és mit tesz ennek érdekében a kormány?

Az alternatív gazdaságpolitikának - ahogy ennek célszerűségét korábban kifejtettük - egyidejűleg több prioritása van. Ami az ágazati prioritásokat illeti - adottságaink, illetve a konkrét körülmények miatt - a mezőgazdaság, az idegenforgalom, illetve az infrastruktúra a preferált területek közé kell, hogy tartozzon. Az egyéb prioritások között szerepel a pénzügyi egyensúly kívánatos alakulása, a gazdasági növekedés, az infláció leszorítása, a minőség javítása, a beruházások növelése, a munkanélküliség csökkentése, a válságágazatok helyzetének rendezése, stb.

Az alternatív gazdaságpolitika elemeit és hangsúlyait a gazdaság főbb problémáihoz kapcsolódva mutatjuk be.

A külső adósság problematikája

A magyar gazdaság egyik nyomasztó és immár két évtizedes gondja a külső adósság problémája. Az ország súlyos áldozatai ellenére az eladósodást csak időlegesen sikerült megállítani; az adósság állomány az időszak egészében növekvő tendenciát mutat. Sőt az utóbbi két évben látványos romlás következett be: 1993-1994-ben a bruttó tartozás 3,1, illetve 4,0 milliárd dollárral, összesen 7,1 milliárd

dollárral - 33%-kal - lett nagyobb. (Ez az irányzat folytatódik idén is, amikor a külső adósság újabb 3 milliárd dollárral emelkedik.)

A bruttó adósság állomány 1984. végére 28,5 milliárd dollárra nőtt. Az összeg nagyságát mutatja, hogy az az azévi bruttó hazai termék (GDP) kb. 70 %-ának felel meg. Az adósságszolgálat (az éves törlesztés és kamat összege) magas, a kivitel értékéhez viszonyítva annak mintegy a felére tehető.

A hitelek visszafizetéséhez és sokszor a kamatok kifizetéséhez a szükséges többletet a külkereskedelem általában nem tudja előállítani, ahhoz az országnak rendszeresen újabb hiteleket kell megszereznie. Az adósság állomány magas és emelkedő színvonal mellett ez bonyolultabbá válhat. Megnehezül a Nemzetközi Valutaalappal való megállapodás elérése, aminek hatása lehet a többi hitelező magatartására is. A Valutaalap - pénze bebiztosítása érdekében - kemény feltételeket támaszt, restriktív recepteket javasol. Az viszont, hogy ezekből mennyi kerül be egy esetleges megállapodásba, attól függ, hogy van-e a kormánynak ettől eltérő megközelítése, mennyire meggyőző ez és hogyan tudja képviselni. Ha ötleteik egybeesnek, nem kényszerről, hanem csak az erre való hivatkozásról van szó.

A jelenlegi helyzetben egyébként sem létszükséglet egy megállapodás elérése. Az ország valutatartalékai több, mint 8 milliárd dollárra tehetők (7 havi importot finanszírozhatnak), így egy néhány száz millió dolláros készlettel hitel nem magyarázza a nagy igyekezetet. A kormány a tárgyalásokkal valójában azt leplezi, hogy nincs konzisztens gazdaságpolitikája. Egy sajátos színjáték keretében a Valutaalappal mondatja ki a recepteket.

EGY VÁLASZ A RESTRIKCIÓRA

Szinte kézenfekvő, hogy ezeket a gondokat egyetlen sikeres lépéssel, tárgyalásokon elért jelentős könnyítésekkel próbáljuk megszüntetni. Kérdés, hogy valóban elsősorban ebben az irányban kell-e keresni a megoldást?

Nyilvánvaló, hogy semmilyen ésszerű lehetőségről nem szabad lemondani, ami - akár csak időlegesen is - enyhíthet a gazdasági feszültségeken. Látni kell azonban, hogy e megoldás menedzselhetősége romlott, veszélyei - nem utolsósorban az előző és a jelenlegi kormány magatartása, de más okok miatt is - növekedtek. Ezért a körülmények és a következmények mérlegelésére, a gyakorlati szempontok összevetésére van szükség. Mérlegelésre lehetőség is van, hiszen - rövid távon legalábbis - nincs olyan igazi kényszerhelyzet, ami minden megfontolástól függetlenül eleve diktálna lépéseket.

Az átütemezés, vagy az adósság elengedés felvetésére az igazán kedvező alkalmat, a rendszerváltás idejét - egy lehetséges nagy gesztus idejét - a Németh és az Antall kormány elmulasztotta. Egy esetleges megállapodás feltételei akkor igen előnyösek lehettek volna.

Arra egyébként, hogy jelenleg van-e és mekkora a lehetőség a könnyítések elérésére (és ezekkel konkrétan milyen feltételek járnának együtt) csak kormányzati pozícióból lehet válaszolni. A kormánynak kell döntenie arról, hogy ilyen tárgyalásokat folytasson-e és részben az ő ügyességétől függ, hogy mit ér el. Az ilyen tárgyalások egyébként a tapasztalatok szerint nem szoktak rövid idő alatt eredményre vezetni.

A megállapodáshoz feltételek kapcsolódnak. Ezek - mivel ma már nem lehet szó politikai gesztusról - mindenképpen komoly kondíciók lennének. (Erre lehet következtetni a nemzetközi tapasztalatokból.) A mozgástér szűkítését, a szuverenitás és a gazdasági fejlődés korlátozását jelenthetnék. (A Valutaalap restriktív és életidegen receptjei alapján.) A feltételek "puhítása" nemcsak más országok konkurenciája miatt nehéz, hanem az előző és a jelenlegi kormány sajátos ellenpropagandája, az ország visszafizetési kötelezettségéről és képességéről tett "megnyugtató" nyilatkozatai miatt is.

Az átütemezés, vagy az adósság elengedés felvetése ugyanakkor - mivel visszafizetési kötelezettséget érint - mindenképpen negatív hatással lehet a tőke

bizalmára, s így a működő tőke beáramlására. Pedig a mainál nagyobb külföldi tőkebefektetésekre az országnak komoly szüksége lenne éppen az adósság probléma enyhítése érdekében.

Az adósság elengedés fel nem vetése természetesen nem eredményez automatikusan nagy tőkebeáramlást. Más is elriaszthatja a külföldi tőke befektetőket. Rossz kormányzati munka esetén "elérhető", hogy pontos törlesztésnél is jelentősen visszaessenek a külföldi befektetések. Ez következett be 1994-ben, amikor a tőkeimport az előző évi (2,4 Mrd USD) kevesebb, mint a felére (1,1 Mrd USD) esett vissza. Fordulat idén sem várható.

A mérlegelendő kockázatok közé tartozik, hogy az átütemezés visszavetheti az Európai Unióhoz való csatlakozásunkat, amit egyik fő stratégiai érdekünknek tartunk.

Nem szerencsés egyébként, ha egy problémából akarjuk levezetni a gazdaság összes nehézségét. Például a belső adósság kamatterhei ma már - sajnos - a külsőnél többszörösen nagyobbak. A külső adósság problémájának túlhangsúlyozása - ami a restriktív gazdaságpolitikának is sajátossága - ráadásul két értelemben is "lefegyverző" hatású. Egyrészt eltereli a figyelmet azokról a valós gazdasági lehetőségekről, amelyek fennállnak és amelyek kiaknázhatóak lennének. A mozgástér ugyanis ma még jóval nagyobb, mint ami ebben a diagnózisban megjelenik. Másrészt nem számol eléggé azoknak a lépéseknek a szükségességével, amelyeket a probléma okainak megszüntetése érdekében feltétlenül meg kell tenni.

A gazdaság mélyreható szerkezeti átalakulása és a gazdaságirányítás átfogó változtatása nélkül ugyanis egy esetleges adósság elengedés hatásai csak rövid távon érvényesülnének, korlátozottak lennének. A nagy adósság - minden negatív következményével - gyorsan újratermelődné, ahogy ezt az idei és a megelőző két év több, mint 10 milliárd dolláros növekedése előrevetíti. A működő tőkebeáramlás - előbb tárgyalt - várható megtorpanása csak erősítené a negatív folyamatokat.

Egy aktív gazdaságpolitikához ugyanakkor jól illeszkedik egy másik - feltételeit és következményeit tekintve kedvező - konstrukció. Viszonylag jelentős segélyekhez lehet jutni megfelelő programokkal és jó gazdaságdiplomáciával.

AZ ALTERNATÍVA ÉS ÖSSZETEVŐI

Az alternatív gazdaságpolitika - a konkrét körülményekből és a lehetőségekből kiindulva - úgy kínál kiutat az adósság problémából, hogy egyúttal előmozdítja a gazdaság fejlődését, növekedését és hatékonyabb szerkezetének kialakulását. Ezáltal megteremti az eladósodás megállításának stabil feltételeit is. Három fő eleme van: a tőkeimport - ésszerű - fellendítése, a külkereskedelmi egyenleg - hatékony - javítása, továbbá a szolgáltatási export - elsősorban az idegenfogalom - bevételeinek növelése.

I. A TŐKEIMPORT - ÉSSZERŰ - NÖVELÉSE

A működő tőkeimportnak komoly előnye van: a kölcsöntökével szemben értelemszerűen nem jár visszafizetési kötelezettséggel, nem növeli az adósság állományt.

Előnyök és lehetőségek

Megfelelő színvonala esetén tág mozgásteret ad. A gazdaságpolitika mérlegelésétől függően hozzájárulhat az adósság törlesztéséhez, illetve hosszú távon is fenntarthatóvá teheti a folyó fizetési mérleg passzívumát, anélkül, hogy nőne az adósság állomány. Áthidaló szerepe révén - adósság elengedés nélkül is - elkerülhetők áldozatok, megindítható és fenntartható a gazdasági növekedés, mérsékelhető a nemzetközi pénzügyi szervezetek bizonyos nyomása.

Másodlagos szerepe is nagyon fontos: előmozdítja a technológia megújulását, a gazdaság versenyképességének javulását.

A működő tőke-import az utóbbi években ért el magasabb színvonalat: 1989-ben és 1990-ben még csak kb. 0,3 milliárd dollár volt, 1991-ben és 1992-ben már 1,5 milliárd. 1993-ban 2,4 milliárd dollárra nőtt, míg 1994-ben az előző évi kevesebb, mint a felére - 1,1 milliárd dollárra - csökkent.

El szokták mondani, hogy működő tőkeimportunk a közép-kelet-európai régióban kifejezetten jónak számít; az ide irányuló befektetések felét kaptuk. Csakhogy itt egy periferikus körzeten belüli kedvező helyezésről van szó. Más összehasonlításban a magyar adat még az 1993-as "rekordévben" is alacsony: például Hollandia vagy a Benelux államok értékének a felét-negyedét sem éri el. Lehetőségeinket a tőkeimport növelése terén ma még igen kevésbé használjuk ki. Pedig ez minőségileg más adóssághelyzetet, összehasonlíthatatlanul kisebb feszültségeket jelentene.

A külföldi tőkebefektetések részben privatizációhoz, részben más ügyletekhez (új cégek alapítása, betársulás meglévő magáncégekbe, stb.) kapcsolódnak.

Privatizációs és egyéb befektetések

A privatizáció - amely a tőke-import fő "terepe" volt - a jelenlegi kormány hatalomra kerülése után lényegében leállt. 1995 első negyedévében semmilyen bevétele nem volt (sem hazai, sem külföldi), a második negyedévben is csak szerény eredményt ért el. Emiatt nem teljesülnek az ez évi bevételek (így deviza bevételek sem, ami az adósság probléma kiéleződését is maga után vonja). A kapkodás - ami a hosszan tartó tespedtséget váltja fel - zavaros helyzetet teremt annak lehetséges negatív következményeivel együtt (sietséggel, megalapozatlan döntésekkel, az állam szempontjából nem kedvező árakkal, a fogyasztók kiszolgáltatottságával, mindenféle spekulációkkal). Ez annál is aggasztóbb, mivel különösen nagy értékű és stratégiai jelentőségű vállalatok értékesítését tervezik, ahol a szakszerűség különösen elengedhetetlen (lenne).

A magyarországi tőkeimport szükséges növelése nem képzelhető el a privatizáción kívüli külföldi befektetések megfelelő előmozdítása, fellendítése nélkül. Az egyéb ügyletekhez kapcsolódó befektetések (új cégek alapítása, betársulás magáncégekbe, stb.) ugyanis ma kevésbé jelentősek, itt nagyobb kifutásra van mód. Ráadásul a privatizáció - ha folyik - néhány év múlva véget ér, mivel nagyrészt elfogy a privatizálható vagyon. A tőkeimportról viszont nem

mondhatunk le, sőt általában számottevően fokozni akarjuk. Ez az általános, de természetesen nem mindenre kiterjedő törekvés: a gazdasági racionalitásból következő lényeges kivételekről a továbbiakban lesz szó.

A tőkeimport és a programok

A befektetéshez konkrét lehetőségek, konkrét ötletek kellenek, amelyek megmozgatják a külföldi fantáziáját. A potenciális befektető, ha egyáltalán eljut Magyarországra, abból, amit lát és közvetlenül tapasztal nem igen tudja kiolvasni a lehetőségeket. Számára ez egy sajátos és nehezen érthető világ, átmeneti vonásokkal, sok irracionálissal, bonyolult szabályozással, kaotikus mozgásokkal. Ráadásul olyan világ ez, ahol nem világos, halad-e egyáltalán és ha igen, milyen irányban?

Egyebek között e bizonytalanságok elosztatásában, a befektetési lehetőségek konkretizálásában, a jövő felvázolásában is fontos szerephez jutnak az alternatív gazdaságpolitika eszközei, a sokrétűen összehangolt programok.

Külön program (koncepció) készíthető a működő tőkebeáramlás elősegítésére. Míg más programok a konkrét befektetésekhez adnak ötleteket, fogódzókat, ez a koncepció a tőke-import akadályainak elhárításával, ösztönzésének - a gazdasági területek többségében kívánatos - erősítésével foglalkozik.

Itt kell állást foglalni olyan kérdésben is, hogy miben nem kívánjuk egyáltalán és miben korlátozzuk a külföldi befektetéseket. A tőkeimportot ugyanis olyan eszközként szabad felfogni, ami növeli a gazdaságpolitika mozgásterét. A stratégiai jellegű vagyontárgyakba való külföldi befektetések nem ide tartoznak, ezek ugyanis nagymértékben korlátozzák az ország szuverenitását, káros monopolhelyzetek kialakulásához és a gazdaság működési zavaraihoz vezethetnek, amit el kell kerülni. A termőföld, az erdő, a bankok, az energiaszektor, stb. ide sorolandó. Sajnálatos módon a kormány gyakorlata ezzel számos ponton ellentétes,

így itt is olyan kész helyzeteket hoz létre, amelyek hosszú időre előnytelenül fognak befolyásolni lényeges folyamatokat.

Koncepcióban célszerű számba venni, hogy egy agglomeráció kialakulásában és egy regionális központ kiépítésében a külföldi befektetők részvétele miként érhető el. A Bécs - Pozsony - Budapest háromszög sok szempontból alkalmas egy - az országhatárokon is átívelő - agglomeráció létrejöttének. A lehetőségek kihasználása számtalan előnnyel járna, elősegítené a gazdaság nemzetközi integrációját, önmagát fokozatosan erősítő (nagyon jelentős) tőke-importot eredményezne. Ugyanilyen hatással járna, ha Budapest a külföldi tőke részvételével regionális központtá válna.

Mozgósító hatás

A programok mozgósító hatása - jelen esetben a működő tőke-importra - viszonylag gyorsan és erőteljesen is jelentkezhethet. Akkor, ha a kormányzat ezt megfelelő propagandával (gazdaságdiplomáciai offenzívával) előmozdítja. Továbbá, ha a programok keretében olyan általános gazdasági viszonyok és feltételek szolgálnak, amelyeket a külföldi befektetők különösen fontosnak tartanak.

1. G a z d a s á g d i p l o m á c i a i f e l a d a t o k

Sajnos a magyar gazdaságdiplomácia még egy előző szakasz feladatainak ellátásával, az ország általában való népszerűsítésével, "elfogadtatásával" is adós. Külföldön - a szomszédos országokat leszámítva - alig ismerik Magyarországot és termékeit. Hiába esett szét a keleti tömb, hazánkat e tömbbel azonosítják: nincs igazán önálló arculata a külföld szemében. (Ez eleve szűkre szabja a lehetséges érdeklődést.) Sőt, e téren a helyzet rosszabb, mint néhány éve: az ország történelmi érdemei elhalványultak, a magyar kormányok az európai csatlakozás érdekében e nagy lehetőségeket nem használták ki.

Ami a külföldi tőke befektetéseket illeti, azokat néhány éve a még működő Varsói Szerződés és a jelenlevő Szovjet Hadsereg bizonytalaníthatta el. A külföld bizonytalansága viszont teljesen azóta sem szűnt meg. Látnivalóan kormányaik nem

szánták még el teljesen magukat e blokk - és ezen belül Magyarország - integrálására. A NATO kibővítése - amit a jelenlegi kormány nem eléggé képvisel - a külföldi vállalkozók számára is jelzés értékkel bírna.

A bizonytalanságot a múlt évi magyarországi kormányváltás (amiben egy visszarendeződés veszélyét látják) és a kormány teljesítménye "erősíti". A bizalmatlanság ma akkora, hogy a külföldi sajtó feladta korábbi közömbösségét és tartózkodását, ma - ha ritkán megtisztel minket figyelmével - inkább lebeszél a magyarországi befektetésekről. Ebben nagy szerepe van a jelenlegi kormány "okos" válságpropagandájának, az országcsődről és a fizetéseképtelenségről tett sűrű nyilatkozatainak.

2. Az infrastruktúra és a tőkeimport

A fejlett világban nincs vita arról, hogy a hatékony gazdálkodás egyik legfontosabb feltétele a megfelelően kiépített, korszerű és folyamatosan korszerűsödő infrastruktúra.

Megtakarítási lehetőség?

Magyarországon viszont a hivatalos politika már fél évszázada az infrastruktúra háttérbe szorításában tartalékot, megtakarítási lehetőséget lát. Feladatait egymás után akarja megoldani és e szektorra csak annyit enged fordítani, amennyi - az egyéb teendők ellátása után - egyáltalán megmarad. A fejlesztésnek ez a keleties útja ráadásul a preferált ágazatok vonatkozásában sem tudott - a befektetéssel összhangban álló - eredményeket felmutatni. (A fejlődés ésszerű arányainak durva megsértése szükségképpen működése zavarokat okoz, alacsony hatékonysággal jár együtt.)

Előbb az iparosítás, aztán a nagyüzemi mezőgazdaság kiépítése, majd az eocén program (a szénbányák megnyitása), stb. kaptak abszolút elsőbbséget. A maradványt osztották el a különböző infrastrukturális területek között, ha ezek közül valamit fejlesztettek, mást elhanyagoltak. Így például a hírközlés gyorsabb fejlesztése a közlekedés terhére valósul(t) meg. A külső és a belső egyensúly "javítása" pedig már az infrastruktúra fenntartásának "visszafogását", elhagyását,

olcsó "megoldások" bevezetését is jogossá (!) teszi (ld. például az utak, különösen a városi utak, valamint a vasutak, hidak állapotát). Ez a "módszer" nyilván nem tekinthető takarékoskodásnak, hanem a nemzeti vagyonnal való rablógazdálkodásnak, a nemzeti vagyon felélésének.

Az infrastruktúra feszültségeit részben elfedi a gazdaság pangó teljesítménye. Kérdés, hogy mi lesz akkor, ha majd tényleg megindul a gazdasági fellendülés? Vagy mondjuk véget ér a balkáni háború? Hogyan fogja tudni például ezt az úthálózat elviselni?

Sürgető gondok, összefüggő problémák

Bár a külföldi tőkebefektetők nincsenek jó véleménnyel a magyarországi infrastruktúráról általában, jelenleg különösen a közúthálózat és a vasúti közlekedés adottságai lehetnek számukra korlátozóak. (A vasúti közlekedés számtalan problémájára a közút lehet a megoldás. De ott, ahol a közúthálózat is problematikus, ott a hátrányok összeadódnak.) Nem véletlenül a Dunántúlra került a működő tőke-import zöme; itt talált megfelelőbb feltételeket. A keleti, észak-keleti régiókat főleg az autópálya hiánya - és az ezzel járó megközelítési nehézségek és időveszteségek - zárja el a külföldi befektetésektől.

A külföldi tőke befektetések elősegítése szempontjából is (de a külkereskedelem, a nemzetközi integráció, az idegenforgalom, az egyéb szolgáltatásforgalom és az elmaradott körzetek fellendítése, stb. érdekében is) alapvető jelentősége lenne a közúthálózat és a vasúti közlekedés fejlesztésének. A nagy forrás- igény miatt ebben nyilván fokozatosan lehet előrelépni, de ezt minél előbb el kell kezdeni. (A fenntartásban viszont a normális szintet mindenképpen rövid időn belül el kell érni, az innen értelmetlenül "átcsoportosított" forrásokat gyorsan vissza kell juttatni.)

Autópályák hazai forrásokból

Magyarországon 1994-ben 378 km autópálya és autót út volt igénybe vehető, ugyanakkor nemzetközi tapasztalatok szerint - az ország földrajzi és gazdasági mutatói alapján - kb. ugyanennyivel többre lett volna szükség. Ennek felépítését -

bár az a további működő tőke-import feltétele - nem célszerű külföldi befektetőkre alapozni. A koncessziós forma jelenlegi erőltetése helyett hazai forrásokra kell építeni.

Több okból is. Egyrészt az alacsonyabb működtetési költségek érdekében. A koncessziós beruházó ugyanis komoly haszonért vállalkozik az építkezésre. Ha az átadott út ráadásul drágán működik, tehát a díj beszedése magas költségekkel jár (mint a nálunk tervezett kapus megoldásnál, ahol egy műszaki rendszert és terjedelmes személyzetet kell eltartani), az igénybevétel még többbe kerül. Emiatt a mai zsúfolt utak forgalma csak részben csökken, miközben a díjköteles autópálya kapacitása kihasználatlan marad. Másrészt a mai pangó gazdasági helyzet és az előbbiek miatt is a külföldi befektetők autópálya-építési érdeklődése egyébként is csekély, álláspontjuk habozó. Egy-két kevésbé kockázatos szakasz kivételével nem vállalkoznak, hacsak nem kapnak állami garanciát jövedelmükre vonatkozóan. Az meg ugyanolyan rossz megoldás, ha az állam hitelt vesz fel és fizető autópályát épít.

Ennél sokkal jobb, ha az autósok nem a használati díjban, hanem a benzin árában fizetik meg az építés költségeit. Például az üzemanyag árának 15 forinttal való emeléséből - egy külön alapba - kb. 35 milliárd forint gyűlne össze, amiből évi mintegy 35 km autópályát lehet építeni. (Ez az ütem - bár a megoldandó feladathoz képest kevés - Magyarországon kiemelkedően magasnak számítana.) E megoldás azzal az előnnyel is járna, hogy az államnak más célra (pl. hiányai fedezésére) értelemszerűen kevesebb üzemanyag áremelési lehetősége maradna (ha nem akarja a forgalmat és ezzel adóbevételeit is csökkenteni.)

A motorizációhoz kapcsolódó adóbevételek az állam nagyon jelentős jövedelmi forrásai. Ennek csak töredékét forgatja vissza az autózás feltételeinek fejlesztésére. Logikus és indokolt ennek fokozatos növelése, ami további autópálya építésre adna fedezetet.

Vasúti modernizáció - válságkezeléssel?

A vasút tartósan nehéz helyzete nagyrészt a kormányzati munka koncepciótlanságából, válságmenedzselő hajlamából adódik. Nagyok a problémák, de nincs valódi elképzelés megoldásukra. Romlik a működőképesség, miközben ebben az évben is 30 milliárd forint veszteség "termelődik". Pedig a MÁV nem egyszerűen egy vállalat, amit esetleg fel is lehet számolni, hanem egy olyan ágazat, amely nélkül nincs közlekedés.

A pénzügyi nehézségek leépítéssel, a jelenlegi feladatokhoz való "alkalmazkodással" járnak. Csakhogy a jelenlegi kereslet egy nyomott általános gazdasági szituációból adódik: ha megindul a gazdasági növekedés, a szállítási igények is nőnek. Továbbá a vasúti szállítás iránti kereslet nem független szolgáltatásainak a minőségétől. Egy igazi modernizációban megindul a fejlesztés és megfelelő lesz a fenntartás, ugrásszerűen javul a minőség, gyorsan bővül a kereslet. A feladatok jelenlegi - ideiglenes - színvonalára tehát teljesen szakszerűtlen a vasút méretét beállítani. A vasút helyzetét csak részletes koncepció alapján lehet megoldani, amely összhangban áll a gazdaság más területeivel és megfelelő jövőképre támaszkodik. Ehhez tudni kell, milyen lesz néhány év múlva a gazdaság (és a nemzetközi munkamegosztás), milyen vasutat igényel és ehhez milyen fejlesztések kellenek? Milyen források biztosíthatók és ezek milyen ütemezést tesznek lehetővé? (A feladat nagy fontossága miatt itt nem zárható ki külföldi hitel felvétele sem. Annál is inkább, mert a vasút régebben a gazdaság egyik hatékony és jelentős devizatermelője volt és fejlesztéssel még inkább azzá válhat.)

3. A gazdasági klíma és a befektetések

A külföldi tőkeimport növelése más általános gazdasági viszonyokat, más "klímát" igényel. A gazdasági viszonyokban kiszámíthatóságra és átláthatóságra van szükség. Ennek lényeges összetevői - amelyek a maitól eltérő gazdaságpolitikát és gazdaságirányítást tételeznek fel - a következők:

a., Stabilitás a szabályozásban

A külföldi vállalkozó (is) csak a szabályok bizonyos állandósága mellett tudja tevékenységét ésszerűen megszervezni. Csak így tud kalkulálni a költségekkel, a befektetés várható hozamával és kockázatával.

Ehelyett a szabályok sűrűn változnak. Sajnálatos módon nem azért, mert a helyzet ezt így diktálja, hanem a döntéshozás zavarai miatt. Miért is lenne szükség szabályok rövid időn belüli módosításaira, ha azokat korábban megfelelően végiggondolták, kidolgozták (volna)? Arról nem is szólva, hogy a változtatás elhatározása is többnyire nem a helyzet elemzésére, hanem különböző sejtésekre "alapozódik".

Az instabilitás tehát a gazdaságirányítás bizonytalanságából, rövid távú szemléletéből, alacsony tudatosságából következik. Azt fejezi ki, hogy a kormányzat lemondott a gazdaság igazi alakításának a lehetőségéről. A szabályok sűrű változtatása egyben azt is jelenti, hogy a kormányzat - a piacgazdaság követelményeivel teljesen ellentétesen és "liberális" vonalvezetésének ellentmondóan - szüntelenül beavatkozik a gazdasági folyamatokba. Mivel ennek következményeivel enyhén szólva nincs "tökéletesen" tisztában, beavatkozásai óhatatlanul súlyos zavarokhoz és veszteségekhez vezetnek a gazdaság szinte minden területén. Azon felül is, amit az instabilitás eleve jelent.

Az instabilitásnak még súlyosabb esete, ha a kormányzat nemzetközi megállapodásokat kezel rugalmasan, vagy ha olyan szabályozókat módosít egyoldalúan, amelyek kifejezetten a külföldi befektetések lényeges motívumai voltak. Ez komoly bizalomvesztést okoz az egyébként sem túlekedő külföldi befektetők körében. Igaz, a bizalom elvesztéséért elvileg az ebben illetékes kormány felel, de negatív hatásait utódai is "élvezni fogják". Ide soroljuk például a Világkiállításról szóló megállapodás lemondását, vagy a külföldi befektetők hosszú távú adókedvezményének felmondását.

b., Árstabilitás, gazdasági növekedés

Esetükben a gazdasági helyzet összetevőiről van szó, mégsem objektív adottságok. A sajátos magyarországi viszonyok között ugyanis hiányuk jórészt a kormány gazdaságpolitikájának a következménye.

Az inflációt a fejlett országokban lényegében az "első számú közellenségnek" tartják, mivel dezorganizálja a gazdaságot. Ezért az árszínvonal stabilitását szinte mindennél fontosabbnak értékelik.

Magyarország sok tekintetben eltér ettől a felfogástól. Itt a restriktívot nem arra alkalmazzák, amire másutt kitalálták, tehát az infláció megfékezésére. Sőt Magyarországon az infláció legfőbb gerjesztője az állam, amely a belső egyensúly biztosításában és a jövedelmek újraelosztásában jelentős szerepet szán az árszínvonal emelésének. Sokszor át nem gondolt döntései, a bizonytalanságot fokozó és ezért spekulációt kiváltó megnyilvánulásai további öngerjesztő inflációs folyamatokat indítanak el. Pedig az infláció hatása - hosszabb távon - saját ügyeire is nagyon ellentmondásos: nemcsak az állam bevételeit, hanem kiadásait is növeli, jelentősen hozzájárul a belső egyensúly romlásához.

A stabil árszínvonal mellett a növekvő gazdaság is elősegíti a külföldi működő tőke importját. De ilyenkor a privatizációs ajánlatok is magasabbak, mivel a befektetők kedvezőbb megtérülésre számíthatnak. A gazdaság ugyanakkor hosszú ideje csökkenő, stagnáló állapotban van, aminek szükségképpen negatív következményei vannak a külföldiek privatizáción kívüli és privatizációs befektetéseire (és természetesen az állam privatizációs bevételeire.) De a gazdasági növekedés "elhalasztódása" sem spontán módon következik be, az a kormány restriktív intézkedéseinek a következménye. Meg van a kormány győződve arról, hogy a növekedés az egyensúlyt felborítaná és ezért várni kell, legalábbis addig, amíg "az egyensúlyőrző növekedés" nem lesz reális. Ennek érdekében azonban - ahogy ezt az alternatív gazdaságpolitika mutatja - a várakozásnál többet kell és lehet tenni.

c., Piaci viszonyok

A piaci viszonyok kialakulatlansága, a piac nem normális működése a tőkeimportra is általában negatív hatással van. A piacgazdaság kiépítése emiatt is sürgető feladat. (A teendőket korábban összefoglaltuk.)

II. A KÜLKERESKEDELMI EGYENLEG - HATÉKONY - JAVÍTÁSA

Az alternatív gazdaságpolitika is nagy jelentőséget tulajdonít a külkereskedelmi egyenleg javításának. Ezt hosszabb folyamatnak tartja, amelynek a hatékonyság növekedésén kell alapulnia. A javulás ellenére ugyanakkor nem számít arra, hogy a külkereskedelem néhány éven belül folyamatosan többletet fog termelni. Ezért az adósságprobléma megoldását - az elmúlt évtizedek felfogásától eltérően - nem elsősorban a külkereskedelem oldaláról várja.

Elképzelések és realitások

A külkereskedelmi aktívum folyamatos elérése mindenképpen bonyolult feladat. Ezt mutatja az is, hogy a - jóval nagyobb gazdasági potenciált képviselő - fejlett országok közül több rendszeresen passzív külkereskedelmi forgalmat mutat (pl. Ausztria, Spanyolország, ahol a hiányt egyébként más bevételekből pótolják). Még nehezebb az aktívum produkálása egy olyan gazdasági gondokkal küszködő országban, mint Magyarország. Ennek viszont kifejezetten nincs realitása egy olyan gazdaságpolitika esetén, amely a külkereskedelmi egyenlegben - nem az okok megváltoztatásával, hanem tüneti kezeléssel - akar tartós és komoly javulást megvalósítani.

Szavakban ugyan a hivatalos gazdaságpolitika elismeri a gazdasági szerkezet átalakításának, a hatékonyság és a versenyképesség fejlesztésének meghatározó fontosságát, de ennek érdekében keveset tesz, a megvalósítást "rábízza a gazdaságra". A gyakorlatban a hangsúlyt az előbbiekkal sokszor ellentétes és hatásaiban nem teljesen végiggondolt megszorító intézkedésekre, a belföldi felhasználás korlátozására helyezi.

Ezek a módszerek értelemszerűen nemhogy az adósság probléma megoldását nem tudták előmozdítani, hanem még az adósság állomány növekedését sem voltak képesek tartósan megállítani. Hosszabb-rövidebb időre ugyan a külkereskedelmi mérleg egyenlegében látványosnak tűnő (néhány százmillió dolláros) javulás mutatkozott, hogy aztán újból többnyire jelentős mértékű romlás következzen be. A korlátozások miatt megnövekedett belső gazdasági feszültségek ugyanis később valósággal szétfeszítik az átmeneti egyensúlyt. Így a restriktió nem ad kiutat az adósság problémából, a vergődés, a minden áron való túlélés eszközévé válik, az adósság rendezése pedig kitolódik a messzi jövőbe.

Az utóbbi két évben minőségileg más helyzet alakult ki, amikor egymás után szokatlanul nagy - 3,6, illetve 3,9 milliárd dolláros - külkereskedelmi deficit jött létre. Ez egyértelműen mutatja a két évtizedes restriktív gazdaságpolitika következményeit (a gazdaság kimerülését), de a régi megközelítések alkalmazhatóságának kimerülését is. Ennek ellenére a kormány szemlélete nem változik, sőt módszerei még keményebbek és mechanikusabbak lesznek. A "fordulat" csak a szóhasználatban jelentkezik.

A gazdasági növekedés elvetését "felváltotta" az exportvezérelt gazdaságpolitika "meghirdetése". (Ezt nevezik "fenntartható" növekedésnek.) Úgy tűnhet, mintha hangsúlyváltozás következett volna be. Pedig dehogy. Korábban is és most is óvnak az egyensúlyrontó növekedéstől. Miközben most is elfeledkeznek arról, hogy a szükséges szerkezeti és hatékonysági változások érdekében, tehát a pénzügyi egyensúly igazi stabilizálásáért tenni kellene valamit. Az exportvezérelt növekedés - bár jól hangzik - nagyon ködös fogalom, tartalma csak sejthető és ami a lényeg, nincs mögötte koncepció.

A cserarányromlás

Az eladósodás alapvető oka a cserearányromlás, a magyar termékek lényegében folyamatos leértékelődése a világpiacon. (Az elmúlt két évtizedben az exportárak növekedése rendszerint elmarad az import termékekétől). Ebben a kivitel és a termelés állandósult strukturális problémái (előnytelen és rugalmatlan

szerkezet), minőségi problémái és a marketing hiányosságai jutnak kifejeződésre. Ha cserearányromlás nem következett volna be, külkereskedelmünk a deficités évek többségében is kiegyensúlyozott lett volna.

A hetvenes években - a kőolaj árának megugrásaihoz kapcsolódva - látványosan megváltoztak a világpiaci árányok. A fejlett országok a változásokhoz termékszerkezetük átalakításával elég gyorsan alkalmazkodtak, sőt az áralakulást számukra kedvezőre fordították. Magyarország számára az 1974-es kőolaj árrobbanás valóságos katasztrófát jelentett: egy év alatt 15%-kal értékeltődtek le export termékei az import árukhoz képest (az 1973-1993 közötti 45%-os cserearányromlás 1/3-a ekkor következett be). A kihívásra a kormányzatok azóta sem adtak választ, sőt a cserearányromlás ma is folytatódik.

A cserearányromlás megoldhatatlan feladat elé állította (állítja) a magyar gazdaságot, mivel a külkereskedelmi egyensúly - egyébként is nehéz - biztosításának költségei folyamatosan emelkedtek (emelkednek).

Ez azt jelenti, hogy ugyanolyan mennyiségű import "kitermeléséhez" egyre több exportra van szükség. Így folyamatos veszteséget szenved el a magyar gazdaság: még azokban az években is, amikor volt gazdasági növekedés, a többletet nagyrészt felemészttette a cserearány veszteség. A gazdasági visszaesés évei alatt pedig a zsugorodó termelésből kellett (kellett volna) egyre többet az import ellentételezésére fordítani.

Nyilvánvaló (az elmúlt évtizedek tapasztalatai alapján is), hogy a külkereskedelmi egyenleg tartós javítása csak a szerkezeti problémák megoldása mellett képzelhető el.

Tüneti kezelés

Ehelyett a kormányzat továbbra is tüneti kezelést alkalmaz (ráadásul rossz megvalósításban), a nem hatékony kivített erőlteti és az importot ésszerűtlenül korlátozza. (Eközben - különböző ösztönzőkön keresztül - olyan árucikkeket is

"bevon" a kivitelbe, amelyeknek kizárólag hatékonysági szempontok alapján nem lenne szabad ide kerülniük. Ezzel elősegíti a cserearányok romlását.)

A tüneti kezelés fő eszköze a leértékelés, ami - a konkrét összefüggések és körülmények ismerete nélkül alkalmazva - rendkívül ellentmondásos következményekkel jár. A forint a konvertibilis valutákhoz képest jelentősen alá van értékelve. Gyakran egyébként sem árkérdés a magyar termékek eladhatósága. Ilyen esetekben a leértékelés - az alulértékelttség fenntartása - nem növeli az export devizabevételeit. (Hasonló a helyzet az idegenforgalomban is.) De megdrágítja az importot, ami nem is lenne baj, ha az exportnak nem lenne magas az importtartalma, így viszont az exportot is drágítja. Mindenképpen fokozza az inflációt, ami távlatilag csökkenti termékeink nemzetközi versenyképességét. Olyan helyzetekben pedig, amikor a kivített árualapíány gátolja, a leértékelés értelmetlen és csak zavart okoz a gazdaság működésében.

A külkereskedelmi egyensúlyzavarban a gazdaság és a gazdaságirányítás problémái halmozottan jelennek meg. (A gondoknak csak kis része származik közvetlenül a külkereskedelemből.)

Külkereskedelmi koncepció: "ködszurkálás" helyett

Nem lehet elkerülni a helyzet pontos feltárását és ennek alapján részletes külkereskedelmi koncepció elkészítését. A naiv feltételezésekkel ellentétben - ahogy ez korábban is jól látható volt - bebizonyosodott, hogy a gazdaság nem tudja ebben a nagyon bonyolult kérdéskörben levenni a kormány válláról a koncepcióalkotás feladatát, nem "kínlódja ki" a hatékony és egyensúlyban levő, pláne aktívumot termelő külkereskedelmet. A koncepciótlan megszorítások és egyéb ötletszerű beavatkozások éppen az ellenkező irányban "dolgoznak".

A helyzet ismerete alapján a tipikusan külkereskedelmi szabályozók esetleges felhasználására csak differenciáltan kerülhetne sor. Például az export bővülését akadályozhatja az árualapok szűkössége (a kapacitások hiánya vagy kihasználatlansága miatt), a gyenge versenyképesség (rossz minőség, alacsony

jövedelmezőség, erőtlen marketing), a belső és külső bürokratikus szabályok és adminisztratív korlátok, stb. Ennek alapján nem lehet mindenre (sőt csak kevés problémára lehet) a válasz a leértékelés és az import ezen felüli korlátozása (lásd vámpótlék). Ha szükséges - hatásvizsgálatok alapján - más, testre szabottabb eszközöket kell alkalmazni.

Elődeihez hasonlóan a mai kormányzat sem a konkrét körülmények alapján hozza meg intézkedéseit, inkább a "ködszurkálást" részesíti előnyben. Ennek csak részben oka az állami statisztika és az egyéb információs rendszerek (például VPOP) működésének gyenge színvonala, amit az állam legalábbis eltűr. Pedig az információ hatalom, többek között a intézkedések megalapozottságának, a valóság megfelelő átalakításának feltétele.

Miközben a világban másutt információs forradalom zajlik, Magyarországon az állami statisztika - eddigi - mélypontjára került. A statisztikai adatok egyre későbbben jelennek meg, egyre hiányosabbak, fontos gazdasági jelenségekről nem tájékoztatnak, ráadásul folyamatosak - akár évekre visszamenőleg is - a korrekciók. Az adatgyűjtést nem a valós igények, hanem egyéb szempontok (például a KSH elnök személyes érdeklődése) határozzák meg. Megnehezítve és megkeserítve az annyira szükséges elemző munkát.

A külkereskedelmi statisztika az egyik legproblematicusabb terület. Miközben a kormány már a múlt év végén megkongatta a külkereskedelmi deficit miatt a vészharangokat, az elfutás okairól március végén sem voltak adatok. Ez nem "zavarta" a kormányt intézkedései meghozatalában. Annál kevésbé, mivel a rendelkezésre álló szűkös információs lehetőségekkel sem szokott eléggé élni.

Konkrét válaszok kellenek

A külkereskedelmi koncepciónak választ kell adnia arra, hogy nagyjából milyen legyen a kivitel és a behozatal áruszerkezete. El kell döntenit, hogy milyen főbb termékeket célszerű exportálni, hol használhatók ki adottságaink leginkább a nemzetközi kereskedelemben, mit célszerű esetleg preferálni. Tudni kell, hogy ezek

a törekvések hogyan hangolhatók össze például az Európai Közösséghez való csatlakozás szempontjaival (hol segít a gazdaságdiplomácia és hol kell a termelés szerkezetét úgy átalakítani, hogy az a "neuralgikus ágazatokban" inkább kiegészítse az ottani kínálatot, ne jelentsen a tömegárunknál idegesítő konkurenciát). Világosan kell látnia az államnak azt is, hogy az importban milyen szerkezeti változást akar.

Gazdasági szerkezet, energia- és anyagigényesség

A kívánatos gazdasági szerkezet meghatározása természetesen nemcsak a külgazdasági egyensúly, hanem számos prioritás egyidejű figyelembe vételével történik. Az elmúlt évtizedek bebizonyították, hogy ha a gazdasági problémákat egymás után akarják megoldani, az pazarláshoz, alacsony hatékonysághoz vezet, nem teszi lehetővé a meglévő erőforrások és valós tartalékok mozgósítását.

E prioritások közül az egyik - amelynek a külgazdasági egyensúly szempontjából is nagy jelentősége van - a gazdaság energia- és anyagigényességének csökkentése. (Ez a devizakiadások csökkentését és a devizabevételek növelését egyaránt biztosítja.) E téren más országokhoz képest hatalmas késében vagyunk. Egy évtizede még - ha csak szavakban is, de - elismerték e kérdés (csakúgy mint a katasztrofális cserearányomlás) fontosságát, igaz a megoldás érdekében szinte semmit nem tettek. Az utóbbi években viszont nem is beszélnek (nem is tudnak?) ezekről, bár a gondok továbbra is fennállnak.

Kétségtelen, hogy a gazdasági stagnálás, majd visszaesés miatt (1989-1993 között a bruttó hazai termék 18%-kal csökkent) az energia- és anyagfelhasználás mérséklődött. Ezt erősítette, hogy a magasabb fajlagos fogyasztású anyagi termelés az átlagosnál is jobban szorult vissza, míg a szolgáltatási szektor kevésbé.

De az alapvető gond fennmaradt: a fajlagos mutatók - nemzetközi összehasonlításban - még mindig igen magasak. (Ugyanez a helyzet a lakosság energiafogyasztásánál is.) Ebből egy előnytelen automatizmus adódik: a gazdaság bővülése - az előbbi kiadások növekedésén keresztül - az importot emeli (vagy ami

hatásában ugyanaz, az export lehetőségeit szűkíti), ronthatja a külső egyensúlyt. További negatív következmény, hogy az importon belül értelemszerűen csökkennek a fejlett technológia behozatalának lehetőségei.

A feladat kettős: valamennyi területen számba kell venni a megtakarításban rejlő (szervezésbeli és technológiai) lehetőségeket, fel kell mérni ezek költségeit. Ennek alapján meg kell határozni az energia- és anyag-megtakarítás fő irányait, a gazdasági szabályozás változtatásával (például adókedvezményekkel) elő kell mozdítani, ki kell kényszeríteni a megvalósítást, a korszerű megoldások elterjedését.

Válságágazatok, válságrégiók

A másik feladat az ágazati szerkezet hozzáigazítása a hazai adottságokhoz. Ez a kérdés átvezet a válság ágazatok és a válság régiók problematikájához. (Aláhúзва azt, hogy a problémákat együtt lehet megoldani.) Elsősorban az energia- és anyagfaló kohászat és bányászat részleges leépítésére gondolunk. Olyan lerobbant és az ország adottságaival ellentétes méretű iparágakról van szó, amelyeknél gyors megoldásra és nem felesleges válságkezelésre, értelmetlen vegetálásra lenne szükség.

Közismert, hogy az érintett üzemek általában válság régiókban helyezkednek el, ahol a vállalat volt (és leépülése ellenére ma is) a fő megélhetési forrás, megszüntetése is ezért jelenthet elviselhetetlen problémát. De csak akkor, ha nem kínálunk fel ésszerű alternatívát más tevékenységek formájában! Az államnak - néhány évig - biztosítania kellene azokat a forrásokat, amelyeket eddig is átadott. Most azonban nem perspektívátlan válságkezelésre, hanem a váltás, a megoldás érdekében. A hazai és külföldi tőke bevonását, a körzetbe való beáramlását pedig hosszabb, legalább tíz éves vállalkozói adókedvezmények mozdítanak elő. Az állami költségvetés számára ez is csak eszmei terhet jelentene, mivel a jelenlegi pangás mellett egyébként sem igen vannak ilyen adóbevételei. Az üzemcsarnokok kedvezményes bérbeadása is az alternatív elképzelés része. Csakúgy mint a megfelelő közlekedési kapcsolat, autópálya csatlakozás kiépítése

(legalább az adott országrészben). (A kérdéssel - és megoldásának lehetséges forrásaival - az előző részben foglalkoztunk.) Végül, ha a határhoz közeli térségről van szó, a gazdaságdiplomácia feladata a szomszédos országok megnyerése a határokon átívelő együttműködés fellendítéséhez.

Versenyképesség

A külkereskedelmi koncepció egyik központi kérdése, hogyan, milyen irányokban és módon javítható a magyar gazdaság nemzetközi versenyképessége? A nem kielégítő, sőt csökkenő versenyképesség ugyanis - mindkét oldalon - rontja a külkereskedelmi egyenleget (viszonylagosan csökkenti az export lehetőségeit és növeli az import elfutásának a veszélyét).

A versenyképességben (ami a piacon való helytállás képessége) számtalan tényező együttes hatása jelenik meg. Ezek - bár valamennyien fontosak - egymást bizonyos határok között helyettesíthetik. (Így a versenyképesség javításának konkrét irányai összehangolhatók a gazdaság adottságaival, anyagi és egyéb lehetőségeinkkel.)

Termékeink közismerten nem elég versenyképesek. Kevés az esély arra, hogy korszerűségük alapján néhány éven belül az élvonalba kerüljenek. Elégedettek lehetnénk, ha az elmúlt évtizedekben folyamatosan növekedett technológiai rést csökkenteni sikerülne. A tőkeimport ugyan a technológiai színvonal emelkedésével jár az érintett területeken, és a tőkeimport esetleges fellendülése ezt a folyamatot erősítheti. De - a realitások alapján - itt is inkább technológiakövető fejlődésre kerülhet sor. A versenyképességet természetesen ez is javítaná, csakúgy mint az energia- és anyagigényesség remélt csökkenése.

A kitörési lehetőség: a jó minőség

A kevésbé korszerű termékeknél az igazi kitörési lehetőséget nem az alacsonyabb ár, hanem a jó minőség jelenti. A jó minőségű termékek - még ha nem is tartoznak a technológiai élvonalba, vagy ha ún. hagyományos cikkek (pl. mezőgazdasági áruk) - mindig és viszonylag kedvező áron eladhatók. (A vonzó és megbízható minőség ugyanis valójában kiemeli őket a tömegárúk köréből.)

Mindenekelőtt a mezőgazdasági (és az azokat feldolgozó élelmiszeripari) termékeknél kellene ilyen irányban továbblépni, hiszen itt adottságaink alapján nem egyszerűen jó, hanem különleges minőséget lehet - nagy tételekben - produkálni. Szakítani kell végre a kádári mennyiségi szemlélettel, helyesebben annak "maradványával", hiszen ma már mennyiségről sem beszélhetünk.

A minőségi gondok, ide értve a minőség instabilitását is azonban sajnos majdnem minden területre jellemzőek (mezőgazdaság, ipar, stb.). Sőt a helyzet e téren romlik: a gazdaság kimerülése és a piaci viszonyok tökéletlensége miatt a termelésben általában csökken a minőségileg igényes termékek aránya.

A minőség javulását minden lehetséges módon elő kell segíteni. Az ezt szolgáló beruházások ösztönzésével, a kutatások előmozdításával, technológiai eljárások népszerűsítésével, a mezőgazdaságban fajtanemesítéssel és ezek elterjedésének előmozdításával, termeltetéssel, a támogatási rendszer továbbfejlesztésével. De mindenekelőtt a szemléletet kell megváltoztatni. (Sok esetben ugyanis csak a technológia betartása kellene a minőség javításához). Egyébként ez az egyik olyan terület, ahol erőteljes regulációra van szükség. A szabványok és minőségi, szavatossági előírások betartását ellenőrizni, megsértését szankcionálni kell. Különösen nem lehet eltérni tradicionális exportcikk minőségének romlását (lásd paprikahamisítás). Az importból pedig ki kell zárni a gyenge minőségű termékeket.

Gazdasági visszaesés és egyenlegromlás

Magyarországon - paradox módon - nemcsak a gazdaság növekedése, hanem visszaesése is a külgazdasági egyensúly romlásával járhat. Ez elsősorban a mezőgazdaságban volt tapasztalható, ahol a termelés néhány év alatt 35%-kal, egyes fontos termékekből ennél is nagyobb mértékben esett vissza. Az árualapok csökkentek, ami részben az export lehetőségeit szűkítette (az Európai Közösség kedvezményes kontingenseit rendre nem tudjuk kihasználni), részben az import

igényeket növelte. A kínálat bővítését mindenképpen össze kell kapcsolni a minőség jelentős javításának követelményével.

Gazdasági diplomácia

Hatékony és legalább nagyjából kiegyensúlyozott külkereskedelem csak aktív, a lehetőségeket feltáró és mozgósító gazdaságpolitika és hatékony gazdaságirányítás mellett képzelhető el. Ennek az elmondottakon kívül részét képezi a kormányzat gazdasági diplomáciai offenzívája, továbbá ösztönző általános gazdasági viszonyok és feltételek kialakítása. Ez utóbbiakról (a mai súlyos gondokról és megoldásuk lehetséges irányairól) a tőkeimporttal kapcsolatban már bővebben esett szó. Ezek nagyrészt most is érvényesek. Megismétlésük helyett csak néhány - a külkereskedelemmel kapcsolatos - pontosításra kerül sor.

Az ország ismeretlensége ezúttal is komoly akadály. Az export bővítése szempontjából elengedhetetlen feladat az ország vonzó imázsának kialakítása és ehhez karakterisztikus termékek kapcsolása. Erre lehet alapozni - a jelenlegi passzivitás helyett - azt az offenzívát, amit az állami marketing- és reklámtevékenységben mindenképpen végre szükséges hajtani. A gazdaságdiplomáciának - emellett - részt kell vennie konkrét üzleti lehetőségek kimunkálásában, üzleti partnerek "összehozásában".

A külkereskedelem számára is nagy károkat okoz az erőtlen, felkészületlen és kelleetlen érdekképviselő. Ez a taktikai és a stratégiai ügyekre egyaránt jellemző. Például az orosz-magyar külkereskedelemben már második éve hatalmas, egyaránt 900 millió dollár körüli deficit alakult ki; nem látszik semmilyen gazdaságdiplomáciai "erőfeszítés" az ismétlődő hiány felszámolására, az újratermelés megakadályozására. De ugyanez a tehetetlenség tapasztalható a schengeni egyezményre való "reagálásban" is. Pedig ez a Nyugat-Európával való közlekedési kapcsolatok rendkívüli megnehezülését, egy új vasfüggöny leeresztését jelentheti. Nemcsak a taktikai ügyekben, hanem a stratégiai ügyekben is (így az Európai Közösséghez való csatlakozás kérdéseiben, megfelelő feltételek kialakításában) egészen más gyakorlatra, hatékony és koncepciózus

érdekképviselőre van szükség. Sajnálatos, hogy ez ma Magyarországon nem természetes, hiszen az államot - többek között - éppen ilyen tevékenységre "találták ki".

Infrastruktúra

Nemcsak a tőkeimport növelésének, hanem a hatékony külkereskedelemnek is fontos feltétele a megfelelően kiépített, korszerű és korszerűsödő infrastruktúra. Ma a külkereskedelemben is főleg a közúthálózat és a vasúti közlekedés adottságai a korlátozóak. A külkereskedelem számára ugyanakkor még két infrastrukturális "akadály" van. Az egyik - elsősorban a közúti teherforgalomban - a határátkelők alacsony kapacitása, a rendkívül hosszú várakozások. (Minden viszonylatban. A schengeni egyezmény a legfontosabb - nyugati - relációban további nehezítést jelent.) A másik korlát a pénzügyi infrastruktúra hiányosságai, mindenekelőtt az export hitelezés fejletlensége. Itt mindenképpen a források lényeges bővítésére van szükség.

Gazdasági klíma, piacépítés

A gazdasági klímával kapcsolatban korábban elmondottak a külkereskedelem szempontjából ugyanolyan fontosak. A piacépítés feladataihoz viszont itt néhány kiegészítés kívánkozik:

a., Az export segítése állami tanácsadással, információkkal

A külkereskedelem ugyanis egyike a legbonyolultabb gazdasági ügyleteknek. A részvétel nehézsége potenciális exportálókat riaszthat el. Másutt már rájöttek, hogy elsősorban a kisvállalkozásokra alapozva komoly exportbővülést lehet elérni. Ugyanakkor a kisvállalkozások - méretük és ezzel kapcsolatos kisebb lehetőségeik miatt - különösen segítségre szorulnak. Angliában például az illetékes minisztériumnak külön exporttámogató testülete van, amely a külföldön levő diplomáciai testületekkel (kereskedelmi képviselőkkel) együtt:

- megfelelő információkkal látja el a vállalkozókat az exportlehetőségekről;
- az export vonatkozó technikai szabályairól;
- a külföldi marketingfeltételekről;
- megfelelő támogatást ad a piacra való bejutáshoz.

A tanácsadást a tapasztalatok általánosítása és a stratégiai érdekvédelem céljából az üzleti körökkel való kommunikáció, véleménycsere egészíti ki.

Hazánkban az előbbi segítségnek még nagyobb jelentősége lenne, hiszen a vállalkozások rövid múltja miatt is kevés a képzett vállalkozó. A nemzetközi gyakorlatot ugyanakkor ebben sem követi a kormányzat: a kereskedelmi kirendeltségek funkcióinak átalakítása helyett felszámolásuk van napirenden;

b., Dereguláció

A külkereskedelem területén nagyon bonyolult és nehezen kiismerhető (riasztó) a szabályozás. Az egyszerűsítés kiterjed a vámolásra és a határátljutásra is;

c., A feketegazdaság visszaszorítása

A feketegazdaság jelentős részben az importhoz kapcsolódik. Ez az import ugyanakkor láthatatlan import, amely igen nagy devizamozgásokkal és a potenciális devizaforrások apadásával jár. Ez azt is jelenti, hogy a feketegazdaság más célok elől szív el devizaforrásokat. Ráadásul a közterhek "elkerülése" miatt tisztességtelen versenyt jelent a legális piaci résztvevőkkel szemben. Eközben általában az igénytelen minőség terjesztője. Mindezeket a károkat ugyanakkor csak a vámszervek segítségével képes okozni. Ezeket a hatalmas mennyiségű árukat ugyanis nem illegális határátlépők cipelik át a hátukon, hanem bizonyára kamionok hozzák a határátkelőkön keresztül.

Az adósságprobléma megoldásának harmadik lehetséges iránya, a szolgáltatási export (idegenforgalom, nemzetközi szállítási és egyéb szolgáltatások) bevételeinek növelése.

III. AKTÍV EGYENLEG A SZOLGÁLTATÁSFORGALOMBAN

Az ország adottságait figyelembe véve nemzetközileg is eléggé egyedülálló a hivatalos magyar gazdaságpolitikai törekvés, amelyik a külkereskedelmi áruforgalom kiegyensúlyozásában, sőt folyamatos külkereskedelmi aktívumok

produkálásában látja az adósságprobléma megoldásának/enyhítésének lényegében kizárólagos irányát.

Nemzetközi tapasztalat

A fejlett országok jelentős részének ugyanis - amelyek Magyarországnál általában jóval nagyobb gazdasági potenciált képviselnek - a külkereskedelmi áruforgalma rendszeresen passzív. Ide sorolandó például Anglia, Ausztria, Görögország, Portugália, Spanyolország, Svájc, Törökország, illetve - az utóbbi néhány év kivételével - Franciaország és Olaszország is. Többnyire kifejezetten nagy áruforgalmi deficitjeiket részben vagy teljesen a nemzetközi szolgáltatásforgalom aktívuma egyenlít ki.

Az országok másik (kisebb) csoportját viszont nagy kereskedelmi mérlegtöbblet (és szolgáltatási egyenleghiány) jellemzi. Ezek a kiemelkedő áruexport-képességű országok Magyarország számára - belátható időn belül - nem jelenthetnek követhető példát. E csoportba tartozik Norvégia, Finnország, Svédország, de mindenekelőtt a Német Szövetségi Köztársaság és Japán.

Eltérő gyakorlat

Magyarországon a külkereskedelmi áruforgalom folyamatos zavarai, sőt az utóbbi két év 3,6 illetve 3,9 milliárd dolláros deficitje ellenére a szolgáltatások továbbra sem játszanak számottevő kiegyensúlyozó szerepet. Ennek lehetőségével a kormányzat nem számol, e téren alig van változás szemléletében: továbbra is a nem hatékony áruexportot erölteti, az importot pedig ésszerűtlenül korlátozza.

Az idegenforgalom változatlanul szerény többletet ér el: ez a néhány száz millió dollár (1994-ben valamivel több, mint 500 millió dollár) csak arra elegendő, hogy a szállítások és az un. egyéb szolgáltatások hiányát eltüntesse. Ahhoz viszont jelentéktelen, hogy az áruforgalom deficitjét valamennyire is mérsékelje.

Ez a sajátos helyzet részben az infrastruktúra elmaradottságára, fejlesztésének és fenntartásának elhanyagolására vezethető vissza. De nemcsak arra.

A gazdaságirányítás és a gazdasági szabályozás nem megfelelő színvonala miatt ugyanis a devizabevételek elmaradnak a lehetőségektől is. Eltitkolásuk miatt ráadásul ezeknek is csak egy hányada jelenik meg a fizetési mérlegben az ország bevételei között. Ez a gyakorlat - amely mindenekelőtt az idegenforgalomhoz kapcsolódik - a fizetési mérleg utóbbi években tapasztalt hiánya miatt különösen nem fogadható el.

1. I d e g e n f o r g a l o m

Az idegenforgalom egyike a világszerte legdinamikusabban fejlődő ágazatoknak. Nemcsak szállások értékesítését jelenti, hanem a legkülönbözőbb szolgáltatások eladását is, sőt együtt jár különböző mezőgazdasági- és iparcikkek forgalmazásával. (Adott esetben ez gazdasági hatásait tekintve még jelentősebb lehet.) Így olyan termékek számára is tulajdonképpen exportpiac-bővülést jelent, amelyek kivitelét a fogadó országok korlátozzák. A hazai értékesítés ráadásul a szállítási költségek és a vám megtakarítását eredményezheti. Az idegenforgalom ma Magyarországon 20-30%-kal hatékonyabban, olcsóbban tud devizát "termelni", mint a külkereskedelem.

Turisztikai nagyhatalom

Magyarország - legalábbis egy vonatkozásban - turista világhatalom. 1992-ben (ez a legfrissebb nemzetközi adat) a beérkező turisták számát tekintve (20,2 millió fő) az ötödik volt a világon. E téren csak Franciaország, az Egyesült Államok, Spanyolország és Olaszország előzte meg. (Gondoljuk csak meg, majdnem fele annyi turista érkezett Magyarországra, mint az Európa-nagyságú Egyesült Államokba!) Svájcot vagy Görögországot e téren kétszer múltuk felül. 1980 és 1992 között egyébként a hazánkba érkező (itt legalább 24 órát eltöltő) turisták száma a duplájára nőtt. 1994-ben csaknem 21 millió turista érkezett az országba.

Szerény hivatalos bevételek

A hivatalos idegenforgalmi bevétel ehhez képest rendkívül szerény: mindössze 1,4 milliárd dollárt tesz ki, évek óta e körül az érték körül ingadozik.

A bevétel irreálisan alacsony. Kizárható ugyanis, hogy a 20-21 millió turista csak 65-70 dollárt költene fejenként; ami a nemzetközi átlag kb. 10%-ának felel meg. Ezt a nagy elmaradást csak részben magyarázza a turisták általában rövidebb tartózkodási ideje Magyarországon, illetve a minőségi idegenforgalom viszonylag kisebb jelentősége. Annál is inkább, mivel a magyarországi turizmus jelentős részben bevásárló turizmus, ami megfelelő hozamot "művelője" számára csak magasabb kiadások mellett hoz. A bevásárló turizmus szinte minden relációban lényeges szerephez jut. (Talán a legközismertebb az osztrák viszonylat; a nyugati határvidék és több város elárúsítói, fogorvosai, stb. nagyrészt erre az üzletre rendelkeztek be.)

Óvatos becslések szerint az ország idegenforgalmi devizabevétele legalább kétszer akkora, mint ami a Nemzeti Banknál jelentkezik: tehát minimum 2,8-3 milliárd dollár. Ha tehát az országba befolyt idegenforgalmi bevételeket a bankoknál forintra váltanák, a fizetési mérleg - kizárólag ettől - legkevesebb 1,4-1,6 milliárd dollárral javulna. (Lényegesen enyhítve az adósságproblémát.)

Motívumok

A devizabevételek eltitkolását gyakran a jövedelmek eltitkolása, a magas adók elkerülése motiválja. Az országban 600 ezer szobát adnak ki rendszeresen, ebből mindössze 30 ezret ellenőrizhető módon, az utazási irodák közvetítésével. Itt általában könnyű a bevallás elkerülése. A kisebb szállodáknál és a panzióknál a kapacitás kihasználtság rendkívül alacsony színvonalra (amely elvileg kizárja a gazdaságos működtetést) is arra utal, hogy a bevételek egy részét eltitkolják. Vagy gyakran ugyanez a helyzet a Budapesten élő több ezer külföldi lakásbérleténél is, ahol pedig különösen nagy összegekről van szó. Hasonló törekvés, gyakorlat és következmény tapasztalható az idegenforgalomhoz kapcsolódó területeken is.

A bankoknál forintra nem váltott devizabevételek részben a lakossági devizaszámlákat növelik. (Ezzel hozható kapcsolatba az, hogy állományuk 1990 és 1994 között 1,1 milliárd dollárról 2,8 milliárd dollárra emelkedett.) Ez ugyan az

ország számára nem ideális, de nem is a legrosszabb megoldás: a folyó fizetési mérleget nem javítja, de legalább növeli az ország devizatartalékait.

Az eltitkolt devizabevételek bővítik továbbá az otthon tartott deviza mennyiségét, illetve külföldi bankokba kerülnek. (A kormányzattal szembeni bizalomvesztés ezt tovább erősíti.) Jelentős hányaduk pedig a feketekereskedelem importforrásává válik. Végül a lakosság magánimportját is gyakran nagyrészt ebből finanszírozzák.

Az elmondottak alapján a kormány "szakszerűségét" minősíti, hogy ott liberalizál, ahol ez a helyzet megoldásának követelményeivel, a kívánatos iránnyal ellentétes: enyhíti a devizaszabályokat. De sajátos az is, hogy miközben az országnak oly nagy szüksége lenne devizabevételekre, az ide érkező külföldinek - ha pénzét hivatalos helyen akarja beváltani - sokszor valósággal meg kell küzdeni ezért, kellemetlen procedúrát (hosszas sorban állást) kell elviselnie. A kormányzat nemcsak ezt tűri el; a valutával feketézők teljes háborítatlanságot élveznek.

Az előrelépés két lehetősége

Az idegenforgalomban egyszerre két irányban kell előrelépni:

1. Feltétlenül el kell érni, hogy az idegenforgalmi devizabevételek befolyjanak a magyar bankokhoz és így sokkal inkább hozzájáruljanak a fizetési mérleg egyensúlyának biztosításához. Ez a gazdasági szabályozás és a gazdaságirányítás megfelelő átalakítását tételezi fel. Ennek lehetséges elemei - többek között - az alábbiak lehetnek:

A szállásadásban például a jelenlegi káosz helyett a piac megszervezésére van szükség, nem a piac korlátozása, hanem éppen hogy a piaci viszonyok érvényesülése érdekében. (Az ilyen célú szabályozás nem idegen a modern piacgazdaságoktól.) Ez a szállásadók közösségbe tömörítését, kapacitásaik közös értékesítését jelentené, általuk egyeztetett minőségi jellemzőkkel és árakkal. Így egyúttal tevékenységük eddig hiányzó kontrollja is létrejönne.

Az előbbi változtatásnak együtt kell járnia a közterhek jelentős csökkentésével, mivel mai rendkívül magas színvonaluk a jövedelmek eltitkolására készítet. (Ezzel egyébként eltűnne a nagyobb idegenforgalmi vállalkozók versenyhátránya, amely a jövedelem-eltitkolás mai eltérő lehetőségeiből adódik.)

A feketegazdaság visszaszorítása azért is fontos, mert ez mérsékeli a be nem váltott devizabevételek iránti keresletet. A változtatás további lényeges eleme - ezúttal is - a negatív folyamatokat ösztönző instabilitás felszámolása, a gazdasági folyamatok kiszámíthatóvá tétele. A megrendült bizalom helyreállítása. Ettől a konvertibilis valuták külföldi elhelyezésének, vagy otthon tartásának csökkenése várható. A devizagazdálkodás szabályait pedig célszerű újból szigorítani és megsértésüket hatásosan szankcionálni.

2. Az előrelépés másik szükséges iránya: az idegenforgalmi bevételek jelentős növelése. Ez utóbbi egyben azt is jelenti, hogy a külgazdasági politika fel kell, hogy adja - az elmúlt évtizedek tapasztalatai által nem igazolt - egyoldalú áruforgalmi orientációját. A devizaszerzésben az idegenforgalomnak az áruexport valódi alternatívájává kell válnia.

Az idegenforgalom fejlesztési irányait és feladatait külön koncepcióban szükséges összefoglalni. Erre azért is szükség van, mert az idegenforgalom tipikusan olyan terület, amelynek fejlődése számtalan - rajta kívül álló - tényezőtől, azok állapotától függ. (Miközben természetesen az idegenforgalom is visszahat ezekre.) A sokoldalú összehangolás tehát - beleértve a szabályozók megfelelő átalakítását is - elkerülhetetlen.

Minőségi fejlődés

A fejlődés igazi lehetőségét az idegenforgalomban is a minőség javítása, a minőségi szempontok érvényesítése kínálja. Nemcsak azért, mert a mennyiségi fejlődés komoly korlátokba ütközik az infrastruktúra, a környezetvédelem, stb. oldaláról. Hogy csak egy példát említsünk: Magyarországon évente 10 millió külföldi személygépkocsi "fordul meg". (Ez havi átlagban legalább 800 ezerrel -

30%-kal - növeli a hazai személyautók számát, fokozva az amúgy is nagy zsúfoltságot és környezetszennyezést.)

Az idegenforgalom esetleges fellendítését más okok miatt is célszerű a minőségre alapozni (ami természetesen nemcsak itt, hanem a kapcsolódó területeken, a háttérszolgáltatásokban és a turizmust kiszolgáló termelésben jelentene magasabb követelményeket). Egyrészt azért kell a hangsúlyt erre helyezni, mert a jobb minőség mindenképpen magasabb jövedelmezőséget biztosíthat. Másrészt, mert igazán így válhat az idegenforgalom igazi húzóágazattá, más ágazatok (mezőgazdaság, ipar, stb.) fejlődését és kívánatos átalakulását ösztönző területté.

Az idegenforgalom színvonalának emelése - megfelelő piaci munka és propaganda mellett - lehetőséget adna a nagyobb jövedelmű, igényesebb turisták arányának számottevő növelésére. Kétségtelen, hogy természeti adottságai, vagy akár műemlékei folytán Magyarország soha nem fog a legfelkapottabb turista célpontok közé tartozni. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a mai állapothoz képest ne lehetne sokkal vonzóbb. Ehhez természetesen - a jobb minőségen kívül - arra is szükség van, hogy legyen az országnak önálló arculata, "egyénisége". Olyan - az azonosságokat és a sajátos különbözőségeket ötvöző - arculata, mely meg tudja ragadni a sokban eltérő kultúrájú nyugati polgár érdeklődését. ("Ki kell emelni" az országot a szürke, monoton keleti blokkból.) Sajnos, a mai kormányzati politika ezzel is teljesen ellentétes. A kulturális értékek folyamatban levő felszámolása az ország turisztikai vonzerejét is csökkenti.

A minőségi turizmus súlyának növekedése - megalapozott gazdaságpolitika esetén is - csak fokozatosan valósulhat meg, nagyjából annak függvényében, hogy ennek feltételei milyen ütemben teremthetők elő. Az infrastruktúrában például néha több évtizedes a lemaradás, következésképpen az idegenforgalom szempontjából fontos teendőket súlyozni kell, azok teljesen csak hosszabb idő alatt valósíthatók meg. Ez megintcsak az összehangolás fontosságára hívja fel a figyelmet. A feladatok ugyanis a közlekedési infrastruktúra javításától a

közművesítésén át a második világháborús - például a királyi várbeli - épületkárok helyreállításáig, stb. terjednek. Természetesen magukban foglalják elmaradt felújítások pótlását is, például az idegenforgalom szempontjából oly fontos budapesti és egyéb fürdőkét.

A turisztikai vonzerő javítása nyilván nemcsak a középületek, hanem a teljes építészeti környezet állapotával való törődést igényel. (Ebben az összefüggésben is megoldást kell találni a lakóépületek felújítására, amiről a későbbiekben lesz szó.)

A teendők ütemezését részletes vizsgálat alapján lehet meghatározni. Az viszont enélkül is látszik, hogy az autópályák folyamatos bővítése itt is a legsürgetőbb feladatok közé tartozik. A normális eljutási lehetőségek hiánya ugyanis eleve kizár körzeteket az idegenforgalom lehetőségeiből és bevételeiből. Hasonlóképpen gyors megoldást kell találni az idegenforgalom szempontjából legsürgetőbb környezetvédelmi beruházások megvalósítására (például azokra, amelyek a Balaton stabil vízminőségét végre biztosítanák).

A minőségi turizmus kiépítéséhez jelentős források szükségesek. De nem csak az. Önmagában a folyamatok összehangolása és a jobb szervezés, továbbá a megfelelő ellenőrzés minőségjavuláshoz vezethet. A koncepció ugyanakkor - mivel a jelenlegi káosz és bizonytalanság helyébe konkrét jövőképet ad - segíti a kereslet és a kínálat ésszerű terelését, a finanszírozási források esetleges mozgósítását. Ami a külföldi tőke részvételét illeti, azt mindenekelőtt a kifejezetten idegenforgalmi beruházásokban célszerű elérni (szálloda, gyógyturisztikai létesítmények, stb.).

Falusi turizmus

Az idegenforgalom egyik perspektivikus területe a falusi turizmus. Pótlólagos keresletet elégít ki, ezáltal hozzájárul a turisztikai piac kiszélesedéséhez, további növekedése megalapozásához. A falusi lakosságnak újabb vállalkozási lehetőséget (és több jövedelmet) jelent: a mezőgazdasági népesség nemcsak termékeivel, hanem szolgáltatásaival (szállásadás, vendéglátás) is kapcsolódik az idegenforgalomhoz.

A falusi turizmust is csak a minőségi idegenforgalom egyik ágazataként szabad művelni. Az, hogy mindez sajátos környezetben és személyzettel folyik, nem teszi szükségtelenné a magas szakmai színvonalat. Ezt azokban az országokban, ahol a falusi turizmusnak komoly hagyományai vannak (például Németországban, Ausztriában, Franciaországban) sokoldalú és ingyenes állami/önkormányzati tanácsadással segítik elő. Tanácsot adnak a ház (vagy a vendégfogadó) tervezéséhez/praktikus átalakításához, a lakás berendezéséhez, a szórakozási lehetőségek kialakításához, a turisták megfelelő kiszolgálásához (ételkészítés, szervírozás), csakúgy mint a költségkalkuláció, az adózás és általában az ügyintézés gyakorlatához. Ez utóbbiak is nagyon jelentősek, mivel a gazdaságos működés alapfeltételei. Megtervezik a megfelelő propagandát. Elősegítik a falusi vállalkozók megszerveződését, egységes minőségi jellemzőjű hálózatok kialakulását.

Magyarországon hasonló támogatásra van szükség. Itt ugyanis - bár lenne erre tömeges külföldi érdeklődés - még kialakulatlan az idegenforgalomnak ez a formája. Nem épültek ki az értékesítés csatornáit sem; az esetleges üzlet személyes kapcsolat (ismeretség) alapján jöhet létre. Ez egyben potenciális idegenforgalmi devizabevételek elmaradását jelenti.

Gazdaságdiplomáciai feladatok

Az idegenforgalom fellendítése - és még inkább a minőségi fejlődése - sem képzelhető el az ország megfelelő népszerűsítése, hatékony állami propaganda nélkül. A Világkiállítás ilyen lehetőségeiről a kormány "ügyesen" lemondott. Jövőre ehelyett ún. expópótló programot tervez lebonyolítani a Honfoglalás évfordulója jegyében ("Vendégségben Magyarországon"). Ez az eleve kisebb közönségnek szóló program nincs előkészítve, ráadásul külföldön nincs megfelelően meghirdetve, pedig erre - a szokások szerint - a jelentősebb programok előtt legalább egy évvel sor szokott kerülni.

A gazdasági klímával kapcsolatban - a terület sajátosságaival összefüggésben - egy összetevőt emelünk ki: a szabályozás stabilitásának a

fontosságát. Az idegenforgalmi fejlesztéseket nyilván hosszú távú megfontolások motiválják. Ezért a szabályozás instabilitása, amely durván megváltoztathatja a jövedelmezőséget, riasztóan hat. Elsősorban ezzel magyarázható, hogy nincsenek az országban jelentős szálloda-beruházások; az egyetlen kivétel a Hévízen épülő sportszálló.

2. N e m z e t k ö z i s z á l l í t á s

A szolgáltatásforgalom másik területén, a szállításban a nemzetközi bevételek növelésére és különösen az egyenleg javítására általában korlátozottabbak a lehetőségek.

Devizaegyenlegek

A szállítás devizaegyenlege Magyarországon rendre - kis mértékben - passzív. Nincs is sok esélye annak, hogy ebben nagy javulás következzen be: az ágazat jelentős aktívumot érjen el és így fontos szerepet játsszon a fizetési mérleg kiegyensúlyozásában. A fejlett országok szállítási szaldója egyébként általában szintén deficités. Csak néhány - a nemzetközi fuvarozásra, általában a hajózásra specializálódott - ország (például Norvégia, Hollandia, Spanyolország) képes viszonylag számottevő aktívumot produkálni. Magyarországon viszont egy ilyen szakosodáshoz eleve hiányzik a saját tenger.

A tranzit lehetőségei

Magyarország földrajzi helyzete más vonatkozásban viszont kedvez a nemzetközi fuvarbevételeknek: az ország centrális elhelyezkedése révén a tranzitszállítások fontos szerephez juthatnak. Az, hogy mennyire, természetesen nemcsak belső okoktól (az infrastruktúra állapotától, a konkrét pénzügyi feltételektől) függ, hanem külső tényezőktől is. Attól, hogy a közlekedési hálózatunkat potenciálisan igénybevevő országok gazdasági fejlődése és egymás közötti gazdasági kapcsolatai hogyan alakulnak.

Hatásaiban mindenképpen a vasúti tranzit az igazán kedvező (magas a jövedelmezősége, alacsony a környezetszennyezése). A nemzetközi

tapasztalatoknak megfelelően az átlagnál jóval alacsonyabb költséggel képes devizabevételhez juttatni az országot.

A vasúti tranzitszállítások ugyanakkor 1980 óta Magyarországon folyamatosan csökkennek. Előbb a kelet-európai térség gazdasági pangása, majd visszaesése, illetve a Jugoszlávia elleni embargó következtében (ami a dél-európai reláció forgalmát "blokkolja le"). A tranzit csökkenéséhez a magyar vasutak infrastrukturális problémái is hozzájárulnak (a potenciális szállítmányok részben más útvonalakra terelődtek), csakúgy mint a közúti áruszállítás világszerte tapasztalható előretörése. Míg 1980-ban a vasút - magyar területen és harmadik országok számára - 19,7 millió, addig 1990-ben 12,1 millió, 1993-ban már csak 3,3 millió tonna árut szállított.

1993-ban a vasút tranzitbevétele kb. 60 millió dollár volt. Ez a külső feltételek kedvező alakulása - mindenekelőtt a Jugoszlávia elleni embargó feloldása esetén - 100-120 millió dollárral különösebb erőfeszítés nélkül emelkedhetne. Bár ez a fizetési mérleg egyensúlya szempontjából viszonylag kis összeg, mégis jelentős, mivel alacsony költségei miatt igen hatékony kivített jelent. A további bevétel-növekedés már a vasúti infrastruktúra jelentős fejlesztését tételezi fel. Csakúgy mint a közúti tranzit részbeni vasútra terelése. (Erre azért van szükség, mert a közúti tranzitból származó viszonylag szerény bevételek csak a töredékét fedezik azoknak a károknak, amelyek vele kapcsolatban a közutak, hidak, stb. és a környezet állapotában bekövetkeznek.)

Magas szállítási igényesség

Korábban - a külkereskedelmi egyensúly kérdéseinek tárgyalása során - részletesen szó volt arról, miért szükséges, hogy a magyar gazdaság átalakításának egyik prioritása magas energia- és anyagigényességének számottevő csökkentése legyen. Ez most csak azzal egészítendő ki, hogy a kérdés megoldásának a szállítási egyenleg szempontjából is nagy a jelentősége. A magas energia- és anyagigényesség ugyanis egyben magas szállítási igényességet is jelent. Másképpen fogalmazva ésszerűtlen, lényegében felesleges szállítási kiadásokkal jár együtt.

3. Egyéb szolgáltatások

Ezeket a tevékenységeket általában nem közvetlenül a lakosság, hanem rendszerint vállalatok, közületek, intézmények számára értékesítik. Jelentős részüket olyan üzleti szolgáltatások alkotják, mint a kulturális, oktatási, szabadalmi, kutatási, továbbá - a bevételeket tekintve sokszor meghatározó jelentőségű - pénzügyi, banki, biztosítási, stb. szolgáltatások.

Összefüggő feltételek

Néhány - speciális helyzetű és tradíciójú ország - e szolgáltatások nemzetközi forgalmában számottevő többletet képes elérni (például Anglia, Svájc, Ausztria, Franciaország vagy Belgium). Fővárosaik regionális központok, egyben fontos nemzetközi szervezetek székhelyei. Magyarországon elvileg nyitva van az út egy ilyen irányú fejlődésre, bár ennek - legalábbis középtávon - viszonylag nem nagy a realitása. Annak ugyanis, hogy az egyéb szolgáltatásokban a mérsékelt negatív egyenleg helyett számottevően pozitív jöjjön létre, számos olyan komoly feltétele van, melyeknek együttesen kell teljesülniük. Ehhez nem elég a gazdasági fellendülés és az infrastruktúra gyors fejlesztése, a fejlett országok színvonalának a megközelítése. Budapestnek ennek alapján a közép-kelet-európai térség egyik regionális központjává is kellene válnia, igazi hídfőállássá nagy volumenű nemzetközi üzletekhez. (Ehhez egyébként megvannak elsősorban a földrajzi adottságai, de az a kiinduló gazdasági bázis is, amely ehhez alapul szolgálhat.) A térségnek ugyanakkor magának is át kell alakulnia dinamikusabb, gazdaságilag vonzóbb területté.

A belső államadósság problematikája

A magyar gazdaság másik nagy egyensúlyi gondja a nagy és növekvő belső államadósság. Ez - a külső adóssággal ellentétben - az elmúlt években vált igazán láthatóvá és nyomasztóvá. Ma már a megszorító intézkedések jelentős részét közvetlenül a belső adóssághelyezettel indokolják.

Az adósság összetétele és a kamatok

Magyarország belső kamatozó államadóssága mintegy 2400 milliárd forint.

Ezen kívül jelentős nem kamatozó belső adóssága is van. Ez olyan árfolyamveszteségekből származik, ami a Magyar Nemzeti Banknál az állami költségvetés finanszírozása során devizaügyleteknél keletkezett. Összege kb. 1700 milliárd forint. A nem kamatozó adósság 5%-át évente - a vonatkozó törvény előírásai szerint - kamatozóvá kell átalakítani.

A problémát nem annyira a kamatozó állomány nagysága, hanem összetétele okozza. Mintegy 1/3-a ugyanis a rendszerváltás előtt halmozódott fel: ezt - a hitelek lejártáig - a Nemzeti Banktól felvett - alacsony kamatozású - kölcsönökből finanszírozzák. Kb. 2/3-a keletkezett 1991 után, de ezt - a megváltozott elgondolásoknak megfelelően - már a piacon felvett és piaci kamatozású hitelekből fedezik. Ennek terhei - viszonylag rövid idő alatt - óriásira nőttek; valóban rendkívüli mértékben kiélezve az államháztartás mérlegének feszültségeit.

1994-ben a belső államadósság után összesen 280 milliárd forint kamatot kellett fizetni. Ebből 220 milliárd volt az 1991 utáni adósság után fizetendő összeg. 1995-ben - a tovább növekvő adósság és a megugró kamatlábak miatt - a költségvetésben eleve jóval nagyobb, 450-460 milliárdos kiadással számoltak. A kamatlábak további emelkedése miatt viszont az előirányzatot 500 milliárd forintra korrigálták. Ennek túlnyomó része (430-440 milliárd forint) a rendszerváltás után keletkezett adósság kamata. (A probléma súlyát mutatja, hogy ma már a belső államadósság kamatterhe csaknem háromszor akkora, mint a külső adósságé!)

Az államháztartás elsődleges egyenlege - ami a folyó bevételek és kiadások viszonyát fejezi ki, tehát az adott év pénzügyi folyamataival ez hozható kapcsolatba - privatizációs bevételek nélkül is jelentős többletet (120-130 milliárd forint) mutat. A korábban felvett hitelekre azonban hatalmas kamatot kell fizetni, így az előbbi többlet 360-370 milliárdos hiányra változik. Ami természetesen tovább növeli a belső államadósságot és az utána teljesítendő kamatfizetési

kötelezettséget is. Ezt a hatást mérsékelik az adósság törlesztésre fordított privatizációs bevételek.

A belső eladósodás története, az államadósság összetevői részben rejtve vannak, mivel - legalábbis a nyilvános információk - meglehetősen szűkösek. Sőt előfordul tudatos megtévesztés is, ahogy ezt a Budapest Banknak adott 12 milliárd forintos állami "juttatás" esetében tapasztalhattuk. (Ez ismét felhívja arra a figyelmet, milyen nagy jelentősége lenne - már csak a kormányzati intézkedések megalapozottságának ellenőrzése szempontjából is - egy valóban működő statisztikai rendszernek/intézménynek.)

Az eladósodás összetevői

Az azonban így is nyilvánvaló, hogy az eladósodás egyenesen következik a gazdaságpolitika nem megfelelő megválasztásából és a gazdaságirányítás - ehhez képest is - sokszor hibás gyakorlatából. (Amit a korábbiakban részletesen jellemeztünk.) A rossz döntések, az ötletszerű beavatkozások, a restriktívval együtt létező pazarlás és nagyvonalúság, sőt kiterjedt és eltúrt korrupció, az adósság finanszírozásának az átgondolatlansága, alkalmatlan pénzügyi mechanizmusok használata, az infláció gerjesztése, a válságkezelésre való berendezkedés, stb. mind hozzájárulnak ehhez a kedvezőtlen folyamathoz.

Az előző kormány például több, mint 340 milliárd forintba kerülő bank- és adóskonzolidációt hajtott végre; az összeg döntő hányadát a bankok stabilizálására használta fel. Nem az a baj, hogy a bankok helyzetének javításával, korábban felgyűlt kétes kintlevőségeik rendezésével foglalkozott. Nem is az, hogy állami eszközöket fordítottak erre. Hanem, hogy alig oldottak meg valamit: a bankok helyzete általában ma sem megnyugtató. Pedig tevékenységükben nagyon meghatározó az a kockázatmentes és magas jövedelmezőségű üzlet, amit számukra az államadósság finanszírozása jelent.

A csekély eredményű bankkonszolidáció hatalmas összeggel növelte az államadósságot, ami után évről évre kamatot kell fizetni. Ez - csak 1995-ben - 110-

120 milliárd forint állami többletkiadással jár. (Pedig ennek a pénznek ezer hasznos helye lenne: gondoljunk csak a válságrégiók rendbetételére, vagy akár az oly fontos autópálya építésre, lakásépítésre, amelyekre nem jut pénz.)

A privatizációval a kormányzat olyan nagy anyagi lehetőséghez jutott, amit hatékonyan felhasználhatott volna közvetlenül a gazdasági fejlődés gyorsítására vagy az adósságcsökkentés érdekében.

Az elmúlt évek tapasztalatai sajnos arra utalnak, hogy egyik célhoz sem jutottunk közelebb, nagyon kevés "jött ki" a privatizációból, az értékesített állami vagyont lényegében elfecsérelték. Hivatalosan egyre inkább az adóssághelyzet könnyítését várják a privatizációtól, ami a gyors bevétel elsőbbségét jelentheti a nagyobb bevételekkel szemben. Ez a szemlélet még akkor is veszteséget okozna, ha a sebességet a privatizációs intézmény(ek) önmagukra is értenék. A gyakorlat azonban nem zárja ki a tétlenkedést; a gyorsaság inkább az ezt követő kapkodásban, rossz előkészítésben, zavaros és nehezen kontrollálható helyzetekben, következképpen további veszteségekben jelenik meg.

Végül még egy példa arra, hova folyik el az eladósodott állam pénze? Ez - az ismert bérezési, végkielégítési anomáliákhoz hasonlóan - azt mutatja, mennyire könnyű az állami vagyont valamiféle magánvagyonként működtetni, sőt magánvagyonná változtatni. (Miközben a kormányzat súlyos anyagi nehézségeire hivatkozik és kemény megszorító intézkedéseket hoz.) A tapasztalatok szerint az állami cégek és a központi költségvetési szervek nagy összegekkel támogatnak alapítványokat. Ezt támasztja alá az Állami Számvevőszék egy felmérése is, ami egy kb. négy éves időszakra vonatkozóan 26 milliárd forintot tett ebből "láthatóvá". (Az ÁSZ véleménye szerint ugyanis feltételezhető, hogy valójában ennél jóval nagyobb összegű állami támogatásban részesültek alapítványok.) A "szponzorok" között szerepelnek 1,5 milliárd forint - bevallott - összeggel a bankkonszolidáció keretében megsegített állami pénzüzetek. De olyan költségvetési szerv is van közöttük, amelyik nem tudott TB járulékot fizetni. A személyes összefonódásokat

mutatja, hogy az alapítványok kuratóriumában gyakran megtalálhatók az "utalványozók".

Átgondolatlan, hibás gyakorlatra utal, hogy szükségtelenül válnak állami követelések államadósággá. Ezzel a kár megduplázódik: a bevétel az államhoz nem folyik be, ráadásul az állam hosszú évekig kamatot fizethet utána. Így a szovjet adósságtörlesztés fejében szállított MIG-29-esekre nem engedték el a vámot és a forgalmi adót, ami 30 milliárd forinttal növelte az államadósságot. (Ennek kamatterhe csak 1995-ben 10-11 milliárd forint, többszöröse annak, amit az ingyenes fogorvosi ellátás feladása révén meg akarnak takarítani.) Hasonlóan elfogadhatatlan, hogy a TB részére a vagyonátadásra egyoldalú juttatásként kerül sor, nem kapcsolják azt össze egyes TB kintlevőségek állami rendezésével.

Az önmagát erősítő belső eladósodás valóban súlyos probléma, amiből mindenképpen ki kell kerülni. Nemcsak az államháztartás finanszírozhatósága miatt, hanem azért is, hogy emiatt ne nőjön a külső államadósság. A megtakarítások növekménye ma még nagyjából elég az államháztartási hiány fedezésére, e célból tehát nem kell külföldön hiteleket felvenni. A vállalkozások ugyanakkor az állam igényei miatt nehezen jutnak hitelhez, "kiszorulnak" a külföldi piacokra. Jelenleg már 5 milliárd dollárral "veszik ki a részüket" a bruttó adósságállományból.

AZ ALTERNATÍVA IRÁNYAI

Egyet lehet érteni azzal, hogy a belső eladósodás lefékezése/megállítása az államháztartási bevételek növelését, kiadások csökkentését, a - kamatokkal együtt értelmezett - egyfajta túlköltekezés megszüntetését tételezi fel. Csakhogy ennek a hatékonyság javulásán, értelemszerűen más gazdaságpolitikán és jobban működő gazdaságirányításon kell alapulnia. A törekvés nem mondhat ellent a gazdasági fejlődés követelményeinek. Nem járhat az értékek és a stratégiai érdekek feláldozásával. (Másképp a kérdést - ahogy a mélyülő problémák mutatják - nem lehet megoldani.)

A könyvelői válságkezelés, az ötletszerű megszorító intézkedések, az ellentmondásos gyakorlat sehova nem vezetnek. Semmi közük az érdemi takarékosághoz, még akkor sem, ha már egyenesen a "koraszülött jóléti állam" koncepciótlan lebontását tűzik ki célul: csak a károkat és a felesleges megpróbáltatásokat szaporítják. Ez a megközelítés nem valamiféle kényszerpálya, ami a nehéz helyzetből adódik, hanem éppen annak pontatlan ismeretéből. Nem kényszerpálya tehát, hanem tévút!

Az alternatív gazdaságpolitika szerint a belső államadósság problémájának megoldása az alábbi irányokban és módokon képzelhető el:

AZ INFLÁCIÓ LESZORÍTÁSA

Az eladósodás általában - de nem mindig - erősíti az inflációt. A belső államadósság mintegy 1/3-a - ahogy erről már volt szó - a rendszerváltás előtt jött létre és ma is alacsony kamat mellett finanszírozódik. Ez lényegében bankóprés alkalmazását jelenti, aminek komoly inflációs hatással kellett volna járnia. Mégsem ekkor pörgött föl az infláció, hanem akkor, amikor az új adósságot a piacról felvett hitelekkel kezdték fedezni.

Pedig ez a módszer a pénzsűkítés része, pénzkivonást jelent a forgalomból. A sajátos magyarországi körülmények között azonban alkalmazása nem ilyen következménnyel járt. Csökkenő/stagnáló jövedelmek mellett ekkora hiteligeny megjelenése mindenképpen a kamatok emelkedésével, következésképpen árszínvonal emelkedéssel jár. Ennél is meghatározóbb azonban, hogy a gazdaságot általában milyen hatások érik, érdemben hogyan viszonyul a kormányzat az infláció kérdéséhez. E téren viszont ma különösen nem megnyugtató a helyzet. Az előző kormány ugyan a jelenleginél kevésbé folytatott inflációs politikát, de intézkedéseinek így is gyakran volt infláció gerjesztő hatása.

Elinflálható?

A belső államadóssággal kapcsolatban felvetik, nem lehetne-e valahogy elinflálni (így megszabadulni tőle)? A kamatozó adósságállomány kb. 1/3-ánál és a nem kamatozó tartozásoknál ma valóban ez folyik: a tőketartozás egyre kevesebbet ér, miközben az alacsonyan tartott kamatok miatt a folyó kiadások viszonylag jelentéktelenek. Itt az elinflálásnak egyébként inkább csak eszmei jelentősége van, mivel a terhek enélkül is jelentéktelenek lennének. Az 1991 után képződött - piaci finanszírozású - államadósságnál viszont az infláció gyorsulása egyértelműen negatív következményekkel jár: a növekvő kamat egyre elviselhetlenebb terhet jelenthet az államháztartás számára. (Ahogy ezt az utóbbi években tapasztalhatjuk.)

Felmerülhet az a kérdés is, nem volna-e célszerű legalább részlegesen visszatérni a "bankóprézes gyakorlathoz", mivel ezzel a finanszírozás költségeit esetleg csökkenteni lehetne? Kétségtelen, hogy évekkel ezelőtt a piaci finanszírozásra való áttérés nem volt kellően megfontolt lépés, mivel akkor került erre sor, amikor az eladósodás felgyorsult. Így számítani lehetett a pénzügyi terhek ezzel összefüggő jelentős növekedésére.

Ma már azonban a régi gyakorlat újbóli bevezetése aligha jelenthet járható utat. Egyrészt az azóta megadott jegybanki függetlenség miatt, ami nagyon megnehezítené egy ilyen megközelítés alkalmazását. Másrészt azért, mert számtalan fontos gazdaságpolitikai cél elérése - ahogy ezt eddig is aláhúztuk - az infláció leszorítását követeli meg. Ezzel pedig ellentétes lenne a visszatérés a régi finanszírozási módszerhez.

Inflációs politika: óriási kamatkidadások

A jelenlegi kormány különösen inflációt gerjesztő politikát folytat. (Nem törődve a számára is negatív következményekkel.) Gondoljunk csak intézkedéseire: a vámok emelésére, majd a vámpótlék bevezetésére, a nagyarányú, majd a

folyamatos forintleértékelésre, az ÁFA-kulcs növelésére a fogyasztásban meghatározó súlyt képviselő alapvető termékeknél és szolgáltatásoknál, a központilag vezérelt energia áremelésre, a hatóságilag jóváhagyott áremelések (pl. távközlési díjak) nagyvonalú kezelésére, stb. Ellentmondásos nyilatkozataival és lépéseivel, a bizonytalanság fokozásával közvetve is erősíti az inflációs folyamatokat.

Semmi meglepő nincs abban, hogy az infláció a tavalyi 18,8%-ról (nemzetközi összehasonlításban egyébként már ez is nagyon magas értéknek számít) 1995-ben legalább 30%-ra nő. (Összehasonlításként: 1994-ben az Európa Unió országaiban a fogyasztói árszínvonal átlagosan mindössze 3%-kal emelkedett.) Emiatt tovább nőnek a kamatok és természetesen az államadósság után fizetendő kamatteher. (Az államháztartást az infláció és annak gyorsulása másként is szétzilálja; erről a következőkben - az államháztartási reform tárgyalásakor - lesz majd szó.)

A tavalyinál nagyobb áremelkedés és az ezzel együtt járó magasabb kamatszínvonal az államadósság finanszírozásában legalább 180 milliárd forint többletkiadást okoz! Ez több, mint háromszor (majdnem négyszer) akkora, mint a vámpótlékból remélt 50-60 milliárd forintos állami bevétel, meghaladja azt a 150 milliárdot, amire a kormánynak privatizációs bevételként olyan nagy szüksége lenne. (Amiért kész az ország stratégiai érdekeit nagyon rugalmasan kezelni.)

Egy "csapdahelyzet"?

A kormány szeptembertől újabb energia-áremelést hajt végre. Több menetben, ami fokozza az inflációs várakozásokat. A következmények nyilvánvalóan rosszak, az indokok legalábbis hiányosak, de ez a fiskális "stabilizációt" (pontosabban destabilizációt) nem rettentheti el. Ez az intézkedés tovább gerjeszti az inflációt, rontja a termékek versenyképességét (exportképességét), újabb lakossági és közületi fogyasztókat tesz fizetéseképtelenné, növeli a támogatásra szorulókat körét.

A döntést állítólag "karbantartási" céllal hozták, de az energiaszektor működésének hatékonyságát, a lehetséges tartalékokat megint nem vizsgálják. Azt sem, hogy a magyar gazdaság nagyon magas energiaigényességét hogyan lehetne leszorítani, a kedvezőbb technológiák-eszközök alkalmazását ösztönözni és ezzel a fogyasztók számára az áremelést - ha tényleg kikerülhetetlen - elfogadhatóbbá tenni. A nemzetközi tapasztalatot sem tartják megfontolandónak. Több ország ugyanis olyan nagy fontosságot tulajdonít az alacsony energiaárnak, hogy azt egyáltalán nem terheli ÁFA.

A folyamatos áremelés "mézesmadzag" akar lenni a közszolgáltató vállalatok külföldi vásárlói számára. Vagy azért, mert a magyar energiaipar hatékonysága világszínvonalú, egyáltalán nincsenek belső tartalékai, így megfelelő jövedelmezősége csak áremelésekkel "biztosítható". Vagy, mert bár vannak jelentős tartalékai (ez a valószínű), azokat ajándékba (hozományba) akarják adni.

Az energia-áremelés tovább növeli az inflációt, fokozza annak negatív következményeit: még magasabbak lesznek a kamatlábak és a kamatkidások is. Tovább nő az államháztartási hiány és az államadósság.

A hibás lépések súlyos következményeit látva a kormány ezúttal is csapdahelyzetről beszél. Azonban most sem erről van szó, hanem a helyzetértékelés hiányáról, a körülmények és a hatások nem ismeretéről, az intézkedések teljes összehangolatlanságáról. Egy hatást lát csak: 1,7 milliárd forinttal nőhet ez évi ÁFA-bevétele. (Jelentéktelen összeg.) Hogy a döntés miatt mennyivel lesz nagyobb például a kamatkidása, nyilván nem érdekes. Ahogy az sem, hogy döntésével mekkora egyéb károkat okoz. Például más külföldi befektetők elriasztásával is.

Az infláció leszorításával: hatalmas megtakarítások

Az infláció leszorításában ugyanakkor reálisan komoly célokat lehetne kitűzni. Megfelelő gazdaságpolitika esetén, amelyik - lehetőség szerint - nemcsak tartózkodik az infláció közvetlen és közvetett gerjesztésétől, hanem például megfelelő piaci viszonyok kialakításával, a verseny erősítésével, a közterhek

csökkentésével is fellép ellene, néhány éven belül - reálisan - az árszínvonal növekedése a mai harmadára leszorítható lenne. Ez az államháztartás számára (a jelenlegihez képest) több száz milliárd forint kamat-megtakarítással járna. Mérséklődne az állami hiteligény, ami a kamatok további csökkenéséhez vezetne, egyúttal több hitellehetőség maradna a vállalkozók számára. Egy önmagát erősítő, pozitív folyamat indulhatna be.

Szükségtelen közbeékelődések: üzletek és veszteségek

A kamatszínvonal nagyrészt az inflációs ütemtől függ. A tapasztalatok szerint ugyanis - stagnáló gazdaságban legalábbis - a megtakarítások szükséges további növekedését általában csak olyan kamat mellett lehet elérni, ami közel van az áremelkedés üteméhez, lehetőség szerint azt kissé meghaladja. Nagy kérdés viszont, hogy a hitelezők és a hitelfelvevő állam közé kapcsolódnak-e közvetítők és ezért milyen költségeket számolhatnak el. Ma az a helyzet, hogy a bankkonszolidáció által megtámogatott bankok az adóssághoz tartozásból komoly és jövedelmező üzletekhez jutnak; számottevően megemelve ezzel az államadósság finanszírozásának költségeit. (Ma ebből az állam számára minimum 50-60 milliárd forint többletkiadás származik.) Ezt a költséges és szükségtelen közbeékelődést mindenképpen minimalizálni kellene.

GAZDASÁGI NÖVEKEDÉS ÉS ÁLLAMHÁZTARTÁSI REFORM

Az alternatív gazdaságpolitika szerint az államháztartás feszültségeinek megoldásához a gazdasági növekedés ad kedvező lehetőségeket. (Természetesen a legális gazdaság bővülésére gondolunk.) Csökkenő/pangó gazdaságban ugyanis mindenképpen kiéleződnek az egyensúlyi problémák: a kiadások - a teljesítményektől lényegében függetlenül, különböző automatizmusok miatt - növekednek, a teljesítményektől függő bevételek viszont szükségképpen kedvezőtlenebbül alakulnak. (Inflációs viszonyok között egyébként még nagyobb esély van az egyensúly ilyen romlására.)

A hatékonyabb gazdálkodás érdekében mindenképpen szükség lenne az államháztartás újraelosztó szerepének csökkentésére. (A mai arány a bruttó hazai termék 60%-ának felel meg.) Erre - célszerűen- növekvő gazdaságban kerülhet sor, amikor a jövedelmek emelkedése elviselhetővé teszi a finanszírozás változását.

I. ELVONÁSI RENDSZEREK

A gazdasági növekedést az adó- és a társadalombiztosítási rendszer átalakításával is ösztönözni kell. Ez - ahogy már kifejtettük - magában foglalja a szabályozás egyszerűsítését, stabilitásának megteremtését és - rendszerint - az elvonási mértékek csökkentését. A nemzetközi összehasonlításban is általában magas kulcsok ugyanis nagyon káros következményekkel járnak: visszafogják a gazdaság fejlődését, a vállalozási készséget, kínálati problémákat okoznak, számottevően csökkentik a magyar áruk versenyképességét, bővítik az egyébként is túlságosan nagy feketegazdaságot. Végző soron az állami/önkormányzati bevételek alakulására is negatívan hatnak.

A mai gyakorlat két hibás eleme

Ezért teljesen értelmetlen, sőt kifejezetten káros (mivel tovább mélyíti a kedvezőtlen folyamatokat), ha a költségvetés nehézségeit az elvonási kulcsok emelésével akarják enyhíteni. Sajnos, a kormányzat - nem törődve a kudarcokkal és a logikával - e téren is folytatja elődje gyakorlatát. Az elkerülhetetlen és általa is elvileg kívánatosnak tartott csökkentésekre lényegében csak akkor lát lehetőséget, ha akkorák lesznek már a bevételei, hogy ezt megteheti.

Vagy - és ez látszólag új elem - ha már sikerült költségvetési kiadásokat mérsékelni. Akkor - esetleg - sor kerülhet egyes elvonási kulcsok csökkentésére (természetesen csak a kimutatott megtakarítás erejéig).

Szemléletváltozásról azonban nincs szó, hiszen utólagos könnyítésekről beszélnek, amelyek az elképzelésben egyébként is nagyon alárendelt szerepet játszanak. A kormány valójában ezzel a homályos ígérettel akarja ún.

államháztartási reformkoncepcióját eladhatóvá tenni. Ez kizárólag fiskális szempontokat követ; könyvelői módon akarja az államháztartás nyomasztó hiányát csökkenteni, az állami/önkormányzati kötelezettségeket (amennyire ez lehetséges) szűkíteni. Így továbbra is működni fog a régi beidegződés: amíg az államháztartási hiány fennáll (márpedig ilyen megközelítés mellett erre tartósan számítani kell), nem mond le szívesen semmilyen bevételről. A közterhek csökkentésére tehát csak elvétve kerülhetne sor és akkor is legfeljebb a "megtakarításon" való egyfajta osztozkodás formájában. A rendkívül súlyos megszorítások tehát legfeljebb igencsak korlátozott könnyítésekkel járhatnak együtt.

Alternatív gazdaságpolitika: azonnali jelentős könnyítések

Az alternatív gazdaságpolitika szerint viszont - éppen a gazdasági kilábalás érdekében - nem halogatható számottevő könnyítések bevezetése az elvonási rendszerekben. A fenti intézkedést természetesen össze kell kapcsolni az ellenőrzés hatékonyságának szükségszerű javításával (és a hatóságok nyilvántartási-információs bázisának megújításával). Így elérhető, hogy az állami/önkormányzati bevételek összességében - emiatt - ne essenek vissza. Növekvő gazdasági teljesítmények esetén pedig - amit a könnyítések is hivatottak előmozdítani - a bevételek érzékelhetően emelkedjenek.

Az átalakítás a személyi jövedelemadó rendszerben (SZJA) a sávhatárok egyszeri emelését, majd az infláció mértékével való évenkénti korrekcióját foglalja magában. (Ez utóbbit annak idején megígérték, bár be nem tartották. Emiatt a lakosság jelentős része nem jövedelmének valós emelkedése, hanem az infláció miatt kerül magasabb adózási sávba, ami tulajdonképpen adóemelést jelent.)

Át kell térni a családi adózásra. Ennek a születések kedvezőbb alakulása, a gyermekekről való jobb gondoskodás és a munkanélküliség enyhítése szempontjából egyaránt nagy lenne a jelentősége. Az adózásnak ez a kollektív formája sokak számára anyagilag kedvezőbbé teheti a "főállású anyaszerep" vállalását.

A kormány jövőre a minimálbér megadóztatását akarja bevezetni. Ez mindenképpen a legális szféra adóterhelésének növelését jelenti, az ismert negatív hatásokkal jár, ezért elvetendő.

A minimáladó bevezetése miatt nemcsak az átlagosnál magasabb jövedelmű munkavállalók, hanem a 800 ezer egyéni vállalkozó jövedelme is csökkenne. Fokozza a negatív hatásokat, hogy megszigorítják a költségelszámolás szabályait, megszűnik a munkavállalói TB-járulék és a munkavállalói járulék adóból való részleges leírásának lehetősége. Az egyéni vállalkozók/kistermelők a továbbiakban csak az SZJA törvény szabályai szerint adózhatnak, nem választhatják a társasági adótörvényt.

A szigorításokat - amelyek teljesen ellentétesek a kormány állítólagos vállalkozásbarát beállítottságával - azzal indokolják, hogy - úgymond - kimerültek az adórendszer adóbevétel-növelő lehetőségei. Ez igaz, de ezen csak érdemi változtatások segítenek. Ezek nélkül viszont az adóhatóság jogkörének bővítése csak erősíteni fogja a kedvezőtlen hatásokat (a feketegazdaság bővülését, a munkanélküliség emelkedését, a társadalmi feszültségek növekedését).

A társasági adórendszert (TA) megfelelő kedvezményekkel kell kiegészíteni, amelyek olyan fontos célokat hivatottak előmozdítani, mint amilyen a válságrégiók helyzetének a megoldása, a vállalati kutatások előmozdítása, stb. Az egyéni vállalkozók számára fenn kell tartani a TA választásának lehetőségét.

A forgalmi adónál olyan - alacsonyabb mértékekre célszerű áttérni - ami megfelel az Európai Közösségben szokásos kulcsoknak és itt alkalmazott preferenciáknak (pl. az energia, vagy a kulturális, gyermekruházati termékek, stb. esetében). A felesleges adminisztráció mérséklése céljából évről évre korrigálni kell az alanyi ÁFA-mentesség határát. (Ez jelenleg és már hosszú idő óta 1 millió Ft.) Ez nemcsak a kisebb forgalmú egyéni vállalkozók, hanem - a kisebb adminisztrációs és ellenőrzési szükséglet miatt - az adóhivatal érdekeit is szolgálja.

A fogyasztási adókat és a vámokat is - a gazdaságpolitikai céloknak megfelelően - felül kell vizsgálni. Mivel ezúttal sem csak az elvonás, hanem a gazdasági szabályozás, orientálás eszközeiről van szó.

Elvonás és orientálás

Hogy ez mennyire így van, az egyéni motorizáció példája is mutatja. Nagyon összetett gazdasági-társadalmi jelenségről van szó, melynek előnyeit növelni, hátrányait csökkenteni célszerű. Ha viszont a pénzügyi szabályozás ötletszerű elvonásokból áll (ahogy ez Magyarországon évtizedek óta tapasztalható), kaotikus helyzet alakul ki, nagyon sok negatívummal és számtalan zsákutcával. Ezt a megközelítést az sem menti, ha a személyautót - ahogy újabban ezt a kormány és mások is teszik - luxusnak akarják beállítani. (Akkor is megkívánható lenne ugyanis a tudatosságnak legalább a minimuma.) De nem is tekinthető luxusnak, hiszen a motorizáció teljesen beépült a mindennapi életbe, a társadalom 3/4-e közvetlenül is érintve van benne.

TB járulék: a változtatás három iránya

Az alternatív gazdaságpolitika szerint a TB járulék irreálisan magas mértékét jelentősen csökkenteni kell. A járulék továbbá nem válhat újabb adónemmé, ahol az elvonással semmilyen szolgáltatás nem áll szemben. Arról az útról, ami ebbe az irányba visz, sürgősen vissza kell fordulni. (Ez ugyanis teljesen szétzilálja a rendszert: a fizetés elkerülését erkölcsileg is jogossá teszi.) A járulékfizetéssel kapcsolatos szabályozást egyszerűvé és stabillá kell tenni. Nem lehet elvárni a vállalkozóktól, hogy érdemi munka helyett a sűrű "cikk-cakkok" nyomon követésével foglalkozzanak.

II. A KINCSTÁR ÉS EGYÉB MECHANIZMUSOK

A költségvetési szervek hatékonyabb működését alkalmas mechanizmusokkal, technikákkal elő lehet segíteni.

Pénzfelhasználásuk szigorúbb ellenőrzésére, a túllépés megakadályozására, a pénzkezelés költségeinek csökkentésére a kormány kincstárát hoz létre. A Kincstár az érintett intézmények pénzügyeinek központosítását jelenti.

Kincstár: komoly aggályok

A konkrét elképzeléssel szemben azonban aggályok merülnek fel. Az egyik a sorrendből adódik. A központi költségvetési intézményeknél ahogy ezt már kifejtettük - a legsürgetőbb teendő: a tevékenység tartalmának, a funkcióknak a meghatározása, a szektor megszervezése. Enélkül eleve nem lehet ésszerűen megállapított költségekről beszélni. A Kincstár felállítása lényegében ehelyett - és más érdemi változások helyett - történik. (A szokásos formális megközelítés újabb bizonyítékaként.) A felhasználást természetesen egy más közigazgatás esetében is ellenőrizni kell, az esetleges túllépést meg kell akadályozni. Ennek intézménye akár kincstár is lehet, de nyilván nem olyan, amit eltérő szükségletekből kiindulva alakítanak ki.

A másik aggály szerint veszélybe kerül a közigazgatás maradék önállósága, ami végül is igen drága takarékoskodást eredményezhet. A tapasztalatok alapján egyébként is az várható, hogy elsősorban nehezítéssel akarják elérni, hogy az érintett szervezetek viszonylag keveset költsenek. Ugyanakkor hatalmas új szervezetet hoznak létre; előbb ezer, majd - a teljes kiépüléskor - háromezer fős létszámmal, tetemes működési költségekkel.

Mechanizmusok és (felesleges) költségek

A társadalom szempontjából nyilván nem mindegy, hogy az államháztartás mechanizmusait hogyan alakítják ki/ hogyan alakítják át; emiatt a pénz beszédét és esetleges elköltését mekkora forgalmi költségek terhelik. A kérdés túlmutat a költségvetési szektoron, különösen most, amikor a költségek finanszírozásában ekkora változásokat hajtottak/hajtanak végre. Mindenképpen veszteség az ország számára - akárkit is érint ez közvetlenül - ha a finanszírozás

változásai egyben drága és rossz hatásfokú technikák elterjedésével járnak együtt. Ez ugyanis felesleges kiadások megfizetését jelenti, miközben általában hatalmas a pénzhiány. A kormányzat döntései ezt a körülményt sem veszik figyelembe.

A gépjármű felelősségbiztosítás díját például korábban az üzemanyag árába építették, ami minden szempontból olcsó megoldás volt. Az új szisztéma bevezetése - az óriási bürokrácia kiépítése - viszont (akkoriban) 4-5 milliárd forintba került és ehhez jön évről évre a működtetés tetemes és emelkedő költsége. A biztosítók nyilvántartásában viszont - annak tökéletlensége miatt - "hiányzik" 400 ezer felelősségbiztosítás a regisztrált autókéhoz képest. "Bevonásuk" helyett a megoldást (természetesen) a díjtételek emelésének folyamatos szorgalmazásában keresik. Hasonlóan sikeres és drága volt a TB kártya ötlete is a személyi igazolvány helyettesítésére, de a mostani csere sem lesz olcsó. Az ingatlanadó bevezetése is hatalmas nyilvántartási/ügyintézési költséggel járna együtt. A családi pótlék és a többi gyermektámogatás alanyi jogosultságának megszüntetése ugyancsak. A megszorító intézkedések miatt pedig állandóan bővül a támogatást kérők száma, elviselhetetlenül nő az adminisztráció költsége. (További példákkal a következőkben is találkozhatunk.) Fontos lenne tehát az érdemi takarékoság céljából a pénzbeszedési és elköltési mechanizmusok felülvizsgálata.

III. NAGY ELLÁTÓ RENDSZEREK

A kormányzat a közigazgatás ésszerűsítésével a megszokott formális módon foglalkozik. A szektor megszerzése helyett mechanikus létszámcsökkentést hajt végre ("fűnyíró elvet" alkalmaz). Átszervezésekre is gyakran és szívesen vállalkozik, ezek azonban - az elődök hagyományait folytatva - rendszerint átgondolatlanok, öncélúak és igen költségesek. Gondoljunk csak például a privatizáció kormányzati felügyeletének megváltoztatására, amit - egy éven belül egy újabb kialakítása követett: ráadásul az irányított szervezetek összevonásával. (Ennek költségeit az Állami Számvevőszék rendkívül magasnak találta.) A kormány hivatalbalépése után a privatizáció állítólag azért nem folyt, mert tárca nélküli miniszter felügyelte, később pedig azért, mert nem az. Az eredménytelenség

és a pazarlás mellett viszont a botrányok is fennmaradtak (HungarHotels, majd Hungaroton ügy).

Közigazgatás: költséges és átgondolatlan átszervezések

Vagy vegyünk egy másik jellemző példát: az Ipari- és Kereskedelmi Minisztériumot, amit két igen nagy méretű minisztériumból vontak össze. A döntés a "ciklus" legelején megszületett. Hónapokig tartott a szervezet struktúrájának meghatározása, a helyek elosztása, az egész városon átívelő költöztetések lebonyolítása. Kevés időt és energiát hagyva - mondjuk - a rossz külkereskedelmi egyenlegből adódó teendők kidolgozására. Ezzel azonban a történet nem ért véget: "kiderült", hogy az intézkedés hiba volt. Azóta - főleg személyi/hatalmi problémák "rendezéséhez" kapcsolódva - már többször napirendre került a szétválasztás kérdése.

Ellátó rendszerek: valós pénz-megtakarítási lehetőségek?

A nagy ellátó rendszerekben (szociálpolitika, egészségügyi ellátás, nyugdíjrendszer, oktatás, stb.) viszont a kormányzat valóban komoly pénz-megtakarítási lehetőséget lát. Az a baj, hogy csak azt.

A már megtett és még ezután tervezett lépések lényege: az állami/önkormányzati szerepvállalás szűkítése, a költségvetés jóléti kiadásainak nagyarányú és folyamatos csökkentése. Ahogy fogalmazzuk: "a koraszülött jóléti állam lebontása". Mintha bizony ezeket a juttatásokat eddig a lakosság magas jövedelmek mellett és nem azok helyett kapta volna!

A megszorító intézkedések általában lerobbant területeket céloznak meg, amelyek fejlesztésre szorulnak. Kétség kívül itt is előfordul pazarlás, a tevékenység hatásaival sem mindig lehetünk elégedettek. Ezen mindenképpen változtatni kell, de semmiképpen nem forrásszűkítéssel, hanem olyan konkrét és célzott lépésekkel, amelyek a hatékonyabb felhasználást és kedvezőbb hatásokat kikényszerítik.

A kormányzati elképzelések nem számolnak azzal, hogy a finanszírozás változtatásához kifejezetten kedvezőtlenek a körülmények. Az életkörülmények romlanak, az életszínvonal csökken. Emiatt a költségvetés kivonulása két következménnyel járhat: az ellátás - többnyire egyébként sem magas - színvonalának visszaesésével, illetve a támogatásra, gyámolításra szorulóknak körének bővülésével. (Ami miatt az esetleges megtakarítás korlátozott lesz; a régi automatizmusok helyett bevezetett új eljárások ráadásul magas adminisztrációs terhekkel és költségekkel járnak együtt, ami tovább mérsékeli a kiadáscsökkentést.)

A kormányzat nem veszi figyelembe, hogy e szolgáltatások aktív gazdasági szerepét és nem vizsgálja az intézkedések árát, hatásait. (Igaz, hogy az ehhez szükséges statisztikai és egyéb információk enyhén szólva hiányosak és nem mindig megbízhatóak.) Így az is elképzelhető, hogy - minden vágyakozása ellenére - összességében még érdemleges közvetlen megtakarítás sem jelentkezik, miközben az átalakítás erőteljes negatív folyamatokat indít el a gazdaságban és a társadalomban. Hosszú időre szűkíti a mozgásteret, sérti a stratégiai érdekeket.

"Szabadulni" a kínos következményektől

A propaganda ezeket az intézkedéseket nemcsak - ahogy megszokhattuk - az egyedüli lehetséges, hanem bátor lépéseként próbálja feltüntetni. Ezeket ugyanis - szerinte - megengedhetetlen módon elmulasztották megtenni elődei.

Hallgat viszont arról, hogy ily módon - reformnak nevezve - tulajdonképpen saját gazdaságpolitikája kínos következményétől szeretne valahogy megszabadulni. Ráadásul úgy, mintha a helyzethez semmi köze nem lenne. Az infláció gerjesztése ugyanis különösen az ellátó rendszereknél üt vissza, ahol - különböző okoknál fogva - sokszor még az átlagosnál is magasabb az áremelkedés üteme: igazi költségrobbanásról van szó. A gazdasági pangás pedig - amely a restriktív irányvonallal és az ehhez képest is gyakran ellentmondásos gyakorlattal hozható kapcsolatba - többnyire növeli és magas szinten tartja az eltartottak/igénybevevők számát és a költségeket.

Alternatív gazdaságpolitika: eltérő megközelítés, más hatások

Az alternatív gazdaságpolitika viszont e területek rendbetételét, amire mindenképpen szükség van, nem leépítésre, megszüntetésre, hanem fejlesztésre építi. Az ezzel együtt végrehajtott átalakításnak (megszervezésnek) a jelenleginél nagyobb teljesítményekhez, kedvezőbb minőséghez, hatékonyabb működéshez kell vezetnie. A rendszereknek sokkal jobban kell segíteniük a gazdaság fejlődését, növekedését. A korszerűsítés és a reform elsősorban ezt jelenti.

A források szűkítése ezért általában nem járható út, sőt rendszerint növelésük a kívánatos. A finanszírozás szerkezetének bizonyos változtatását ugyanakkor praktikus szempontok indokolhatják. Ez azonban semmiképpen nem járhat fontos tevékenységek leépülésével, vagy a támogatottak amúgy is nagy körének további bővítésével. Az alternatív gazdaságpolitika egyébként a finanszírozás esetleges módosítását mindenekelőtt a gyorsabb fejlődés követelményének rendeli alá: csak akkor tartja elképzelhetőnek, ha nem egyszerűen a kiadások átvállalását, hanem a források bővítését is jelenti. Az elmondottak alapján a finanszírozás jelentősebb változtatásaira értelemszerűen más gazdasági körülmények, emelkedő jövedelmek mellett kerülhet sor.

Az ellátó rendszerek igazi reformjának - a közvetett hatások bonyolultsága miatt - mindenképpen elemzésekre, vizsgálatokra kell épülnie. (Ezt természetesen nem helyettesítheti az utólagos kisebb változtatgatás az erősebb érdekérvényesítő képességű csoportok javára.)

A reformot megelőzően viszont - előre meghatározott szempontok alapján - végrehajtható (végrehajtandó) az érintett intézmények átvilágítása. Ennek a nyilvánvalóan irracionális kiadások, illetve egyéb működési anomáliák felderítésére (kiküszöbölésére) kell irányulnia. (Hogy mennyire valós problémáról van szó, mindenki saját személyes tapasztalataiból tudhatja.) Az átvilágítás a konkrét gazdálkodás megismerése alapján támpontot adhat a reform irányainak kidolgozásához is.

Az összefoglaló értékelés után lássuk az egyes ellátó rendszerekre vonatkozó különböző megközelítéseket.

1. G y e r m e k t á m o g a t á s o k

Magyarországon meglehetősen kedvezőtlenül alakulnak a demográfiai folyamatok (alacsony a születések száma, csökkenő a népesség, előregedő a lakosság). Ezekre további negatív hatással lesznek azok a megszorítások, amelyek a gyermektámogatások rendszerét érintik. Nem volt sok értelme kidolgozásuknak, hiszen csekély megtakarításokért nagy felfordulást okoznak, megalapozatlan és magas költségű szabályozást jelentenek. Az Alkotmánybíróság eddigi döntéseivel is a gyermektámogatások módosítását több ponton alkotmányellenesnek minősítette: a bevezetés lehetséges idején kívül számos kifogást emelt. Ennek ellenére a kormány tovább erőlteti azt, ami javaslataiból megmaradt.

Elinflálás

Családi pótlékra ebben az évben 104 milliárd forintot irányoztak elő. (A kifizetés az állami költségvetés terhére történik.) Szinte pontosan annyit, mint tavaly és tavalyelőtt. A családi pótlék összege ugyanis már harmadik éve változatlan, ami egyet jelent elinflálásával, ösztönző hatásának elkoptatásával. (Ma fele annyit ér, mint két éve.) Ilyen előzmények után döntöttek arról, hogy a rászorultság - jól hangzó elvének - alkalmazásával megtakarításokat kell elérni. Az idejében bevezetés fél év alatt elvileg 9 milliárd forint megtakarítását eredményezte volna.

Elhatározták a gyed és a gyes megszüntetését (az ez évre előirányzott összeg 33,2 milliárd forint volt) és helyette egy alacsony, fix összegű támogatás bevezetését ugyancsak a "rászorulóknak" számára. Nem számolva a bölcsődei helyzettel (az előző kormány - mivel ezt az intézményt nem szerette - megszüntette a bölcsődék állami támogatását és ezzel itt megindult a gyors leépülés). De nem törődve a munkanélküliséggel sem, amit csak súlyosbítani fog az intézkedés, mivel növeli a munkaerőpiaci kínálatot. (Ezekkel a következményekkel - sajnos -

továbbra is számolni kell, bár az Alkotmánybíróság halasztó döntése miatt csak a jövő évben.)

A "rászorultsági" elv

A kormány - minden logika ellenére - ma is arra hivatkozik, hogy a majd életbe lépő megszorítások miatt csak a "leggazdagabb" 20% szorul ki az ellátásból. A kormánynak nincs szociálpolitikája, de van szociális demagógiája. Ennek fő eleme a különböző rétegek egymás ellen való kijátszása.

A jövedelemstatisztika alapján meghatározott jövedelemlimit ugyanis legfeljebb demagóg hivatkozási alap lehet, a rászorultság megállapítására teljesen alkalmatlan, hiszen - közismerten - csak az adózott jövedelmekre vonatkozik. Aki el tudja titkolni jövedelmét - bármilyen magas is legyen az - igényjogosulttá válik.

Nem véletlen, hogy a téma szakértői szerint a lehetséges megoldások legrosszabbika a rászorultság jövedelemlimithez kötése. Aminek valorizálásáról, csakúgy mint az ellátás értékének megőrzéséről - természetesen - továbbra sincs szó. Ráadásul olyan rendszer jön létre, aminek a működtetése a korábbihoz képest igencsak drága. A költségekhez - a támogatásra szoruló körének bővülése miatt - hozzá kell számítani a segélyek összegének várható emelkedését. Ha már nem tudtak valami alkalmasat kitalálni, mindenképpen jobb lenne a családtámogatásokat úgy hagyni, ahogy voltak, továbbra is fenn kellene tartani az alanyi jogosultságot.

2. E g é s z s é g ü g y

Az egészségügy átalakításával kapcsolatos elképzeléseket nagyjából az alábbi körülmények keretein belül célszerű kialakítani.

Három mérlegelendő körülmény

A lakosság egészségügyi állapotát és annak változását mindenképpen figyelembe kell vennünk. Ez rossz és romló, amit a születéskor várható élettartam csökkenése, nemzetközileg is kedvezőtlen értéke, a férfiak korai halálózása, a

daganatos és érrendszeri betegségek terjedése, magas előfordulási aránya, stb. mutat. Ez természetesen nemcsak az egészségügyi ellátás kiterjedtségének, hozzáférhetőségének és minőségének (ezen belül is a megelőzés színvonalának) a következménye, bár ezek hatása sokszor döntő lehet. Az életmód természetesen sokat ronthat, vagy javíthat az egészségügyi állapoton, de hogy milyen az életmód, az attól is függ, hogy milyen az egészségügyi felvilágosítás eredményessége. A kifejezetten rossz egészségügyi állapotból nyilvánvalóan komoly közvetlen és közvetett gazdasági károk is származnak.

A másik tényező az egészségügy teljesítménye, helyzete. Ez a terület is általában fejlesztésre szorul, ráadásul az elmúlt évek visszafogásai sokszor már a működőképességet veszélyeztették. A probléma tehát anyagi, de csak részben az. A tevékenységét ugyanis más alapokra kell helyezni, más mechanizmusokra és érdekeltségekre van szükség ahhoz, hogy a terület kedvezőbb hatásai valóban megjelenjenek. Ezzel teljesen ellentétes irányban hatnak azok a "csapkodó" intézkedések, amelyek legfeljebb túlélésre való berendezkedésre ösztönözhetnek. És semmiképpen nem az esetleges tartalékok feltárására.

A harmadik mérlegelendő körülmény a száguldó infláció, ami itt különösen súlyos helyzetet teremt. Egyfelől a kereteket legalábbis korlátozzák, másfelől az átgondolatlan intézkedésekkel óriási áremelkedést zúdítanak erre a területre. A dologi kiadások 40-45%-a import, ezen belül a gyógyszerek 70%-a külföldről jön. El lehet tehát gondolni, hogy a leértékelések és a vámpótlék milyen következményekkel jár a gazdálkodásra. Az Egészségbiztosító költségvetése - amely az intézmények finanszírozásában elsődleges szerepet játszik - gyógyító-megelőző ellátásra 192,3 milliárd forintot irányoz elő. (Ez a tavalyinál - az itt zajló költségrobbanás ellenére - csak 13%-kal nagyobb. 1996-ra pedig nem számolnak növekedéssel.) Nem csoda, hogy több kórház kerül(t) csődközeli állapotba.

Az előbbi keretek között a kormányzat az alábbi lépésekkel indította el "reformját":

Gyógyszerár-támogatás

Még a Bokros csomag előtt új - bürokratikus - gyógyszer ártámogatási rendszert léptettek életbe. Ezt a gyógyszerárak ugrásszerű emelkedése rövid idő alatt lényegében szétverte. Egyre gyakoribb, hogy betegek - a számukra megfizethetetlen költségek miatt - nem tudják kiváltani az orvosságot, ami egészségi állapotuk alakulására tragikus következményekkel járhat. (Becklések szerint jelenleg a betegek legalább 1/4-e van ilyen helyzetben.) Ennek ellenére - a TB hiányának csökkentését - főleg a gyógyszerár-támogatások további lefaragásában és a közgyógyellátásban résztvevők körének szűkítésében keresik.

Kórházak koncepciótlan átalakítása

A kormányzat kórházak bezárásához/átalakításához lát hozzá. Véleménye szerint a 100 ezer kórházi ágyból 13 ezret szociális és ápolási célra kell fordítani. A kifogás nem elsősorban e változtatás, hanem annak kapkodó jellege és átgondolatlansága miatt merül fel. Az elképzelést ráadásul csak konkrét példákön keresztül lehet megítélni. Ezek viszont semmiféle koncepció meglétére nem utalnak. Erre utal, hogy folyamatosan emelkedik - miközben semmi olyan nem történt, ami ezt kikényszerítette volna - a rövid időn belül átalakítandó ágyak száma. (Május és július között például 4-5 ezerről 8 ezerre, majd 10 ezerre.) Eközben továbbra sem okoz a kormányzat számára problémát, ha vidéki körzetek kórház nélkül maradnának. A kérdést - hangsúlyozottan - nem szakmainak, hanem politikainak tartja. (Az érdekvédelem hatásossága dönti el, hol maradjon kórház és hol nem.) A "reform" tehát itt is ötletszerű szűkítést jelent. Ráadásul csekély megtakarításokkal, hiszen az ágyak átalakítása komoly pénzbe kerül.

Térítési díjak és következmények

Bizonyos ellátásokért térítési díjat fizettetnek (ráadásul a mai rendkívül magas TB járulék mellett). Előbb a járóbeteg-ellátásban akarták bevezetni, ami a betegségek időbeli felismerését rontotta volna. Ehelyett a fogászaton "takarítanak

meg" - állítólag - 1,3 milliárd forintot. Ezzel - anyagi lehetőségeik miatt - sokan nem jutnak hozzá fontos szolgáltatásokhoz, ráadásul akkor, amikor a fogak állapotával - nemzetközi felmérések szerint - Magyarországon komoly gondok vannak. Ráadásul olyan árakat vezettek be, ami sokszor a magánrendelőknél is magasabb és ezt hatalmas (és a társadalom számára költséges) adminisztrációval még "vonzóvá tették".

A mentőknél a betegszállítáért szednek 100 forintokat. Ezzel ebben az évben 400 millió forintot kell összeszedniük; ennyivel csökkentették költségvetési juttatásukat. Ezeket a 100 forintokat is adminisztrációs költségek terhelik: végül is keveset hagyva a bevételből.

A szanatóriumok 3200 ágának felén folytathatnak rehabilitációt - térítésmentesen. (Tegyük hozzá, elvileg térítésmentesen, hiszen a lakosság valójában eddig sem jutott ingyen a szolgáltatásokhoz: a megfelelőbb ellátás érdekében gyakran kellett pénzt áldoznia.) A másik felét vagy "értékesítenék", vagy felszámolnák. Így például szóba került az európai hírű Harkányi Gyógyfürdő Kórház megszüntetése is.

A kormány - még formálódó - tervei szerint 1996-ban újabb egészségügyi szolgáltatásokért kell majd fizetni. Ezek ellentételeként esetleg némileg csökkenthető lesz a TB járulék.

E terv alapján két megjegyzés is kívánkozik. Az egyik a lakossági közvetlen terhek növelésének mértéke, ami - ilyen gazdasági helyzetben - a szolgáltatások igénybevételénél nagyon komoly problémákat okozhat és tovább ronthatja egészségügyi állapotát. A másik az elképzelés mechanikussága: sem azzal nem számol, hogy a Társadalombiztosítás gazdálkodásában vannak mozgósítható tartalékok, sem azzal, hogy a járulékcsökkentés - különösen, ha elég nagy - ösztönzi a gazdasági növekedést és a jövedelmek emelkedését. Ezzel pedig bővíti a járulékalapot. (Persze, ha egy kormány fél a keresetek növekedésétől, mert restriktív politikájával nem tudja összeegyeztetni, nem hiszi el, hogy a

járulékbevétel bővülése bekövetkezhet, nem kalkulál vele.) Meghökkenítő az is, hogy a kormány a feketegazdaság ellen háborút hirdet, de ebből semmi "zsákmányra" nem gondol, így a TB járulékok emiatti növekedésére sem.

A táppénz "megtakarítása"

A "kivonulás" további területe a táppénz fizetése. Itt az folytatódik, amit az előző kormány indított el: a kötelezettségek átterhelése a munkáltatóra. Akit ez két dologra is ösztönözhet: a betegeskedő munkavállalótól való megszabadulásra és a feketén történő foglalkoztatásra. Az Alkotmánybíróság az ellentételezés nélküli szolgáltatáscsökkentést alkotmányellenesnek nyilvánította. E probléma "áthidalását" a kormány újabban a munkáltatók TB-járulékának 4 százalékpontos csökkentésével képzei el. Az újabb térítési díjak bevezetését viszont ebben az esetben "természetesen" nem kompenzálnák, ráadásul a munkavállalói TB-járulék 2 százalékponttal nőne. A "reformot" tehát ezen a téren is a kötelezettségek bármilyen csökkenése jelenti.

3. Nyugdíjrendszer

A nyugdíjak összege 1990-ben 202,1 milliárd forint volt, 1994-ben már 422,1 milliárd forint.

A nyugdíjbiztosításra is a növekvő anyagi-pénzügyi feszültségek jellemzőek: bővül a nyugdíjasok száma és - a foglalkoztatási nehézségekből adódóan - csökken a járulékfizetőké. A finanszírozási problémához jelentősen hozzájárul az infláció is: annál is inkább, mivel itt - politikai okokból - nem lehet megkerülni az értékmegőrzés követelményét.

1990-ben 2556 ezren kaptak valamilyen nyugalmas ellátást, 1994-ben pedig 2935 ezren. Ezzel arányuk a népességben 24,7%-ról 28,6%-ra nőtt. A nyugdíjasok számának növekedése részben a lakosság elöregedésére, részben a fenyegető munkanélküliséggel függ össze, ami elől sokan ebbe a helyzetbe menekülnek. Erre

utal például a rokkant nyugdíjasok körének jelentős bővülése is: számuk 1990 és 1994 között 175 ezerrel nőtt és ezzel 718 ezerre emelkedett.

A nyugdíjkorhatár emelése, háromfázisú nyugdíjrendszer bevezetése

A finanszírozási problémák enyhítése érdekében régóta szó van a nyugdíjkorhatár emeléséről: így ugyanis elvileg nőhetne a befizetett járulékok összege, miközben az ellátás rövidebb időre terjedne ki. Ez a megoldás azonban a jelenlegi foglalkoztatási helyzetben nem tekinthető reálisnak, hiszen növelné a munkaerő-kínálatot és a munkanélküliséget (és természetesen annak finanszírozási terheit is). Ezért a nyugdíjkorhatár emelését értelmetlennek és időszerűtlennek tartjuk. De elfogadhatatlan az az elképzelés is, amely az intézkedés költségvetési egyenlegét a munkanélküli járulék összegének és az ellátás időtartamának csökkentésével akarja "javítani". Egyébként jobb konjunkturális helyzetben sem lehet a nyugdíjkorhatár kérdését kizárólag a nyugdíjbiztosítás pénzügyi szempontjainak alárendelve eldönteni, az számos egyéb megfontolást is igényel.

A másik ötlet egy háromfázisú nyugdíjrendszer bevezetése, ami egyfelől a lakossági (és részben a munkáltatói terhek) növelését, másfelől a nyugdíjbiztosító kisebb kötelezettségeit jelentené.

A kormányzati munka párhuzamosságát és zavarait mutatja, hogy egyszerre és egymástól nagyrészt függetlenül három helyen is (PM, Népjóléti Minisztérium, Nyugdíjbiztosítás) készül a reform. A néhány hetenként folyamatosan felröppenő és ellentmondó ötletek, szándékok és spontán módon változó érvek szükségtelenül növelik a munkaerőpiac bizonytalanságait.

Az alternatív gazdaságpolitika kiindulópontjai

Az alternatív gazdaságpolitika szerint nem egy abnormális helyzetre kell - azt elfogadva - nyugdíjrendszert létrehozni, hanem inkább a helyzetet kellene megváltoztatni. (És utána kialakítani az ehhez igazodó új nyugdíjrendszert.) Le kell szorítani - ösztönzése helyett - az inflációt, vissza kell szorítani a feketegazdaságot,

elő kell segíteni - elsősorban a gazdálkodás általános feltételeinek normalizálásával - a gazdaság fejlődését/növekedését. És természetesen felül kell vizsgálni - a racionalitás és a hatékonyság szempontjából - a nyugdíjbiztosítás gazdálkodását. (Az esetleg szükséges tehernövelésről, vagy ellátásszűkítésről csak ezután célszerű beszélni.)

4. Társadalombiztosítás: állam az államban

Az előbbi ellátások nagy részét a Társadalombiztosítás finanszírozza járulékbévételeiből. Ez a szervezet lényegében állam az államban, hatalmas apparátussal, óriási költségvetéssel rendelkezik, sok szempontból sajátos gyakorlatot folytat (amit alább ismertetünk). Költségvetése ebben az évben 850 milliárd forint; fele akkora, mint az állami költségvetés. Gazdálkodásáról keveset tudunk és az sem megnyugtató. Erre utalnak az Állami Számvevőszék jelentései is, amelyek ugyan kevés kapaszkodót adnak és még kevesebb következtetéssel járnak, de ezekből is láthatók súlyos gazdálkodási-vezetési problémák.

Költségvetése tárgyalásakor erről viszont rendre megfelelnek, legalábbis addig nem jutnak el, hogy tartalékai feltárásával akarják egyenlegét javítani, egyensúlyba hozni. Azokat a tevékenység szűkítéseket viszont, amit a kormány ma szorgalmaz és amiért egyébként a Társadalombiztosítás soha nem lelkesedik, józan gondolkodás mellett semmiképpen nem lehet valós tartaléknak tartani.

Minden rendben van?

Sok jele van annak, hogy a korábbi és a mai kormány tulajdonképpen megelőlegezi, hogy a Társadalombiztosítás gazdálkodásával, ennek megszervezésével alapvetően minden rendben van. A Parlament - nyilván a kormánnyal egyetértve - 1992-ben döntött arról, hogy a Társadalombiztosítást 300 milliárd forintos vagyonhoz kell juttatni, arra hivatkozva, hogy a járulékbévételek - úgymond - nem elegendőek kiadásai finanszírozására. (Vagyis nem merült fel annak realitása, hogy az egyenleg javulásához a jobb működés révén is el lehet jutni.) Most 65 milliárd forintos vagyonjuttatásról van szó. Egyoldalú gesztusként:

közben a TB tartozások állami rendezése (lásd MÁV, stb.) "szépen növeli" az államadósságot.

A Társadalombiztosítás továbbá - egyfajta olyan juttatásként, ami "nehéz helyzete" alapján megilleti - rendszeresen igénybe veszi az állami forgóalapszámlát, ahol - kamatmentesen - napi 45-60 milliárd forint hitelt vesz igénybe. De a társadalombiztosítási törvény szüntelen és áttekinthetetlen módosításai is ezt az értékelést fejezik ki: a TB megrendült egyensúlya csak a járulékfizetők újabb és újabb "sajtolásával" érhető el.

Zavaros helyzetek

A kormány elnézését természetesen zavaros helyzetek is magyarázzák. Egyrészt a társadalombiztosítási alapok - az erről szóló törvény szerint - ideiglenesen olyan ellátásokat is finanszíroznak bevételeikből, amelyek nem tartoznak illetékességi körükbe. Másrészt, állami cégek TB tartozásaiban és a Társadalombiztosítás ebben tanúsított türelmében nyilván a kormányzat és a TB formális és informális megállapodásai is szerepet játszanak.

Ezek után nem meglepő, hogy milyen gyakorlatot tűrnek el a Társadalombiztosításnál. Kezdjük a kintlevőségeinél. Ezek összegét jelenleg 210 milliárd forintban mutatják ki. Az állítólagos adóssokat ugyanakkor gyakran évekig elmaradásaikról nem értesítik, folyószámla egyeztetést nem végeznek. A Társadalombiztosítás mérlegébe - a vonatkozó előírásoktól függetlenül - ezek az adatok ellenőrizetlenül kerülnek. (Így terjesztik jóváhagyásra az Országgyűlés elé.) A nyilvántartás problémái miatt tehát valós kintlevőségük a kimutatottól jelentősen eltérhet.

A 300 milliárd forintos vagyonátadásból 1994 végéig mindössze 600 millió forint valósult meg. Ennek ellenére a TB a költségvetését 1992-től rendszeresen (3, 5, 16, majd 23 milliárd forint) vagyonhozammal terjesztette elő. Emiatt is nehéz lehetett volna költségvetésének teljesítése. Évek óta nullszaldós terveket állítanak

össze, de mindig deficittel zárnak; 1994-ben például 26,5 milliárd forinttal. 1995 első félévében a deficit 26 milliárd forint volt.

Komfortos működés

Rendkívül dinamikusan nő a TB működési költsége. 1989-1995 között ez 9-10-szeresére emelkedett (és kb. 25 milliárd forintot tesz ki), ugyanakkor a biztosítási kiadások 3-4-szeresükre bővültek. Ez arra utal, hogy az irányító szervezet apparátusában jelentős lehet a pazarlás. (Egy közismert példa erre: a több milliárd forintba került, fényűző, de munkavégzésre alkalmatlan TB-palota.) Ugyanakkor még sokkal nagyobb tartalékok is lehetnek a gazdálkodás egyéb területein.

Az alapos átvilágítás elkerülhetetlen

Az államháztartási reform munkálatainak mindenképpen részét - és egyik meghatározó részét - kell, hogy képezze a TB és a kapcsolódó intézmények működésének alapos átvilágítása. Ennek fő célja valós megtakarítási lehetőségek feltárása ebben a hatalmas (850 milliárd forintos) költsékezésben. Az átvilágítás segítséget adna továbbá a koncepcionális váltás részleteinek kidolgozásához. A továbblépés (a hatékonyság növelés) egyik iránya enélkül is nyilvánvaló: a szervezet gigantikus méretének csökkentése, a szükségtelenül egybeolvasztott egészség- és nyugdíjbiztosítás szétválasztása és - lehetőség szerint - a decentralizáció további folytatása.

5. O k t a t á s

A kiterjedt és korszerű oktatást Eötvös József már 150 évvel ezelőtt a gazdasági és a politikai felzárkózás egyik legfontosabb elemének tartotta. Ami a konkrét gazdasági hatásokat illeti, az oktatás (képzettség) előmozdíthatja a termelés kívánatos és rugalmas alkalmazkodását (amire Magyarországon oly nagy szüksége lenne), a termékek minőségének javulását, a fejlesztési szempontok megfelelő megválasztását, a pontos helyzetértékelést és az erre alapozott sikeres döntéseket.

Feladata természetesen nemcsak az, hogy korszerű és értékes ismereteket adjon át, hanem az is, hogy olyan készségeket fejlesszen ki, amelyek az ismeretek valóban hatékony felhasználását (vagy akár továbbfejlesztését) biztosítják. A színvonalas oktatás jelentős devizaforrássá válhat, nagyszámú külföldi képzését láthatja el. Több ország ilyen szakosodása - a folyamatosan fizetési mérlegproblémákkal küszködő - Magyarország számára is követendő példaként szolgálhat.

A lehetséges gazdasági szerep

Az oktatás gazdasági szerepe ennél is nagyobb lehet. Ha ugyanis az előbbi hatások különösen erőteljesek, a szektor fő húzóágazattá is válhat. Ekkor az oktatás gyors bővülése (létszámemelkedése és beruházásainak növekedése) a gazdasági expanzió, a szerkezetváltás motorjává válhat. Ahogy ez több ázsiai országban tapasztalható.

Hangsúlyozni kell ugyanakkor, hogy nem általában az oktatás, hanem csak a megfelelő színvonalú, korszerű, a gazdasági és társadalmi igényekkel, a megújulás szükségleteivel összhangban levő szektor tölthet be kedvező szerepet a gazdaságban. Ha integrálódása nem sikeres - mint Magyarországon -, a képzés elsősorban valamiféle juttatásnak tűnhet. (Különösen akkor, ha az egyén számára a magasabb képzettség - konkrét hatásaitól függetlenül - nagyobb jövedelmet biztosíthat.)

A magyar munkaerő kiváló képzettsége inkább a több évtizeddel ezelőtti állapotra igaz. Az azóta eltelt hosszú időszak hatása - negatív értelemben - itt is megmutatkozik. Sok alkalmazkodási, versenyképességi probléma származik a nem eléggé magas színvonalú szakképzettségből, a sokszor nem megfelelő kulturális színvonalból, de még inkább a vezetés gyakori hozzá nem értéséből. Ez utóbbi is magyarázza a magyar munkaerő nemzetközi viszonylatban általában alacsony életszínvonalát. Mindez újból a hatékony és korszerű oktatás/képzés fontosságára hívja fel a figyelmet.

A nemzetközi összehasonlítás korlátai

Az oktatási kiadások a GDP-hez viszonyítva az utóbbi években folyamatosan nőttek. A hetvenes évek közepén arányuk 3,8% volt, 1986-ban 4,5%, 1994-ben pedig 7,2%. Jelenleg magasabb, mint a fejlett országok többségében. Ez viszont - a sajátos körülmények miatt - egyáltalán nem jelent kedvező helyzetet. Egyrészt Magyarországon 40 éven át elhanyagolták az oktatást; emiatt elvileg nagyobb kiadások indokoltak lehetnek. Másrészt, csak viszonylagos növekedésről van szó, ami csak az inflációt ellensúlyozta. (A GDP ugyanis az utóbbi években kb. 20%-kal esett vissza.) Harmadrészt, a nemzetközi összehasonlítás egyébként is félrevezető. Többszörösen fejlettebb országokról van szó, ahol a megközelítőleg azonos arány többszörösen nagyobb kiadásokat jelez.

Az egyik tévhit: az elvonás valós lehetősége

A magyarországi oktatás rendbetétele - a hosszú évekre elmaradt fejlesztés miatt is - részben pénzkérdés. (Természetesen, ahogy később erről szó lesz, nem csak az.) Mindenesetre nehéz lenne csökkenő források mellett előrelépni. Az alternatív gazdaságpolitika nem a kiadások irreális csökkentésében, hanem a teljesítmények növelésében, a kedvező hatások kibontakoztatásában, az oktatásnak a gazdaságba való jobb integrálásában látja a megoldást.

A kormány által elképzelt államháztartási reform viszont itt is megtakarításokat akar elérni. (Ha nem is lehetünk elégedettek a szektor teljesítményeivel, ezek fiskális megszorítások mellett aligha lesznek jobbak.) A reform ezúttal is leépítést jelent. Az illetékes minisztérium apparátusa ezt - koncepcióalkotás helyett - felvállalja. Felvetődik, hogy ehhez vajon miért kell ekkora művelődésügyi minisztériumi apparátus, annál is inkább, mivel az oktatás leépítését és ennek irányait ezúttal is a pénzügyminiszter határozza meg?

Az oktatási szektor elgondolás nélküli leépítése iskolák bezárását jelenti, vidéki körzetek ellehetetlenüléséhez vezethet. Az oktatásban az alacsony bérek után a létbizonytalanság és a fenyegető munkanélküliség is megjelent.

A felsőoktatásban tandíjat vezetnek be. Ez - amennyiben a fejlesztési lehetőségek bővülésével járna és megfelelő mechanizmusok támasztanák alá - akár elfogadható megoldás is lehetne. Csakhogy erről szó sincs: a források nem nőnek, a tandíj bevezetéséhez nem kapcsolódik megfelelő hitelezés. Száguldó infláció mellett nyilván nem jöhet számításba a bankhitel. Valamilyen kedvezményes finanszírozás megint csak állami támogatást jelentene (amit a kormány - ugye - nem akar). A tandíj bevezetése így azzal az elfogadhatatlan következménnyel jár, hogy a képzésből sokan kiszorulnak. Miközben számos ok miatt (más országokhoz képest alacsony a felsőfokú képzésben résztvevők aránya, nyomasztó a munkanélküliség, aminek csökkentése szintén a képzési idő meghosszabbítását indokolja) a felsőfokú oktatás bővítését kellene végrehajtani.

A kormány nyilatkozatai szerint a szűkítés az oktatásban tovább folytatódik. Meg akarják tiltani 100 fő alatti iskolák létesítését, ami elsősorban a vidék számára jelent adminisztratív korlátozást. Minden képzést, ami valami többletet ad (szakkörök, nyelvtanítás, stb.) és a minőségi oktatás része, díjkötelessé tesznek. Elfeledkezve arról is, hogy az oktatás a szülők számára - a nagy és emelkedő kapcsolódó kiadások miatt - már ma is komoly és gyakran nehezen elviselhető terhet jelent.

A másik tévhit: a rendbetétel csak pénzzel megoldható

Az egyik tévhit tehát a forrásszűkítés valós lehetősége. A másik - ami ugyancsak létezik - szintén csak az anyagi szempontokat veszi figyelembe. Eszerint a terület rendbetétele kizárólag pénzzel megoldható. Pedig az oktatás - teljesítményeihez képest - sokba kerül, nem eléggé járul hozzá a gazdaság fejlődéséhez.

Az alternatív gazdaságpolitika ezért elkerülhetetlennek tartja a szektor megfelelő átalakítását, megszervezését. Azzal, ami a négy évtizedes mennyiségi és sokszor formális bővítés mellett kialakult, nem lehet megbékélni. Nagyon jelentős szerkezeti, tartalmi és mechanizmusbeli változásokra: minőségi oktatásra van szükség. Hiába másoljuk ugyanis tartalom nélkül más országok elosztási tapasztalatait, az arányok "betartása" nyilván nem eredményez jó és nemzetközileg is versenyképes korszerű oktatást. Az anyagi kiadások viszonylag magasabb színvonala ugyanakkor csak a nagyobb hozamokkal, a kedvezőbb hatásokkal indokolható és igazolható.

A minőségi oktatás koncepciója

Az oktatás területére is koncepciót kell kidolgozni, ami a minőségi oktatás érdekében szükséges feladatokat és intézkedéseket, az elvárható hatásokat és a finanszírozást foglalja rendszerbe. Arra törekedve, hogy az ágazat a lehető legnagyobb mértékben alkalmazkodjon a gazdasági (társadalmi) fejlődés változó igényeihez, járuljon hozzá a gazdaság expanziójához. Meg kell határozni azokat a lépéseket is, amelyek révén az ágazat a mainál sokkal jelentősebb devizaszerzővé válik.

A munkanélküliség enyhítése céljából is el kell érni a képzési idő meghosszabbítását: a középiskola kötelezővé tételével, továbbá a felsőfokú képzés szerepének növelésével. Az oktatásban elsajátított ismereteket külföldi tapasztalatszerzéssel célszerű elmélyíteni, továbbfejleszteni. Ezt egyre szélesebb gyakorlattá kell tenni, amihez egyébként viszonylag könnyű külföldi támogatást kapni.

Az egyén számára is a biztosabb perspektíva megteremtését szolgálja a képzés mennyiségi és minőségi szükségleteinek hosszú távú meghatározása. E feladat megoldása természetesen csak más gazdaságpolitika és az ezzel járó nagyobb stabilitás mellett lehetséges.

IV. ELKÜLÖNÍTETT ÁLLAMI ALAPOK

A Kincstár első lépésben a központi költségvetési szerveket és - amíg léteznek - az elkülönített állami alapokat vonja hatáskörébe. A pénzügyi kormányzat ugyanis az alapok megszüntetését tervezi, a feladatokat ezután közvetlenül az adott költségvetési fejezeten belül finanszíroznák.

Cél: a költségvetés még "szabadabb" pénzköltése

A 30 alap idén 197 milliárd forint bevétellel gazdálkodik. Bár állami feladatot látnak el, a költségvetés csak 14-et támogat közvetlen formában, összesen 39 milliárd forinttal. A pénz nagy része a tárcák közvetlen bevételeiből, gazdálkodói-lakossági befizetésekből tevődik össze. Az alapok megszüntetése esetén ezek a hozzájárulások - amelyeket jogszabályok írnak elő - továbbra is befolyának.

A költségvetésbe való integrálásuk azonban rendkívül "szabaddá tenné" felhasználásukat. (Ez a pénzügyes elképzelés egyik fő motívuma.) Alig van korlátja ugyanis a költségvetési fejezeten belüli átcsoportosításoknak, de a fejezetek között sem jelent ez nagyobb problémát. Még könnyebb a forrás és a felhasználás elszakítása új költségvetés készítésekor, amikor a lépés indokáról aligha kell bővebben beszámolni.

Változtatás: hátrányos következményekkel

A tárcák ellenállása miatt az elképzelés jövőre még nem az eredeti formájában valósul meg, a változás ugyanakkor ebbe az irányba mutat. Az alapok egy részét megszüntetik, másik részét viszont összevonják. Ennek is súlyosak a következményei: romlik a felhasználás hatékonysága, szélesedik az ötletszerű (ezért mindenképpen pazarló) átcsoportosítás lehetősége, fontos feladatok finanszírozása válik kérdésessé.

Igaz, ehhez az intézmények önállóságának korlátozása is elegendő lehet, ahogy azt az Országos Műszaki Fejlesztési Bizottság példája mutatja. A jelenlegi kormány az OMFB-t az ipari és kereskedelmi miniszter alá rendelte, aki a Központi Műszaki Fejlesztési Alap (KMÜFA) terhére átcsoportosítást hajtott végre. Emiatt az Alap idén korábbi keretének harmadával-felével, kb. 2 milliárd forinttal gazdálkodhat. Ezzel egy nagyon fontos stratégiai területen válik teljessé a leépülési folyamat: a vállalati szféra ilyen célú ráfordításai ugyanis az elmúlt években jelentősen csökkentek.

Jövőre - a jelenlegi kormányzati elképzelések szerint - a KMÜFA is megszűnik, un. költségvetési célelőirányzat lesz. Ez 4 milliárd forintot tartalmaz, ami csak az idei rendkívül alacsony színvonalhoz képest jelent számottevő növekedést, de messze elmarad a reális szükségletektől. A Felsőoktatási Fejlesztési Alap (FEFA) és az Országos Kutatási Alap (OTKA) is beolvad a költségvetésbe, az idei alacsony összeggel (2,3 Mrd Ft).

Az innováció, a kutatás és a fejlesztés elősegítését a kormányok még a válságban levő országokban is alapvető feladatuknak tartják. Magyarországon is más - ésszerű - megközelítésre van szükség. A gazdaság fejlődése és versenyképességének javítása, új termékek és fajták kikísérletezése érdekében a kutatás központi támogatását néhány év alatt a többszörösére szükséges emelni. (Ennek forrása a privatizációs bevételek meghatározott százaléka is lehetne.) Egyúttal hatékony elosztási mechanizmust kell kidolgozni és bevezetni. A vállalati kutatások megerősítésére ezen kívül adókedvezményekkel, stb. is célszerű ösztönözni.

Az elképzelt összevonások és megszüntetések után mindössze 5 alap marad: az egységes Munkerőpiaci Alap, továbbá a Nemzeti Kulturális Alap, az Útalap, a Központi Környezetvédelmi Alap és a Vízügyi Alap. Meglehetősen esetleges és minden bizonnyal nem gazdasági, hanem politikai szempontokat, a tárcák vezetőinek érdekérvényesítő képességét tükrözi ez a "végeredmény".

Az alternatív elképzelés

Az alternatív gazdaságpolitika szerint az elkülönített állami alapok eredeti finanszírozási szerepét általában fenn kellene tartani, sőt - bizonyos, jól körülhatárolható esetekben (de csak akkor) - a funkció növelése sem elképzelhetetlen. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy az ésszerű működtetés érdekében akár lényeges korrekciókra is ne kerülhetne sor. Azt sem lehet kizárni, hogy egyes alapok terhére nem jönnek-e létre újak. Az általános megszüntetés, vagy centralizáció azonban mindenképpen helytelen megoldás.

Az alapok ugyanis általában hatékony felhasználást tehetnek lehetővé: ezt hivatott szolgálni a bevétel és a kiadás összekapcsolása a konkrét feladattal. Ez egyben biztosítékot is adhat arra, hogy a hozzájárulásért cserében előre meghatározott feladatok megvalósulnak; teljesítésük kontrollálható.

Vannak olyan területek is, ahol - hosszabb időszak alatt - ésszerű lenne a teljes finanszírozást valamilyen alapból megvalósítani (erre átállítani), költségvetési szempontoktól független önfinanszírozó blokkokat létrehozni. Így például az üzemanyag értékesítéséből befolyó forgalmi és fogyasztási adó jelentős részét célszerű - hosszú időre meghatározott szabályok szerint - visszaforgatni a közúti infrastruktúra fejlesztésére. Ezzel a ma is létező Útalap csekély lehetőségei jelentősen kibővílnének. Kizárva e területen az értelmetlen "takarékoskodást" és csökkentve másutt - a keresztfinanszírozásból adódó - pazarlás lehetőségeit.

Ellenpélda

Az alapok finanszírozási szerepének olyan növelését viszont, ami a gazdálkodói-lakossági terhek emelkedésével, az elvonás bővülésével jár együtt, legalábbis nagyon meg kell gondolni, erre csak ritka kivételként kerülhet sor. Kizárólag akkor, ha a konkrét felhasználási célok olyan hatásokat valószínűsítenek, amelyek a befizető számára kézzelfogható előnyökkel járnak, végső soron anyagi hasznot eredményeznek. Ellenkező esetben - a mai egyébként is magas elvonási

szint mellett - erőteljes kizorító hatás léphet fel: fontosabb feladatokra emiatt nem jut pénz. Így van ez például a környezetvédelmi termékdíj esetében, ami nehezen befolyásolható fogyasztásra vet ki sarcot. Azért, hogy az illetékes minisztériumnak több pénze legyen valamire. A környezetvédelem nagyon fontos ügy. Ezt azonban nem szabad ilyen formális módon szolgálni. Annál is inkább, mivel a rossz helyzet miatt viszonylag nagy környezeti javulást lehet elérni másutt megvalósított változtatásokkal. (Ezt kellene előmozdítani.) Ez a konstrukció viszont ezzel szemben működik.

Beruházási, fenntartási politika

A gazdaság átalakításának lényeges eszközei lehetnek a beruházások.

1. B e r u h á z á s o k

A nemzetgazdaság beruházásai 1979-ben érték el "tetőpontjukat": volumenük azóta - az itt is érvényesülő megszorító intézkedések, illetve a gazdasági recesszió miatt - néhány év kivételével csökkent. Igazi nagy visszaesésre 1990-ben és 1991-ben került sor (10, illetve 12%). 1994-ben viszont a beruházások volumene 10%-kal nőtt. Ezzel a növekedéssel is 26%-kal maradunk el az 1979-es csúcstól.

A beruházások színvonala tehát nem magas. Még kevésbé az, ha figyelembe vesszük a felhalmozódott - a felesleges fejlesztések miatt "elhalasztódott" - feladatokat, a kielégítetlen fejlesztési szükségleteket. Következésképpen a beruházások további növekedésével - feltéve, ha az megfelelő irányokban és hatékonysággal valósul meg - egyet lehet érteni.

Lehetséges pozitív hatások

A beruházások fontos szerepet játszhatnak a gazdasági problémák enyhítésében/megoldásában. Hozzájárulhatnak a gazdasági szerkezet kívánatos változásához, a kínálat fejlesztéséhez (ezen belül korszerű és exportképes kapacitások létrejöttéhez), a termelés anyag- és energiaigényességének szükséges

csökkentéséhez, a válságkörzetek felzárkóztatásához, az infrastruktúra több évtizedes elmaradottságának mérsékléséhez, a gazdasági növekedés megalapozásához és ösztönzéséhez, a termelékenység emelkedéséhez, stb.

A beruházások növelése, vagy magas színvonaluk fenntartása ugyanakkor önmagában nem elégséges az előbbi szerep kibontakozásához.

Ellenpéldák

A beruházások konkrét hatásai ugyanis a beruházási gyakorlattól függnék. Attól tehát, hogy milyen a döntések realitása, mennyire segíti ezt elő az aktuális gazdaságpolitika és gazdaságirányítás. De attól is, hogy a már elfogadott elképzeléseket mennyire hatékonyan (gyorsan, viszonylag olcsón) valósítják meg.

Sajnos az elmúlt évtizedek magyarországi története tele van negatív példákkal. Gyakran felesleges beruházások valósultak meg, alacsony műszaki színvonalon, ráadásul túl magas költséggel. Így bár nemzetközi összehasonlításban általában (az utóbbi néhány év kivételével) kifejezetten magas volt a magyar beruházási ráta, ennek hozadéka rendkívül csekély, nem látszik a gazdaság színvonalán.

A beruházási eszközöket főleg az iparra (ide értve az energetikát is) koncentrálni, tömegesen hoztak létre korszerűtlen és többnyire az ország adottságaival, illetve a világgazdasági szükségletekkel ellentétes kapacitásokat. Gondoljunk például csak a Rákosi-korszak vas- és acélipari "fejlesztéseire", vagy a 70-es évek vegyipari, gépipari, szénbányászati beruházásaira, textilipari rekonstrukciójára, stb. Vagy később a Dunai Vízierőműre. A rossz befektetések között nemcsak központi (állami finanszírozású), hanem vállalati beruházások is vannak (ahol a beruházás értelmi szerzője, vagy "kijárója" sokszor szintén az állam). Az utóbbiakból "jött létre" a bankok kétes kintlevőségeinek a nagy része.

Miközben az iparban a helytelen döntések miatt hatalmas összegek fecsérlődtek el, nem jutott elég forrás az infrastruktúra fejlesztésére, itt gyakran

több évtizedes elmaradás halmozódott fel. Ugyanakkor e területen sem volt kielégítő (és ma sem az) a beruházások megvalósításának a hatékonysága. (A szervezetlenség és a kivitelezői hanyagságok miatt kevesebb valósul meg, mint ami a lehetőségekből következik. Például egy telefon állomás létesítési költsége Magyarországon folyamatosan jóval magasabb, mint más országokban.)

Sajátos "kormányzati válasz"

A sikertelenségre és az ebből adódó gondokra a kormányzat - a rendszerváltás küszöbén - sajátos választ adott. A rossz - komoly károkat okozó és mindenképpen elvetendő - korábbi gyakorlatot semmilyen gyakorlattal váltotta fel, lemondott összefüggő fejlesztési elképzelései megfogalmazásáról és az egyik leglényegesebb területen a gazdaság szükséges orientálásának lehetőségéről. Az alternatív gazdaságpolitika e téren is fordulatot jelent: a gazdasági fejlődés prioritásainak beruházási koncepcióban is meg kell jelenniük.

Beruházási "offenzíva"?

A mai kormánykoalíció monoton és passzív gazdaságpolitikájában sajátos "színfolt" a beruházások kezelése: miközben a lakossági és a közösségi fogyasztást szűkíti, itt bővítést tartana kívánatosnak. Nyilatkozatai szerint fenn akarja tartani a beruházások tavaly megindult növekedését; e célból - a vállalkozók körében - bizonyos ösztönzéstől sem zárkozik el (a társasági adó ez évi csökkentésével, ami a termelésbe visszaforgatott jövedelemre vonatkozik, illetve a gépekre kivetett vámpótlék visszaigényelhetőségének biztosításával, ami egy újkeletű hátrány elkerülhetőségét jelenti). Változatlanul nem teszik azonban lehetővé a gépi beruházások gyorsított leírását, amire - különösen inflációs körülmények között - újratermelésükhöz nagy szükség lenne.

A gazdaságpolitikának ugyanakkor csak látszólag aktív eleméről van szó: az átfogó elképzelések kidolgozatlansága, a beruházási koncepció hiánya miatt itt is a

sodródás és nem a gazdasági folyamatok befolyásolása a jellemző. Ezért a kormány "új megközelítésének" csak nagyon korlátozott hatása lehet.

Az ösztönzés egyébként is a gazdaság egy részére - a vállalkozói szektorra - szűkül. Itt is kérdéses azonban, hogy bizonyos kedvezmények elégséges motívumot adhatnak-e racionális döntésekhez. A belföldi kereslet ugyanis szűkül, arra viszont, hogy főleg külföldi szükségletre történjen a fejlesztés - a tapasztalatok szerint - csak korlátozott lehetőségek vannak.

A gazdasági környezetből kiszakított fejlesztés általában csekély hozamot eredményez. Erre utal az előző rendszer nagyon jelentős, akkoriban több tízmilliárd forintos exportfejlesztő hitelkeretei felhasználásának tapasztalata. Igaz, hogy a megfelelő kínálat keresletet hozhat létre, ezért a belföldi kereslet színvonala nem feltétlenül lehet a beruházás akadálya. Csakhogy a rossz gazdasági klíma ilyen esetekben is a fejlesztés elhagyására készítenek. A gazdasági szabályozás abszolút instabilitása, a sűrűn változó szabályok miatt nem ítélné meg a beruházás későbbi jövedelmezősége: nagyon nagy egy esetleges fejlesztés kockázata. Ha e téren jobb lenne a helyzet, a mai sanyarú hitelezési lehetőségek mellett is lényegesen több beruházás valósulhatna meg.

A gazdasági koncepciók hiánya - beleértve a beruházási koncepciót is - a fizetőképes kereslet és a kínálat terelését, összefogását, a finanszírozási források mozgósítását is akadályozza. Emiatt a lehetségesnél sokkal kisebb a külföldi befektetés Magyarországon (holott állandóan azt halljuk, hogy a külső adósság mennyire aggasztó), lassúbb a korszerű technika és technológia elterjedése.

Kimarad az infrastruktúra

A kormányzat beruházás-növelő "elgondolásából" - értelemszerűen - lényegében kimarad az infrastruktúra döntő része. A vállalati rendben működő infrastruktúrában az általában problematikus jövedelmezőség, másutt rendszerint a költségvetési/önkormányzati finanszírozás visszafogása miatt. (Az egyetlen jelentős kivétel a magas jövedelmezőségű telefonszolgáltatás, ahol ma már nem a fejlesztés

elhanyagolása, hanem a monopolhelyzetből és a szervezetlenségből adódó pazarlás okozza évek óta a fő problémát.)

A gazdaság arányaira/arányosságára viszont ügyelni kellene. Azért is, mert az infrastruktúra hiányosságai hatással vannak más területek beruházási döntéseire. (Ezen belül a külföldi befektetések lehetséges alakulására.) Az infrastruktúra elmaradottsága nyilvánvalóan megghiúsíthat egyébként lehetséges ipari, mezőgazdasági, stb. fejlesztéseket. Erre példa a keleti, észak-keleti országrészek gazdasági fejlődését jelentősen visszafogó autópálya-helyzet. Az át nem gondolt következményű koncessziós tárgyalások nyilvánvalóan nem adnak hatékony megoldást az autópálya fejlesztésre. (Ennek háttéréről részletesen szó esett a tőkeimporttal foglalkozó részben.)

Lakossági finanszírozás - különböző megközelítések

Az előbbi fejlesztési problémával kapcsolatban is felvetődik, hogy helyes-e, szabad-e (különösen csökkenő reálbérek esetén) a lakosságot tovább terhelni? A kérdés azért is jelentős, mert a konkrét válasz alapvető gazdaságpolitikai jellegzetességekre hívja fel a figyelmet.

A mai és az előző kormányok egyre inkább nyúlnak ehhez az eszközhöz: rendszerint kizárólag a költségvetési lyukak betömése és a bevételek ötletszerű átcsoportosítása céljából. Az alternatív gazdaságpolitika megengedhetetlennek tartja ezt a fiskális gyakorlatot, hiszen ez a lakosságtól elvont pénzek pazarló felhasználását és egyben kitörési lehetőségek felszámolását jelenti. Így alakulhatott ki például az a helyzet, hogy miközben a motorizáció költségvetési bevételei néhány év alatt nagymértékben nőttek és ma már óriási (több száz milliárd forint) összegeket tesznek ki, az útépítés és az útfenntartás a korábbi alacsony színvonalat sem képes megőrizni, jelenleg ilyen tevékenységek szinte nem folynak. (Hasonló "ötlet" az ingatlanadó, amit a továbbiakban tárgyalunk.)

Az alternatív gazdaságpolitika sem zárja ki a lakosság további terhelését. Erre viszont csak kivételes megoldásként és a gazdaság kimozdítása érdekében

kerülhet sor. A nagyobb lakossági hozzájárulásnak két feltétele van: a források bővítését kell szolgálnia (hozzá kell járulnia az adott területen a fejlődés meggyorsításához) és a lakosság számára közvetlen hasznot kell eredményeznie.

Lakásberuházások

A lakás közismerten az egyik legfontosabb társadalmi szükséglet. Ehhez képest Magyarországon már második éve olyan kevés lakás épült (kb. 20.900), ami alacsonyabb az e szempontból különösen problematikus 50-es évek mélypontjánál is (22.600). (Meg kell jegyezni, hogy az említett 1951-es teljesítmény a Rákosi-korszakban is egyedülállóan alacsonynak számított.) A lakásépítés eddigi csúcspontját 1975-ben érte el, amikor csaknem 100 ezer lakást adtak át, tehát majdnem ötször többet, mint az elmúlt két év bármelyikében.

Ismét eltérő gyakorlat

Bár a recesszió és a restrikciónak a lakásépítést korábban is érintette, a rendkívül alacsony színvonal az utóbbi években alakult ki. (1989-ben még 51.500 lakást adtak át). Jelenleg ezer lakosra számítva kb. 2 lakás épül, miközben a fejlett országokban ennek a többszöröse (Ausztriában például 5,2, Hollandiában 5,9, Franciaországban vagy Finnországban 7,0 illetve 7,4). Pedig ezekben az országokban jobb minőségű és a lakosság létszámához viszonyítva nagyobb a lakásállomány.

Mennyiség - struktúra - minőség

A nemzetközi összehasonlítás eredményei is arra utalnak, hogy Magyarországon még nem szűnt meg a mennyiségi lakáshiány. Területileg e téren ugyanakkor az országon belül számottevők a különbségek. A nagyobb településeken érezhető leginkább a lakáshiány, egyes községekben viszont - elnéptelenedésük miatt - a felesleg, a lakásvagyon hasznosíthatatlansága okoz súlyos veszteségeket. A lakásállomány említett strukturális aránytalanságai (veszteségei) a jövőben bizonyára tovább növekednek. A kormány kistelepülések elleni lépéseinek - ellehetetlenítésüknek - ez az egyik törvényszerű következménye.

A lakáshelyzet feszültségeihez hozzájárulnak a minőségi hiányosságok is: a kis alapterületű és az alacsonyabb komfortfokozatú - sokszor rossz beosztású - lakások viszonylag magas aránya. Ez az előnytelen és csak lassan változó adottság korlátozza a lakásmobilitást (a tulajdonosok igény szerinti cserélődését). A minőségi megújulást fékezi a szanálások csökkenő és ma már nagyon alacsony színvonala is. (E tekintetben is eléggé egyedülálló a magyarországi gyakorlat: a fejlett országokban sokkal kiterjedtebb a szanálási tevékenység, az új építések jelentős része nem az állományt növeli, hanem a pótlást szolgálja.)

Kivonulás a lakásszektorból

A lakásépítés rendkívüli visszaesése jelentős részben az állami/önkormányzati szerep radikális csökkenésére vezethető vissza. E reformnak nevezett - általános leépítési - folyamat a költségvetési kiadások visszafogásából áll. A megvalósításnál egyértelműen elsőbbséget élveznek a szűk fiskális szempontok, miközben a szélesebb értelemben vett összefüggések, következmények ezúttal is "háttérben maradnak". Nem lehet tehát csodálkozni azon, hogy a kormány a mai rendkívül alacsony lakásépítés mellett is lakáscélú kiadásai további "megtakarításán", sőt az innen "szerezhető" bevételek növelésén gondolkodik.

A szerepváltozás következtében visszaszorult - lényegében megszűnt - a közvetlen állami/önkormányzati finanszírozás. (A korábbi évekhez képest emiatt több ezerrel kevesebb lakás épül meg.) Jelentősen csökkent - a felmerülő költségekhez viszonyítva - a magánlakás építés támogatottsága. (Ez utóbbinak még nagyobb a szerepe a lakásépítés visszaesésében.)

A lakosság ugyanakkor az előbbi kedvezőtlen hatásokat saját jövedelméből nem tudta (tudja) ellensúlyozni.

Az infláció következményei

A harmadik ok az infláció, ami az előbb tárgyalt finanszírozási problémák hátterét adja. A lakásépítésben az átlagosnál is magasabb az áremelkedési ütem, következésképpen a lakáscélú megtakarítások és a támogatások gyorsan veszítenek értékükből. (Az építési színvonal megőrzése érdekében tehát gondoskodni kellene a megtakarítások és a támogatások folyamatos kiegészítéséről, ami nem könnyű feladat.)

Az infláció a támogatási rendszert ráadásul nemcsak ilyen értelemben "zilálja szét". Addig, amíg az áremelkedés üteme nem gyorsul, a rendszer működőképessége még fenntartható, hiszen a kedvezményt nyújtó az előre kalkulált terheivel számolhat. (Igaz, hogy az infláció mértéke ekkor is viszonylagosan korlátoz abban az értelemben, hogy egy alacsonyabb ütem magasabb támogatásokat tenne lehetővé.) Ha viszont az infláció gyorsul - ahogy ez az elmúlt évben tapasztalható - a támogatást nyújtó terhei megugranak. Komoly zavarok jelennek meg a rendszerben, amelyek "megoldása" - például a terhek esetleges áthárítása útján - újabb zavarokkal szokott együtt járni. Az előbbi összefüggések ellenére a kormányzat nem az infláció mérséklésében látja a kiutat, hanem a lakásszektorból való kivonulásban, a lakástámogatások további szűkítésében.

A nagyvárosi/városi lakásépítés csökkenésében az építési forma változásának is - közvetett - szerepe van. Ezekben a településeken ugyanis az építési telkek korlátozottan állnak rendelkezésre. A tömeges, OTP-beruházású lakásépítéshez - amíg fennállt - a tanácsok gondoskodtak a viszonylag olcsó telkek rendelkezésre bocsátásáról/előkészítéséről.

Aggodalom, luxus, ingatlanadó

Az előző és a jelenlegi kormány - sajátos módon - elsősorban nem amiatt aggódott (aggódik), hogy ilyen kevés lakás épül, hanem hogy esetleg indokolatlan igények kielégítését is támogatja. A lakásépítés - egyébként korlátozott - ÁFA-

visszaigényelhetőséget azért szüntették meg, mert - úgymond - "luxus építés finanszírozására" adott módot. E kedvezmény pótlásaként megemelték a szociális támogatást; ennek feltételeit viszont rövid időn belül ugyanilyen okból szigorították: csak a korábbinál még kisebb és alacsonyabb költségű lakás építése esetén vehető igénybe. Ez az intézkedés azért is érthetetlen, mert a lakásállomány egyik legfőbb problémája a kis alapterületű, kevésbé igényes lakások nagyon magas aránya. Amit - ugye - kár lenne növelni.

Ma már egyébként közel állunk ahhoz, hogy az egész lakásállomány luxusnak számítsaon és a lakás a kormányzat kiváló bevételnövelő/hiánykitöltő eszközévé váljon. Az ingatlanadó elképesztő ötletéről van szó, amelynek bevezetését ma már kész tényként kezelik. Állítólagos indokai között a jogtalanul megszerzett jövedelmek "visszaszerzése", illetve ebből a lakásépítés támogatása szerepel. A lakásállomány döntő része ma már magántulajdonban van. Ha erre kivetik a "méltányos" évi 1%-os adót, legalább 80 milliárd forint folyik be. Ilyen hatalmas összegre új lakásépítési támogatásként egyébként nincs szükség. (Tegyük hozzá, hogy az üdülőkkel kapcsolatos bevételek ezen felül értendőek.) Más kérdés viszont, ha - ahogy az feltételezhető - a költségvetés egyéb célokra akar átcsoportosítást végrehajtani. Súlyos "helyzete" alapján erre könnyen talál indokot. Akkor többletforrásként lakásépítésre igen kevés maradhat.

Ha az adót kezdetben "csak" az ingatlanok egy részére vetik ki, akkor is hosszabb távon ugyanilyen eredményre jutunk. Egyrészt azért, mert a kormányzat eleve a nagyobb bevételben, s így a szélesebb körben érdekelt. Másrészt az infláció a "kiszélesítést" automatikusan elvégzi. (Ha - ahogy az megszokott - az értékhatárt folyamatosan nem korrigálják.)

Alternatív lakáspolitikai

Az alternatív lakáspolitikai nem a már lakással rendelkezők megsarcolásában jelöli meg a lakásépítés növelésének lehetőségét.

Az infláció leszorítása meghatározó feltétele a növekedést ösztönző stabil viszonyok kialakulásának, időtálló és hatásos finanszírozási rendszerek létrejöttének. Addig is, amíg ez megvalósul, különböző lépések szükségesek. Ezekről mindenekelőtt a jelenlegi stagnálásból való kimozdulást, a lakásépítés élénkülését, jóval magasabb színvonalát várhatjuk.

A támogatások új rendszere

A lakástámogatás új rendszerét kell bevezetni, amely - más szerkezetben és az állami költségvetés egyensúlyi szempontjaira is figyelve - az állami kiadások ésszerű és indokolt növelését jelenti. Itt nem valami pazarlásról van szó, hanem arról - ahogy ezt a lakáshelyzet mutatja -, hogy e területen az állami szerep leépülése az ésszerűnél nagyobb mértékben ment végbe. Itt tehát az állami részvétel normalizálására kerülne sor.

Ez a támogatásnövelés egyébként a költségvetés egyensúlyi problémái mellett is elviselhető. (Más kérdés, hogy az egyensúly zavaraihoz a jelenlegi kormány és elődei hibás intézkedéseikkel jelentősen hozzájárultak.) A támogatásnövelés ráadásul olyan formában valósulna meg, ami a költségvetés jövőbeli kiadásait - növekvő lakásépítés esetén - kevésbé emelné.

A javaslat szerint a jelenlegi szociálpolitikai kedvezményeket a felére kellene csökkenteni. (Ez a mostani állapothoz képest kb. 6 milliárd forint "megtakarítással" járna.) A szociálpolitikai kedvezmények ugyanis automatizmust visznek az állami finanszírozási terhek emelkedésébe; emiatt a lakásépítés növekedése értelemszerűen egyre több költségvetési teherrel jár.

Egyúttal vissza kellene állítani a lakásépítésre terhelt ÁFA visszaigényelhetőségét. (Ezzel kb. 12 milliárd forinttal kevesebb pénz folyna be a költségvetésbe.) Ez egyszeri kiesést okozna, a költségvetés jövőbeli helyzetére viszont lényegében nem lenne hatással. Az ÁFA elengedése azért előnyös megoldás, mert ebben az esetben az állam olyan esetleges jövőbeli

bevételnövekményéről mond le, amire a jelenlegi helyzet alapján - és más szabályozás híján - nem számíthat.

A javaslat részét képezi az is, hogy - különösen a nagyvárosokban/városokban - a helyi önkormányzatok, amelyek számottevő ingatlanvagyonnal és településrendezési lehetőségekkel bírnak, hatásosan járuljanak hozzá az telekkínálat bővüléséhez, parcellázáshoz, alacsonyabb árak kialakulásához. Igaz, hogy az önkormányzatok nagyfokú önállóságot élveznek, de meg lehet és meg is kell fokozott részvételük módját találni.

A várható hatások

Az előbbi lépések alapján - és feltételezve a kamattámogatási szabályok fennmaradását - az épített lakások száma viszonylag rövid idő alatt a duplájára (20 ezer darabbal) növelhető. Ez a költségvetés számára 12-15 milliárd forint többlet terhet jelentene. Fontos megjegyezni, hogy a kívánatos élénkülés feltétele a finanszírozási rendszer legalább viszonylagos stabilitása is. Ma már sajnos ott tartunk, hogy a kormány egyre sűrűbben változtat, aminek nem a körülmények változása, hanem az intézkedések átgondolatlansága és megalapozatlansága az oka. Ez egy olyan hosszú távú és hosszú törlesztésű befektetésnél, mint amilyen a lakás, különösen riasztóan hat.

További növekedés lehetősége

A lakásépítés további emelkedését az infláció megfékezésétől, illetve a gazdaság növekedésétől várhatjuk. Ez utóbbihoz a lakásépítés bővülése is hozzájárulhat, még hozzá hatékony módon. A lakásépítés ugyanis egyike a viszonylag alacsony importigényességű tevékenységeknek. A lakáshoz jutás jobb esélyei ráadásul a lakossági megtakarítások emelkedéshez, a lakossági fogyasztás kedvezőbb szerkezetéhez vezetnek. A perspektívatlanság viszont a pazarló fogyasztás "ösztönzője".

2. Fenntartás és felújítás

A fenntartás és felújítás nagyon hosszú ideje elhanyagolt tevékenység, aminek a gazdaság működőképességére nyilvánvalóan megvannak a negatív következményei. Az elmúlt évtizedekben - a mennyiség bővületében - egyértelműen az új építést részesítették előnyben, a meglévő objektumok megfelelő állapotban tartására nemigen fordítottak figyelmet.

Sajátos magyarországi gyakorlat

Időszakonként természetesen vannak bizonyos eltérések. A 70-es években például a fenntartás viszonylag nagyobb szerephez jutott, de ez nem jelentett igazi fordulatot, hiszen alárendelt jelentősége továbbra sem szűnt meg. Később, a restriktív ismét a kedvezőtlen irányban hozott változást: a kormányzat - akármilyen meglepő is - éppen a korábban is elhanyagolt fenntartás/felújítás minimalizálásában, lehetőség szerinti elhagyásában vélt nagy tartalékokat felfedezni. (Gondoljunk csak például a nagyobb lakóházak tatarozásának tulajdonképpeni megszűnésére, az utak és hidak karbantartásának "elhalasztására", stb.) Igaz, akkor ezt ideiglenes megszorításnak tartották, ami sajátos módon azóta is tart. Sőt, amennyiben ez lehetséges volt, szigorú erősödött.

Ez - a fejlett országokban elképzelhetetlen gyakorlat - ugyanakkor nem egyformán sújtotta (sújtja) a gazdaság különböző területeit. A fenntartási tevékenység elhanyagolása általában mindennek előtt az infrastruktúrára jellemző, a felhalmozódott problémák elsősorban itt nagyon nyomasztóak. (Természetesen nem minden területen, hanem azok meghatározó többségén.)

A lakó- és középületek, a városi utak, a hidak, a vasúti pályák, a parkok, a csatornahálózat, stb. - helyenként siralmas - állapota, lepusztulása arra hívja fel a figyelmet, hogy a drága és koncepciótlan "takarékoskodás" nem folytatható tovább. A változtatásra mindenképpen megoldást kell találni. A hatalmas forrásigény miatt ugyanakkor csak fokozatos előrehaladásról lehet szó, amit viszont minél előbb meg kell kezdeni.

Lakóépületek felújítása

Finanszírozási szempontból is az egyik legnagyobb feladat a lepusztult lakóépületek felújítása.

A csaknem 4 milliós lakásállomány jelentős része olyan épületekben található, amelyek rendkívül rossz állapotban vannak. Ennél is kedvezőtlenebb, hogy semmilyen intézményes biztosítéka nincs annak, hogy itt javulás következik be, de annak sem, hogy a ma még kevésbé problematikus résznél ilyen helyzet nem következik be. A "szocialista" állam szívesen elfelejtkezett a felújításról. Természetesen nem mindenütt, hiszen vannak olyan "fontos" lakóépületek, ahol a 70-es, 80-as években minden második, harmadik évben általános tatarozás folyt.

Az állami tulajdonú lakóépületek nagyobb része viszont minden felújításból kimaradt. A régebbi építmények közül nagyon sokan - amelyek ráadásul az idegenforgalmilag frekventált településeken vannak - még a második világháborús nyomokat is "viselik". A tanácsi/önkormányzati lakások eladása ráadásul a helyreállítási kötelezettség előírása nélkül történt. Azzal, hogy erről "hallgattak", zavaros helyzet állt elő. Az új tulajdonosok úgy tesznek mintha ilyen feladatuk nem lenne, pedig az ingatlan állapotától függ annak piaci értéke.

Ingatlanadóval a felújítás ellen

A lakásfenntartás költségei az utóbbi években - a kormány intézkedései miatt - az átlagosnál gyorsabban emelkedtek. Szűkültek tehát annak a lehetőségei, hogy a felújítás lakossági forrásokból valósuljon meg. Ilyen körülmények között az ingatlanadó bevezetése annyit jelentene, hogy a felújítás annyira szükséges kérdését levesszük a napirendről. Egészen elképesztő dolog a lakástulajdonosok ilyen megsarcolása akkor, amikor a lakásállomány állapota az elmaradt felújítások miatt ennyire rossz és amikor ennek forrásai egyébként is nehezen teremthetők elő.

A lakóház-felújítások költségeinek fedezetét az állammal való osztozkodás formájában kellene előteremteni. Például olyan formában, hogy valamennyi

lakástulajdonos havonta meghatározott összeget (mondjuk ezer forintot) köteles e célra a bankban elhelyezni, az éves betét 25%-át pedig az adóból le lehetne írni. A bankban elhelyezendő összeget az előző évi inflációval korrigálnák (annak megfelelően emelnék). A betétet - amikor a munkálatok aktuálissá válnak - kedvezményes hitellel egészítenék ki.

A lakóház-felújítások beindulása - miközben jelentős értéket mentene meg és kulturált környezetet hozna létre - évente több tíz milliárd forintos pótlólagos építési keresletet teremtene.

A megoldás egyik lehetősége: átfogó rekonstrukció

A nagyobb városok rekonstrukciója is hozzájárulhat lepusztult körzetek helyreállításához. Ehhez - önfinanszírozó - programok állíthatók elő.

A nagyvárosokban a telekhiány részben ezek nagyfokú beépítettsége, részben igen vonzó fekvésük miatt a belső körzetekben a legnagyobb. Sajátos ellentmondás, hogy miközben az építési igények éppen ezekre a körzetekre irányulnának, a telkek jelentős részét rossz állapotban levő, értéktelen lakóépületek foglalják el. Budapesten például (a VI., a VII., és a VIII. kerületben) olyan, egész utcasorokra kiterjedő, teljesen lepusztult állapotban levő, általában komfort nélküli lakásokkal telezsúfolt földszintes, illetve egy- és kétemeletes házak vannak, amelyek gazdaságosan nem újíthatók fel.

Ezeknek a területeknek a komplex újrahaznosítását, az épületek elbontását és a rendkívül értékes terület felhasználását, különböző új lakóépületek, bevásárló központok, parkolóházak, irodaépületek, szórakozóhelyek stb. létesítését programban kellene összefoglalni. Megvalósítása igen nyereséges lenne, bőségesen fedezné a felmerülő kártalanítást, az új lakáshoz juttatás költségeit. Az érintett területeken ráadásul a lakóház-felújítás több évtizedes elmaradása ily módon megszűnne. Az említett rekonstrukció is a hozzájárulhatna Budapest regionális központtá válásához. Hasonló megoldást kínál a belső körzetekben az

üzemek, raktárak által elfoglalt területek felszabadítása is. Ahogy az más országok nagyvárosaiban tapasztalható.

Városi utak

Végül röviden szólni kell a városi utak karbantartásának kérdéséről. Az itt kialakult helyzet egészen elképesztő. Azért is, mert annak ellenére, hogy a motorizációból hatalmas központi bevételek származnak, még a kátyúk betömésével sem akarnak foglalkozni. Az elvonások azonban itt is kész helyzetet teremtettek, hiszen a "megrendült" költségvetés azokat már régen más célra, valamilyen hiány betömésére "figyelembe vette". Az osztozkodási arány megváltoztatása azonban nem kerülhető el.

Foglalkoztatáspolitikai, munkanélküliség

Magyarországon az elmúlt néhány évben másfél millió munkahely szűnt meg.

A felszabaduló munkaerő csak részben jelentkezik munkanélküliként. Jelentős hányada ugyanis a nyugdíjasok - egyebek között a korengedményes és a rokkant nyugdíjasok - táborát gyarapítja. Egyúttal számottevően csökken a nyugdíjasok foglalkoztatása. De munkahelyek megszűnésével hozható kapcsolatba az eltartottak körének bővülése is.

Nagy egyéni és társadalmi veszteségek

A nyilvántartott munkanélküliek száma évek óta általában meghaladja az 500 ezret. 1994 végén 520 ezer volt, 1995-ben több tízezer fős növekedés várható. A munkanélküliség természetesen a közvetlenül érintettek mellett azok környezetét, családját is sújtja: összességében 1,5-2 millió ember életére van meghatározó és sokszor romboló hatással. A munkanélkülieknek több, mint a fele egy évnél hosszabb ideje - gyakran évek óta - van állás nélkül. Többnyire megfosztva a jövőtől, aktív éveik elvesztegetésére és lecsúszásra ítélve. (Ez azt is jelenti, hogy

sokan helyzetüket önerőből képtelenek megoldani, hatékony külső segítségre szorulnak.) Ehhez hasonlóan nagy problémát jelent, hogy ma pályakezdő fiatalok tömegei munkanélküliként kénytelenek kezdeni "munkás életüket" és bizonytalan ideig sorsuk a tétlenség és a vergődés. Esetükben is hathatós társadalmi közreműködésre van szükség.

Jelenleg a munkanélküliségi ráta 10-11% körül van. Az országos átlag mögött ugyanakkor jelentősek az eltérések: a legkedvezőtlenebb a helyzet az északi-, észak-keleti régiókban. Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében a ráta 19%-os, de Borsod és Nógrád megyében is meghaladja a 16%-ot.

A munkanélküliség a társadalom számára is komoly veszteség. Pocsékolás az erőforrásokkal, a korábban, jelentős költséggel megszerzett tudással, szakképzettséggel, tapasztalattal. Negatív hatása azonban nemcsak az elmaradt haszonban, hanem többletkiadásokban is jelentkezik. A munkanélküliek eltartása a társadalomnak meglehetősen sokba kerül.

A munkanélküliséggel kapcsolatos károk azonban nem korlátozhatók csak az előbbiekre. Mindenképpen ide kell sorolni azokat is, amelyek az idő előtti (korengedményes, illetve rokkant) nyugdíjazások számottevő növekedéséből adódnak. Ezt ugyanis a fenyegető munkanélküliség elkerülésének szándéka motiválja.

A munkanélküliség kormányzati "ösztönzése"

A munkanélküliség visszaszorításában kevés az eredmény. A kormányzat gyakorlata alapján másra egyébként nem is lehet számítani. A gazdaságpolitika általános iránya, a restriktív eleve meghatározza, szűkre szabja egy esetleges javulás kereteit.

A rossz megvalósítás, a következményeiben végig nem gondolt intézkedések pedig gyakran kifejezetten "ösztönzik" a munkanélküliséget. Például az előző kormány által elindított csőd- és felszámolási hullám szükségtelen

megrázkódtatásokat, elkerülhető leépülést okozott. A rendkívül szigorú csődtörvény miatt rengeteg olyan munkahely szűnt meg, amelyeket meg lehetett és meg kellett volna menteni.

A jelenlegi kormány is számos lépést tesz a munkanélküliség bővítése irányában. A köztisztviselők és a közalkalmazottak (orvosok, fogorvosok, pedagógusok, óvónők, stb.) elbocsátása, mivel az teljesen koncepciótlan, csak a munkanélküliség növelésére "alkalmas". Világosan látható, hogy a gyermektámogatások szűkítésének is ilyen hatása lesz.

A foglalkoztatáspolitikában is a passzív válságkezelés, vagy még inkább az adminisztrálgatás az általános. Sok minden a "piacra van bízva", csak hogy az meglehetősen kialakulatlan. Ennek ellenére elmaradnak a piac jobb működőképessége érdekében sürgetően szükséges lépések.

Az előbbi "összetevőkből" adódik az évek óta kedvezőtlen foglalkoztatási helyzet. Emiatt azonban a kormány ma sem aggódik különösebben. A munkanélküliség egyébként sem tartozik a számára igazán fontos problémák közé. Ezt is - sok máshoz hasonlóan - a pénzügyi egyensúly érdekében meghozandó elkerülhetetlen áldozatként fogja fel. Lényegesnek tartja viszont, hogy a munkanélküliség színvonala tovább erőteljesen ne emelkedjen. Ezt - szavakban - "biztosítja is", amikor "kizárja" egy nagyobb rosszabbodás bekövetkezését. Nyilvánvaló ugyanakkor, hogy az előzőekben vázolt gyakorlat fennmaradása esetén csak arra lehet határozottan számítani, hogy nem következik be jelentős javulás, az ellenkezőjére viszont - semmiképpen.

Az alternatív gazdaságpolitika egyik prioritása

Az alternatív gazdaságpolitika - ahogy erről korábban részletesen szó volt - egyidejűleg több prioritással számol. Ezek közül az egyik (a kérdés rendkívüli jelentősége miatt) a munkanélküliség radikális csökkentése.

A kialakult helyzetbe semmiképpen nem szabad beletörődni. Amiatt különösen nem, mert vannak olyan országok, ahol a munkanélküliségi ráta a magyarországinál is magasabb. A nemzetközi mértékeket e téren ugyanis nem szabad valamiféle mérceként elfogadni. Egyrészt a számok mögött levő folyamatok különbözősége miatt. Másrészt, mert saját lehetőségeinkhez képest és a saját utunkat járva kell minél kedvezőbb foglalkoztatási helyzetet elérni.

Az alternatíva elemei

Az alternatív gazdaságpolitika - a modern piacgazdaság követelményeiből kiindulva - nem teljes foglalkoztatásra, hanem hatékony foglalkoztatásra törekszik. A munkanélküliség a mai állapothoz képest radikálisan csökken, de egészen nem szűnik meg. Ez ugyanis - többek között a gazdaság szerkezeti változásai miatt sem - tűzhető ki reális célként.

A munkanélküliség ugyanakkor csak átmeneti állapot lehet. Az ideiglenesen felszabaduló létszám képzéssel, átképzéssel vagy anélkül, megfelelő mechanizmusok segítségével - belátható időn belül - újból munkához jut.

Olyan rendszer jön létre, amely a fentiek mellett biztosítja a munkaerő megfelelő kiválasztódását. Rendkívül fontos, hogy a munkahelyek megtartása, az előrejutás és a könnyebb elhelyezkedés tekintetében a legjobbak előnyt élvezzenek. Ennek a gazdasági fejlődés, az alkalmazkodás és a növekedés szempontjából kiemelkedő jelentősége lenne.

Az alternatív gazdaságpolitika a foglalkoztatottsági helyzet javulását a munkaerő kereslet növelésére, a munkaerő kínálat csökkentésére, a piaci viszonyok erősítésére, különböző egyéb mechanizmusokra alapozza. Elemei - konkrétan - a következők:

1. Gazdasági növekedés

A gazdasági növekedés - ami az alternatív gazdaságpolitika egy másik prioritása - a munkanélküliség leszorításának alapfeltétele. Csökkenő/pangó gazdaság ugyanis aligha képes számottevő munkaerő felesleg felszívására.

A gazdaság növekedése és a foglalkoztatottság közötti kapcsolat ugyanakkor számtalan áttételen át, tompítva és sokszor ellentmondásosan érvényesül. Emiatt a gazdaság bővülése szinte soha nem okoz hasonló mértékű javulást a foglalkoztatottságban.

Amennyiben a gazdaság növekedése a technológia fejlődése mellett megy végbe, a munkahelyteremtő hatások mellett erőteljesen érvényesülnek a munkaerő megtakarító hatások is. Ez utóbbiakat erősítheti, hogy a növekvő kínálat nagyobb versennyel, költségtakarékossági kényszerrel jár együtt.

Sok függ attól is, milyen struktúrában történik a termelés bővülése. A szolgáltatások például munkaigényes tevékenységek. Foglalkoztatási szempontból is nagy jelentősége lenne tehát az idegenforgalom fellendülésének. De munkaigényességénél fogva a lakásépítés növelése is - amit az alternatív gazdaságpolitika szintén fontosnak tart - hatásosan javíthatja a foglalkoztatási helyzetet. Évi 20 ezerrel több lakás felépítése az építőiparban 44 ezer, nemzetgazdasági szinten pedig - a közvetett hatások miatt - összesen 72 ezer állást teremtené.

A struktúraváltozás egyenlőtlen fejlődés következménye. Emiatt egyszerre van jelen a gazdaságban a munkaerőhiány és a munkaerő-felesleg. A munkanélküliség visszaszorítása tehát folyamatos feladat.

2. A piaci viszonyok erősítése

A munkaerő piac közismerten alacsony működőképességét - ami miatt szabályozó funkcióit nem tudja betölteni - több irányban javítani kell.

Az informális kapcsolatok szerepe

A munkaerő piac nem fogja át a lehetséges keresletet és kínálatot. Nincs igazi verseny, nincs megfelelő szelekció. Az elhelyezkedés lehetőségei gyakran nem a valós értékektől, hanem informális kapcsolatoktól, összeköttetésektől függenek. Annak, aki ilyennel nem rendelkezik, könnyebben válhat munkanélkülivé és nehezebben tud helyzetén változtatni: nagyobb esélye van arra, hogy tartósan munkanélküli legyen. Az informális kapcsolatok szerepe magyarázza azt is, miért nem vezet a rossz foglalkoztatási helyzet jobb minőségű munkához.

A Munkaügyi Központok lehetőségei

A piaci viszonyok kialakulatlanóságát konzerválja a munkaügyi központok tevékenységének megszokott formája. Ez - a több százezer - munkanélküli ügyeinek intézésében passzív válságkezelést, mechanikus adminisztrációt, a segély kiutalását jelenti. Ehelyett mindenekelőtt aktív állásközvetítéssel kellene foglalkozniuk, ami magában foglalja a kereslet és a kínálat pontos felmérését, az ennek alapján elhatározott átképzések végrehajtását, a munkáltatókkal és a munkanélküliekkel fenntartott folyamatos kommunikációt. Az aktív állásközvetítés ugyanakkor nemcsak a munkáltatói igények kielégítését, hanem felkeltését is jelenti. Ennek azért is van jelentősége, mert a piacgazdaságot és a megfelelő alkalmazkodást sokan még tanulják, így igényeik megfogalmazását célszerű elősegíteni.

A kereslet és a kínálat egymásra találását mozdítanák elő a rendszeresen, állami segédlettel megrendezett állásbörzék is.

Állásközvetítés: a piacra lépés feltételeinek előírása

Külön kell szólni az állásközvetítéssel foglalkozó magáncégek jelenlegi - nem megfelelően szabályozott - szerepéről. Elvileg nagyon bonyolult, rengeteg ismeretet és készséget feltételező tevékenységet folytatnak - a megfelelő hozzáértés megkövetelése nélkül. Igen visszás helyzetet teremt (és tetemes károkat okoz), ha

olyan valaki határozhatja meg a munkaerővel szembeni követelményeket és lehet döntő hatással a munkaerő kiválasztására, aki ehhez a szükséges tájékozottsággal és kultúrával nem rendelkezik. Hogy ez milyen valóságos probléma, mutatják az elkedvetlenítő tapasztalatok. A piacrálépés feltételeit pontosan meg kell határozni és betartásukat ellenőrizni kell.

A TB járulék mértéke és a foglalkoztatási problémák

A társadalombiztosítási járulék rendkívül magas mértéke közvetlenül és közvetve jelentős szerepet játszik a foglalkoztatási problémák kialakulásában. A legális szférában - létszám-megtakarításra ösztönöz, ráadásul egy olyan országban, ahol súlyos gond a munkanélküliség. Erősíti viszont a feketegazdaságot: a TB járulék megfizetését - aki csak teheti - elkerüli. Ha pedig nem tehetné meg, általában elállna az ügylettől: a bevételek ennyivel nagyobb költségeket rendszerint nem viselnének el. Az előbbieket egyértelműen arra utalnak, hogy ilyen magas (nemzetközi összehasonlításban is szokatlan mértékű) TB járulék mellett a gazdaság egyszerűen nem tud normálisan funkcionálni.

A piaci viszonyok erősítése érdekében több lépés nagyjából egyidejű, összehangolt megtételére van szükség. Jelentősen - legalább 10-15 ponttal - csökkenteni kell a TB járulék mértékét. Ezzel számottevően javulna a legális szféra jövedelmezősége: kedvezőbbek lennének a feltételek a növekedés, a fejlődés számára, javulhatna a foglalkoztatottság. Ráadásul létrejönne a feketegazdaság átalakításának "gazdasági alapja". Az átalakítást természetesen hatékony ellenőrzéssel és szankcionálással is elő kell mozdítani. Az intézkedéseknek magától értetődően ki kell terjedniük az engedéllyel nem rendelkező külföldiek munkavállalásának visszaszorítására is. A jelenlegi gyakorlat ugyanis - miközben rendkívül zavaros viszonyokat teremt - kiélezi a foglalkoztatás feszültségeit, rontja a hazai munkanélküliek elhelyezkedésének esélyeit. (Egyes becslések szerint legalább 100 ezer külföldi dolgozik illegálisan Magyarországon.)

3. A z á l l a m i s z f é r a s z a b á l y o z á s a

Az állam - mint munkaadó - még mindig nagyon lényeges szerepet játszik. Nem mindegy tehát, hogy ebben a szférában milyen foglalkoztatási gyakorlat érvényesül.

Egyet lehet érteni azzal, hogy itt (is) vannak létszámfeleslegek. Az esetleges leépítést azonban csak részletes vizsgálatok, a funkciók meghatározása és az ezekkel összekapcsolható igények alapján szabad elhatározni.

Verseny és kötelező pályáztatás

Nagyon fontos, hogy a foglalkoztatásban megfelelő szelekció érvényesüljön a kontraszelekció helyett. Lehetőség szerint minél szélesebb körben biztosítani kell a verseny feltételeit. A vezetői állások mindegyikére - a politikai pozíciók kivételével - kötelezővé kell tenni a pályáztatást. (A későbbiekben a pályáztatást fokozatosan nemcsak a vezetői, hanem valamennyi érdemi pozícióra ki kell terjeszteni.) Ki kell dolgozni ennek nem formális szempontjait, az értékelés kritériumait, a pályázók számára lehetővé kell tenni a döntés utólagos ellenőrzését.

4. A k t í v e s z k ö z ö k

Az aktív eszközök a munkahelyteremtés, az átképzés és a közhasznú munka.

Munkahelyteremtést a kormányzat tulajdonképpen nem támogat anyagilag. (Az első félévben mindössze 300 millió forintot, a Foglalkoztatási Alap alig több, mint 2%-át fordította.)

A munkahelyteremtést legalább közvetett eszközökkel elő kell mozdítani. Például - ahogy erről korábban szó volt - a vállalkozások alapítását segíteni kell. A munkanélküliség különösen a válságrégiókban jelent súlyos problémát. Itt a sehova nem vivő és rengetegbe kerülő válságkezelés helyett a válság rendezésére van szükség. Ennek pénzügyi, adózási és infrastrukturális feltételeit ugyancsak részletesen tárgyaltuk.

Az átkézésnek a munkanélküliek elhelyezkedésében fontos szerepet kell játszania. Ennek feltétele az igények helyes felmérése. Az átkézés ugyanakkor ne legyen a kézés közvetlen folytatása. Nagyon lényeges, hogy az oktatás - folyamatosan alkalmazkodva a szükségletekhez - eleve járuljon hozzá a munkanélküli állapot megelőzéséhez.

A foglalkoztatáspolitikai eszközök között sokan központi jelentőséget szánnak a közhasznú munkának. E mögött nyilván az a megfontolás húzódik meg, hogy nem a munkaalkalmak, hanem a munkavállalási szándék hiánya okozza a fő problémát. A kormány ehhez hasonló elképzelést vallhat, amikor az ellátás csökkentésével és főképpen inflálásával "küzd" a munkanélküliség ellen. Ahelyett, hogy a visszaélés igazi terepét, a feketegazdaságot venné közvetlenül célba. Vagy aktív állásközvetítéssel segítené elő a munkanélküliek elhelyezkedését.

A munkanélküliség visszaszorítását nem feltétlenül a közhasznú munkára célszerű alapozni. Az előbbieken kívül azért sem, mert semmiképpen nem adhat tartós és még inkább hatékony megoldást. Ráadásul alkalmazása csak egy - végzettség szempontjából jól körülhatárolható - körben jöhet szóba. Itt - a konkrét körülményektől és célszerűségektől függően - elsősorban kiegészítő eszközként használható fel.

1995. júliusától a munkanélküliek jövedelempló támogatását időkorláthoz kötik. Emiatt az érintettek számára - megélhetési okokból - megnő a közhasznú munka jelentősége. A Foglalkoztatási Alapot ezért 3 milliárd forint állami támogatással gondolták növelni. A kormány együttérzését mutatja, hogy ebből - kiadáscsökkentés címén - néhány héttel később 1,5 milliárd forintot visszavett.

5. A munkaerő kínálat csökkentése

A kereslet-kínálat jobb viszonyát a kínálat (racionális) mérséklésével is elő lehet és kell mozdítani.

Ennek egyik módja lehet a munkaidő csökkentése, illetve a részmunkaidős foglalkoztatáshoz ösztönző feltételek kialakítása.

A mai foglalkoztatottsági helyzetben teljesen irreális elgondolás a nyugdíjkorhatár felemelése.

Demográfiai és foglalkoztatáspolitikai okokból is célszerű lenne a Gyed és a Gyes korábbi formában való megőrzése.

A képzési idő meghosszabbítása, a középfokú oktatás kötelezővé tétele és a felsőfokú intézményekben továbbtanulók arányának növelése is hozzájárul a munkaerőkínálat csökkenéséhez és ezzel a foglalkoztatáspolitikai feszültségek enyhítéséhez.

Fokozatosan más családmoddellre kell áttérni: a nők számára - a valóságos választás érdekében - enyhíteni kell a munkabajárás anyagi kényszerét. Az első lépés ebben az irányban a családi jövedelemadó bevezetése lehetne. Emellett elő kell segíteni a nők olyan foglalkoztatását, ami életciklusuknak jobban megfelel. Hasonlóan a nyugati gyakorlathoz, amikor a nő a gyermek(ek) születése előtt és felnevelésük után vállal állást.

Budapest, 1995. október hó